

TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR:

KAVRAMLAR,
LOZAN, İÇ MEVZUAT,
İÇTİHAT, UYGULAMA

BASKIN ORAN

TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR: KAVRAMLAR, LOZAN, İÇ MEVZUAT, İÇTİHAT, UYGULAMA

BASKIN ORAN

*Bu çalışmanın gerçekleşmesine katkıda bulunan Açık Toplum Enstitüsü'ne teşekkür ederiz.

BASKIN ORAN

TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR: KAVRAMLAR, LOZAN, İÇ MEVZUAT, İÇTİHAT, UYGULAMA

TESEV YAYINLARI

ISBN 975-8112-46-5

YAYINA HAZIRLAYAN AYCAN AKDENİZ

TASARIM DANIŞMANLIĞI BEK

KAPAK TASARIMI BÜLENT ERKMEK

KİTAP TASARIMI YETKİN BAŞARIR, BEK

BASIM YERİ PRINTCENTER

TEL: 0212 282 41 90-91 FAX: 0212 280 96 04

Bu kitabın tüm hakları saklıdır. Kitabın hiçbir bölümü, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan, hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (fotokopi, kayıt, bilgi depolama vb.) çoğaltılamaz.

COPYRIGHT © HAZİRAN 2004 TESEV

TESEV

BANKALAR CADDESİ NO:2

MİNİERVA HAN, KARAKÖY 34420

İSTANBUL

TEL: +90.212.292.89.03 PBX

FAX: +90.212.292.90.46

info@tesev.org.tr

www.tesev.org.tr

Bu kitapta yer alan görüşler yazarlara aittir ve bir kurum olarak TESEV'in görüşleriyle bire bir örtüşmeyebilir.

Her kitap bitirişimde iten içe umutlanan, ama her yeni kitabın yeni uzun gecelerinde yine aynı güleryüzle, sabırla, sevgiyle kahve getirip meyve soyan ve gazete dosyalayan Feyhan'a aşkla, minnetle...

B.O.

26 Haziran 2004

SUNUŞ

Dünya'da azınlık kavramı mutlakiyetçi krallıkların ortaya çıkışı ile doğmuş; ancak azınlık olgusu ve azınlık haklarının korunması ihtiyacı merkezîyetçi ulus-devlet modelinde belirginleşmiştir. Türkiye'de ise bu kavramlar Osmanlı'nın son döneminde bir sorunsal haline gelerek, Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte Lozan Anlaşmasına konan hükümlere bağlanmıştır.

Ne var ki zaten dönemin azınlık hakları standartlarının gerisinde olan Lozan hükümleri, Türkiye'de ayrıca yanlış ve eksik yorumlanmış; Lozan'la tüm Gayrimüslim ve hatta Müslüman azınlıklarla tüm Türk vatandaşlarına belirli haklar getirilmiş olsa da, bu hakların sadece üç Gayrimüslim guruba (Rum, Ermeni ve Musevi) tanınmasıyla yetinilmiştir.

Öte yandan özellikle İkinci Dünya savaşı sonrası dünyada hızla gelişen insan hakları alanı ile paralel olarak azınlık hakları da yeni bir çerçeve kazanmış, azınlık haklarına insan hakları içinden farklı bir bakış açısı gelmiştir. Dünyada bu gelişmeler olurken, Türkiye'de Lozan'ın yanlış ve eksik yorumlanması ile belirlenen çerçeveye resmi bağlılık sürmüş ve bu yorum Türkiye'deki azınlıklar konusunda hem kavramsal hem de hukuksal açıdan esas alınmaya devam edilmiştir. Bugün gelinen noktada azınlıklar konusunda uygulanan somut politika, ülkede azınlık kavramı ve hakları konusundaki resmî görüşten de daha kısıtlayıcı niteliktedir.

Tüm bunlar, hem Lozan'da azınlık olarak tanımlandığı kabul edilen üç Gayrimüslim cemaatin, hem de Türkiye'deki dini ve etnik tüm diğer azınlık grupların, inanç, anadilde eğitim, vakıf olarak mal sahibi olma gibi, kimliklerini ortaya koyabilme ve sürdürebilme yönünde temel haklarının medeni bir şekilde kullanımının kısıtlanmasını veya engellenmesini doğurmuştur. Açıktır ki bu tarz politikalar, Türkiye'de çoğulcu bir toplum ve özgürlükçü ve eşitlikçi bir vatandaşlık anlayışını da yaralayıcı niteliktedir.

Bununla birlikte, AB'ye hazırlık süreci, Türkiye'deki azınlık hakları konusunu her şeye rağmen olumlu bir sürece sokmuştur. Bu süreç, Cumhuriyet'in ilk döneminde ülkeyi çağdaştırmak için yapılan hukuk reformlarının doğrudan devamı niteliğinde sayılabilir. Ancak Türkiye'nin

AB üyeliğinin ima ettiği devlet ve demokrasi anlayışı ile, geçmişten devralınan yönetim zihniyeti arasında sıkışmışlığı da gözardı edilemez.

Yeni bir çağdaşlaşma iradesine ihtiyaç gösteren tam da bu konjonktürde, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Prof. Baskın Oran'ın elinizdeki çalışmasını kamuoyuna sunuyor olmaktan onur duyar. Türkiye'de azınlık kavramı ve azınlık haklarının, dünyada insan hakları konusunda gelinen noktaya paralel olarak, kapsamlı bir şekilde analiz edildiği, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye'de azınlık mevzuatı, uygulaması ve içtihadının incelendiği, ve Avrupa Birliği süreciyle bu alanda gerçekleştirilen reformların içeriğinin değerlendirildiği bu çalışma Türkiye'nin bu konuda nereye geldiğinin ve ileriki günlerde hangi adımların atılması gerektiğinin daha iyi anlaşılması açısından sağlam bir zemin sağlamakta.

Bu çalışma ile, Türkiye'nin azınlıklar ve azınlık haklarının korunması ve vatandaşlık alanında, dünyada gelinmiş olunan noktayı yakalayacak atılımı yapabilmesine anlamlı bir katkı yapabilmeyi umuyoruz...

Dr. Şerif Sayın TESEV Genel Direktörü

ÖNSÖZ

İleride tarihin uzun uzun yazacağı yıllara girmiş bulunuyoruz. Özellikle Kürtler, ama genellikle bütün alt kimlikler kendilerini ifade etmeye başladı. Artık Türkiye kimilerine göre en sonunda parçalanmaya gidiyor, kimilerine göre nihayet demokratikleşerek güçleniyor. Bendeniz, kesinlikle ve hiç ödünsüz olarak, ikincilerdenim. Ve yine kesin olarak birincilerin -çok şükür- feci biçimde yanıldıkları kanısındayım.

Bu ortamda, dünya literatürüyle de paralel olarak ve mutluluk verecek biçimde, azınlıklar ve azınlık haklarıyla ilgili çalışmalar Türkiye’de hızla artıyor. Fakat bir eksiklik var. Yazılan kitaplar ya temelde uluslararası antlaşmaları anlatan teorik kitaplar oluyor, veya belli bir azınlığı konu edinen kitaplar. İkisinin arası, ikisini birleştiren, zihinleri netleştiren bir "el kitabı" lazım. Yani, konu açısından Türkiye'yi anlatan, bunu yapabilmek için de gerekli temel bilgileri meraklısına veren bir çalışma. Bu kitabı, bu gereksinmeyi bir miktar da olsa karşılar diye planladım.

Ve, epey tepki çekebileceğini düşünün düşünün de yazdım. Çünkü, bir kere, konu fazlasıyla hareketli ve politik; böyle konularda bilimsel yapıt vermek çok güç. İkincisi, "azınlık"tan herkesin anladığı farklı; bu durumda hem devletin hem de büyük azınlıkların çizgisine ters düşmek kaçınılmaz. Örneğin, uluslararası standartlarla düşünüldüğünde Kürtlerin ve Alevilerin azınlık olduklarını hem devlet reddedecek ("Başımıza durup dururken yeni azınlıklar çıkartıyor!"), hem de devletten de fazla, bu iki gruptan insanlar sinirlenecek ("Bizim arkadaş okumuş, kitapta ne diyormuş biliyor musun, bize azınlık diyormuş!"). Üstelik, bu insanların hem azınlık diye anılmayı reddettiklerini, hem de azınlık hakları (yani grupça kullanılacak haklar, örneğin dil hakları) istediklerini düşünürseniz, durumun karmaşıklığını daha iyi algıyorsunuz. Üçüncüsü, terminoloji oturmuş değil; birbirinin içine girmiş vaziyette (bkz. dipnot 9); bu da insan hakları hukukçularını rahatsız edebilecek.

Aslında, makale diye başladı. New York'tan Profesör Zehra Arat, "Türkiye'de İnsan Hakları" adıyla ABD'de yayınlanacak derlemesine yazı istedi. Önce vakit yokluğundan yalnızca Lozan'ı yazarım dedim, ısrarı üzerine Türkiye'deki mevzuata da girdim, öyle böyle derken bu küçük kitap çıktı.

Bir "giriş" kitabıdır. Umarım; açacağı tartışmalar en sonunda azınlıklar konusunda bir sürü, daha iyi, daha kapsamlı kitabın yazılmasına vesile olur.

TESEV'in desteğiyle gerçekleşen bu çalışmada, başta Oktay Uygun olmak üzere çok sayıda arkadaşımın yardım aldım; malzeme yolladılar ve/veya önceden okudular ve eleştirileriyle eksiklerimi-gediklerimi azalttılar: Ali Dayıoğlu, Ali İhsan İzbul, Ayhan Yalçınkaya, Bülent Meriç, Çağrı Erhan, Dilek Kurban, Elçin Aktoprak, Elçin Macar, Erol Kurubaş, İlhan Uzgel, Kaan Esener, Mesut Yeğen, Mithat Sançar, Mustafa Kemal Basa, Mustafa Şen, Naz Çavuşoğlu, Özlem Kaygusuz, Seçkin Tanrıku, Sema Kılıçer, Soli Özel, Süha Atatüre, Tankut Soykan, Tolga Kaya, Turgut Tarhanlı. Hepsine gönülden teşekkür ederim. İçlerinden bazıları eski öğrencilerimdir, bu da benim hayattaki en büyük iftihar vesilemdir.

Siz de, eksik-gedik bulduğunuzda lütfen hemen haber ediniz; bundan sonraki baskılara büyük katkı yaparsınız. Hepimizin yaptığı, zaten, ünlü ve esprili deyişteki "denize fayda"dan ibaret...

Baskın Oran

oran@politics.ankara.edu.tr

Faks: 312-4906570

(imla üzerine kısa not: yalın haldeki isimlerde kesme işareti kullanılmış, ek almış olanlarda kullanılmamıştır; ör. Türkiye'de, Cumhuriyet Türkiyesinde; Antlaşma'nın, Lozan Antlaşmasının).

Kısaltmalar Cetveli

AB	Avrupa Birliği
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AK	Avrupa Koneyi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMUK	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
DEHAP	Demokratik Halk Partisi
DEP	Demokrasi Partisi
DKP	Demokratik Kitle Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
ECRI	Avrupa Koneyinin Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu
EP	Emek Partisi
HEP	Halkın Emek Partisi
İHAM	İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi
İHAS	İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
MC	Milletler Cemiyeti
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
NGO	Hükümet Dışı Örgütler
ÖZDEP	Özgürlük ve Demokrasi Partisi
RTKKYK	Radyo ve Televizyon Kurumları Kuruluş ve Yayın Kanunu
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SP	Sosyalist Parti
STÖ	Sivil Toplum Örgütleri
STP	Sosyalist Türkiye Partisi
TBKP	Türkiye Birleşik Komünist Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TEP	Türkiye Emekçi Partisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TMK	Terörle Mücadele Kanunu
TRT	Türkiye Radyo Televizyonu
UP	Ulusal Program
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
YDEÖK	Yabancı Dilde Eğitim ve Öğretim Kanunu

Metin İçi Tablolar Cetveli

Tablo-1: Batı Avrupa'da Millet ve Ulus-devlet'in Kuruluşu Süreci	10
Tablo-2: Devlet ile Birey Arasında Üst-Alt Kimlik İlişkileri	19
Tablo-3: İnsan ve Azınlık Haklarında Devletin Yapıcı Tutumunun Evreleri	25
Tablo-4: Haklar ve Politikalar	26
Tablo-5: Değişen Sınıfsal ve Etnik Bütünlük Anlayışları	33
Tablo-6: Gayrimüslim Vakıflarının Tesciline İlişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü Toplam Verileri	108-109
Tablo-7: Osmanlı'da ve Türkiye'de Üst ve Alt Kimlikler	115
Tablo-8: Az gelişmiş Ülkelerde Ulus-devlet, Millet, Azınlık İlişkisi	124
Tablo-9: Türkiye'de Çağdaşlaşma Tsunamileri: 1920'ler ve 2000'lerde Yukarıdan Devrim ve Tepkileri	125
Tablo-10: Türkiye'de Çağdaşlaşma Modelleri: 1920'ler ve 2000'ler	126

BASKIN ORAN

1945 İzmir doğumlu. 1968'de bitirdiği SBF'ye (Mülkiye) asistan olarak girdi ve doktorasını 1974'te tamamladı. 12 Eylül döneminde önce YÖK kararıyla (Kasım 1982), Danıştay'da açtığı davayı kazanması üzerine de 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu uygulamasıyla görevine son verildi (Temmuz 1983). Danıştay Genel Kurulu kararıyla 1990 sonunda SBF'deki görevine iade edildi. Milliyetçilik, azınlıklar ve Türk dış politikası üzerine çalışıyor ve SBF'de şu ders ve seminerleri veriyor (2004 yılı): "Türk Dış Politikası I, II, ve III", "Milliyetçilik, Küreselleşme, Azınlıklar", "Uluslararası Güncel Sorunlar", "Türk-Yunan İlişkilerinde Azınlık Sorunları", "Çokkültürcülük". Haftalık *Agos* ve gündelik *Birgün* gazetesinde köşe yazıları yazan Profesör Baskın Oran'ın yayınlanmış telif kitapları şunlar (ilk baskının yayınlanışı sırasıyla):

- *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Kara Afrika Modeli*, güncelleştirilmiş 3.basım, Ankara, Bilgi Yayınevi., 1997 (396s.)
- *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, güncelleştirilmiş 2.basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991 (349s.)
- *Atatürk Milliyetçiliği, Resmî İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, genişletilmiş 5.basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999 (312s.)
- *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları*, 9.basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990 (287s.)
- *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları - Son Defter*, 4.basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990 (206s.)
- *Nerde O Eski Mapusaneler*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991 (232s.)
- *Devlet Devlete Karşı*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1994 (239s.)
- *Kalkık Horoz - Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, genişletilmiş 2.basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998 (389s.)
- *Yunanistan'ın Lozan İhlalleri*, Ankara, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, 1999 (96s.)
- *Küreselleşme ve Azınlıklar*, güncelleştirilmiş 4.basım, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001 (180s.)
- *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular-Belgeler-Yorumlar* (Editör), Cilt I: 1919-1980 (900s.), Cilt II: 1980-2001 (637s.), 9. baskı, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2004.
- *Dalavera Memet'in Bodrum Tarihi* (Feyhan Oran'la birlikte), 3. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004 (188s.).

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ:

DÜNYADA AZINLIK KAVRAMI VE AZINLIK KORUMASI

I)	Azınlık Kavramının Doğuşu ve Azınlık Korumasının Gelişmesi	9
	Batı Avrupa'da Ulus-devletin Oluşumu ve Azınlıklar	9
	Süreçte Osmanlı'nın ve Türkiye'nin Konumu	11
	Soğuk Savaş Sonrası Önemli Gelişmeler	14
II)	Azınlık Konusundaki Temel Kavramlar	16
	Azınlık Ne Demektir?	16
	Azınlık Kimliği Nedir: Azınlık-Devlet İlişkileri	17
	Millet'in İnşası ve Azınlıklar: Kan ve Toprak Temelli Yöntemler	21
	İnsan Hakları ve Azınlık Hakları: Negatif ve Pozitif Haklar	22
	Hakların Uygulanması: Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması	25
III)	Azınlık Hakları Verme Konusu: Kime, Ne Tür Haklar, Nasıl?	27
	Azınlığı "Tanıma"nın Önemi	27
	Azınlık Bilincinin Önemi	29
	"Ulusal Azınlıklar"	30
	Tam Eşitlik ve Geniş Özgürlük mü, Özel Haklar mı?	31

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR ÜZERİNE TEMEL BİLGİLER

I)	Resmî Uygulamaya Göre Türkiye'deki Azınlıklar: Gayrimüslimler	36
II)	Dünya Standartlarına Göre Türkiye'deki Azınlıklar	41

İKİNCİ BÖLÜM:

LOZAN BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE AZINLIK KAVRAMI VE HAKLARI

I)	Lozan'da Getirilen Azınlık Kavramının İncelenmesi	49
	A) Türkiye'nin Azınlıkları Lozan'la Sınırlaması Hukuken Doğrudur	49
	B) Türkiye'nin Azınlıklar Konusunu Lozan'la Sınırlaması Çağdaş Eğilimlerin ve Standartların Çok Gerisinde Kalmıştır:	51
II)	Lozan'da Getirilen Azınlık Haklarının İncelenmesi	53
	A) Lozan'la Gayrimüslim Vatandaşlara Getirilen Haklar Tam Olarak Uygulanmamaktadır.	54
	B) Lozan'da Gayrimüslimler Dışındaki Gruplara Getirilmiş Haklar Tanınmamaktadır.	56
III)	Lozan'ın Aynı Zamanda Bir İnsan Hakları Belgesi Oluşu ve Bu Yoruma Yapılan İtirazlar	58
	Madde 39'un İncelenmesi	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

TÜRKİYE'DE AZINLIK MEVZUATI, İÇTİHADI, UYGULAMASI

I) Mevzuat ve Uygulama: Anayasa ve Yasalarda Azınlıklarla İlgili Hükümler	67
A) Anayasa Md. 3/1: Tekçi (Monist) Anlayış ve Yasalara Yansımı	67
"Milletin Bölünmez Bütünlüğü"	67
"Devletin Dili Türkçedir"	70
B) Anayasa Md.66 ve Vatandaşlığın Tanımı Sorunu	72
II) Anayasa Mahkemesi İçtihadı: "Kürt Partisi" Kapatma Kararları	77
III) Yargıtay ve Danıştay İçtihadı: Gayrimüslim Vakıfları ve "1936 Beyannamesi"	83
Yargıtay	83
Danıştay	86

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

AB'YE GİRMEK İÇİN YAPILAN REFORMLAR VE UYGULANMALARI

I) İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçiş ve Kültürel Hakların Durumu	88
Mihenk Taşı: İfade Özgürlüğü	89
Dilin Sözlü, Yazılı vb. Kullanımı	91
Dilin Öğretimi ve Kültürün Korunması-Geliştirilmesi	92
Dinsel Haklar	93
II) Türkiye'de Azınlık Hakları Konusunda Radikal Reformlar: Anayasa Değişiklikleri ve AB Uyum Paketleri	94
A) Anayasa Değişiklikleri	94
Ekim 2001 Anayasa Reformu	95
Mayıs 2004 Anayasa Reformu	97
B) AB Uyum Paketleri	98
C) Yapılan Reformların Uygulanması Konusu	100
Örnekolay-1: Radyo ve TV'lerden yayın	101
Örnekolay-2: Kürtçe kursları	103
Örnekolay-3: Gayrimüslim Azınlık Vakıflarının Taşınmazları	105

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ AZINLIK UYGULAMASININ TAHLİLİ

Türkiye'de Azınlıklarla İlgili Zihniyetin Temel Kalıpları	111
Zihniyetin Kuramsal Temeli: Türkiye Cumhuriyetinde Alt kimlik-Üst Kimlik ve Kan-Toprak Yöntemi İlişkileri	112
Zihniyetin Tarihsel-Siyasal Temeli: Sevr Sendromu	116

SONUÇ

"Azınlıklar 'Devletin ve Milletin Birlik ve Beraberliği'ni Bozar" Yaklaşımı	119
Türkiye'de Çağdaşlaşma Tsunamileri ve Çelişkileri	121
Türkiye'de Ulus-Devlet'ten Demokratik Devlet'e Geçiş	125

EKLER	127
Bir Analiz: Türkiye Kürtleri Bağımsızlığa Gider mi?	127
Ek Tablo-1: TC Anayasası Ekim 2001 Reformu (Azınlıkları İlgilendiren Maddeler)	135
Ek Tablo-2: TC Anayasası Mayıs 2004 Reformu (Azınlıkları İlgilendiren Maddeler)	144
Ek Tablo-3: AB Uyum Paketleriyle Değiştirilen Yasaların Eski ve Yeni Maddeleri (Azınlıkları İlgilendiren Maddeler)	145
KAYNAKÇA	165

GİRİŞ

DÜNYADA AZINLIK KAVRAMI VE AZINLIK KORUMASI

Konuyu incelemeye tarihten başlamanın belli bir derinlik ve kolaylık sağlayacağını düşünüyorum. Bu tarihten sonra, konunun anlaşılması için gerekli kavramları ele alırız.

I) Azınlık Kavramının Doğuşu ve Azınlık Korumasının Gelişmesi

Batı Avrupa'da Ulus-devletin Oluşumu ve Azınlıklar

Bugün bize çok doğalmış gibi gelen "azınlık" kavramı nispeten yenidir ve ancak 16. Yüzyıldaki Reform hareketinden bu yana kullanılmaktadır. Antik Çağda (Eski Yunan ve Roma) azınlık kavramı yoktu. "Yurttaş"lar yalnızca özgür insanlardan oluştuğu için (köleler yurttaş değildi) az sayıda idiler; sınıfsal bakımdan bölünmüş olsalar da azınlık-çoğunluk diye bölünmemişlerdi.

Azınlık kavramı Orta Çağ'da da yoktu. Orta Çağ siyasal bakımdan tam bir parçalanmışlık gösteriyordu ama, Germen akınlarının yarattığı Karanlık Çağlar kaosu boyunca (kabaca, İ.S. 476-800) Kilise her bakımdan (ölmek, kültürünü sürdürmek, vb.) tek sığınılacak yer olduğu için, Orta Çağ'a gelindiğinde hiçbir çatlağa izin vermeyecek kadar kuvvetlenmiş ve tam bir dinsel bütünlük yaratmıştı. Bu dinsel bütünlük içinde gerçi Yahudiler fiilen bir dinsel azınlık grubuydu; ama seslerini duyuracak güçten tamamen yoksun oldukları ve tamamen dışlandıkları için "azınlık" olarak algılanmıyorlar, yalnızca aşağılanıyorlardı.

Demek ki, tarihte azınlık kavramının ortaya çıkması için hem bu "bütünlük"ün bozulması sonucu "farklı" bir grubun ortaya çıkması, hem de bunun korunması gerektiğinin anlaşılması gerekmiştir. Tabii, "bütünlük"ün bozulduğu kanısı ancak merkezî bir devlette oluşacaktır. Çünkü imparatorluklar merkeziyetçi değillerdir; etnik, dinsel, dilsel bütünlükle ilgilenmemektedirler; onlar için önemli olan imparatora sadakattir.

Dolayısıyla, ne zaman ki Mutlakiyetçi Krallık diye ilk defa merkezî bir devlet biçimi ortaya çıkacaktır ve onun içindeki azınlıkları koruma diye bir sorun belirecektir, azınlık kavramı da o zaman doğmuştur. Bu süreci şöyle izleyebiliriz (bkz. Tablo-1):

Tablo-1: Batı Avrupa'da Millet ve Ulus-devlet'in Kuruluşu Süreci

Kral+Burjuvazi → Merkezî Devlet → Asayiş ve Tehkukluluk → Ticaret → Ortak Ekonomik Pazar → Ortak Duygular ve Kültür → Millet (ve Azınlıklar) (16.yy) → Milliyetçilik İdeolojisi (18.yy) → Ulus-devlet → İçte Asimilasyon, Dışta Emperyalizm.

Görüldüğü gibi, B.Avrupa'da önce millet, iki yüzyıl sonra milliyetçilik, arkasından da ulus-devlet doğmuştur.

(Bu sürecin devamı, bir başka deyişle az gelişmiş ülkelerde tersine işlemesi hakkında Sonuç bölümündeki Tablo-8'e bkz.)

Mutlakiyetçi Krallık iki ögenin 12. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan koalisyonu sonucu 16. yüzyılda doğdu: Bir yanda; B.Avrupa'da asayişsizlik ve çokhukukluluk yüzünden güvenli ticaret yapamayan ve ayrıca pazarını genişletmek isteyen Burjuvazi (yani, tüccar sınıfı), diğer yanda da topraklarını genişletmek isteyen Kral (yani, feodal beylerin en güçlüsü). Bu yeni siyasal birim, zamanla, bugün "ulus" dediğimiz yeni toplumsal birimin içinde geliştiği rahim oldu: Asayiş ve tek hukuk ticaretin gelişmesine olanak tanıdı; bunun sonucunda bir "ortak ekonomik pazar" oluştu; bu pazar içinde ortak bir dil ve duygular gelişti; ortak dil ve duygular da zamanla ulus'un (milletin) oluşmasına yol açtı.

Bu ortamda güçlenen ve Kilise'nin gücünü kırmaya başlayan burjuvazi, o zamana kadar bu Mutlakiyetçi Krallığı birarada tutan temel ideoloji olan dinden (Katoliklikten) daha uygun bir değerler bütünü bulmak ve böylece kendini hem Kraldan hem de Kiliseden özerk kılmak zorundaydı. Bunu da, çalışmadan tüketmek üzerine kurulu bir sınıf olan aristokrasinin Katolikliğine karşı, çok çalışmayı ve pek az tüketerek birikim (dolayısıyla, yatırım) yapmayı teşvik eden Protestanlık'ta buldu. Aslında, Luther ortaya çıkmadan önce çok Lutherler çıkmış, ama burjuvazi yeterince güçlü olmadığı için tutunamamışlardı; diri diri yakılmışlardı.

İşte, İngiltere ve Fransa gibi gelişmiş B.Avrupa ülkelerinde "millet" oluşumuyla yaklaşık aynı zamanda olmak üzere, dünyadaki ilk azınlık türü (dinsel azınlıklar) böylece doğdu.

İktidardaki çoğunluk (Katolikler) açısından bakınca, bu, "devletin ve milletin bütünlüğünü" bozan çok önemli bir gelişmeydi ve önlenmeliydi. İktidarlar bu sorunu kimi zaman topluca öldürerek (ör. Fransa'da Protestanların katledildiği 1572 Saint Barthélemy Gecesi), kimi zaman da koruma belgeleri çıkararak (ör. Fransa'da 1598 Nantes -"Nant" okunur- Fermanı) çözmeyi denediler. Bu söylenenlerin, Protestan çoğunluğun egemen olduğu ülkeler ile bunlardaki Katolik azınlık arasındaki ilişkiler açısından da aynen geçerli olduğunu ayrıca söylemeye gerek yok.

Süreçte Osmanlı'nın ve Türkiye'nin Konumu

Azınlık kavramını asıl geliştirerek onu uluslararası hukuk ve ilişkilere sokan, Katolik ve Protestan yönetimli devletler arasında imzalanan azınlık koruma antlaşmaları oldu. Çünkü, karşı tarafta kendilerinin azınlığı bulunan ve kendi içlerinde karşı tarafın azınlığı yer alan bu devletler, 1562'de başlayıp 1598'e dek süren ve tam olarak Vestefalya Antlaşmasıyla ancak 1648'de biten kanlı "din savaşları"yla birbirlerini "imana" getiremeyeceklerini anlayınca, karşılıklı olarak azınlıklarını koruyacak yöntemler düşündüler.

Tek taraflı koruma fermanları biçiminde başlayan ve ikili antlaşmalar biçiminde devam eden bu azınlık koruma sürecinin sonunda Avrupa ülkeleri Avrupa'daki dinsel azınlık çatışmalarını (ör. Otuz Yıl Savaşları) bitirdiler. Bunun sonucu olarak bir yandan güçlendiler, bir yandan da Avrupa dışındaki azınlıklarını (Hıristiyanları) korumaya yöneldiler. Çünkü, hemen sınırlarında yer alan Osmanlı İmparatorluğundaki şariat düzeni hem Avrupalılara çok yabancı ve ters gelen bir hukuk düzeniydi, hem de Avrupa ülkeleri zayıf Osmanlı İmparatorluğunun içişlerine bu Hıristiyan azınlıkları bahane yoluyla müdahale ederek etki alanlarını genişletebileceklerini keşfetmişlerdi.

Bu koruma, Avrupa politikasında 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren en önemli problem haline gelen "Doğu Sorunu"nun (*Question d'Orient*; zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu topraklarına hangi devletin sahip olacağı

mücadelesi) oluşmasına yol açtı. Hem Osmanlı'nın Avrupa vesayeti altına girmesine neden olan, hem de bu devletlerin böylece birbirlerini dengelemeleri sonucu bir bakıma Osmanlı'nın ömrünü yapay olarak uzatan bu Doğu Sorunu, azınlıkların korunması tarihinin de ta kendisi oldu. Bu süreci şöyle izleyebiliriz:

1) Süreç, Osmanlı'daki Hıristiyan azınlıkların bir tek büyük devletçe korunması biçiminde başladı. Örneğin 1699 Karlofça Antlaşması Polonya'ya Osmanlı'daki Katolikler için girişim yapma hakkı tanıdı.

2) Arkasından, 1854-56 Kırım Savaşının sonunda imzalanan 1856 Paris Antlaşması bu Hıristiyan azınlıkların korunmasını, Napoléon-öncesi Avrupa haritasını ve düzenini geri getirmek amacıyla galip devletlerin oluşturduğu Avrupa Uyumuna (*Concert Européen*) bıraktı. Bu düzen, 19. Yüzyılın kolektif koruma sistemine bir tür geçiş dönemi oluşturdu.

3) 19. Yüzyılda azınlıklar konusunda iki önemli gelişme ortaya çıkmıştı: a) Fransız devrimi sonrasında "dinsel" azınlıkları korumaktan "ulusal" azınlıkları korumaya geçiş ve artık dinsel hakların yanı sıra medeni ve siyasal hakların da devreye girişi; b) Milliyetçilik ilkeleri sonucu Ulus-devlet'in (yani, millet'i inşa edebilmek için alt kimlikleri asimile etmeye girişen devlet türünün) doğuşu.

Bu gelişmelere, sanayi devriminin 19. yüzyılın ortasından itibaren yarattığı ünlü gereksinimler sonucu (hammadde ihtiyacı, yeni pazarlar ihtiyacı, sermayeyi dışarıya yatırma ihtiyacı) bir de Emperyalizm'in (yani, bu iktisadi gereksinimleri askerî işgalle halletme politikasının) doğuşu eklenince, Avrupa'da muazzam bir rekabet ortaya çıktı. Bu durumda hiçbir devlet Osmanlı'ya müdahale tekeli alamadığından, 19. Yüzyıl sistemi Osmanlı'daki azınlıkların büyük devletlerce kolektif korunması biçiminde belirecek ve artık bu konudaki ikili antlaşmalar çok taraflı antlaşmalara dönüşecektir.

4) Bu dönemin de arkasından, Milletler Cemiyetinin (MC) kurulmasıyla, evrensel örgüt güvencesi altında uluslararası azınlık koruması sistemine geçildi. Yalnız, bu koruma, sadece Birinci Dünya Savaşında yenilen ülkeleri ve yenseler de küçük-zayıf ülkeleri bağlayacak biçimde düzenlenmişti; yani

evrensel değildi. Şu anda bu sözleşmeler, tüm ülkeleri kapsayacak biçimde evrensel olmak şartıyla yine uluslararası örgütlerin şemsiyesinde yapılmaya devam etmektedir (MC'den sonra Birleşmiş Milletler [BM], Avrupa Konseyi [AK], Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı [AGİT], Avrupa Birliği [AB]). İşte, Türkiye'nin uygulamaya bugün de devam ettiği ve bu incelemenin başlıca ağırlık noktasını oluşturan 1923 Lausanne Barış Antlaşmasıyla (bundan sonra kısaca "Lozan" olarak anılacaktır) ilgili azınlık koruması, yukarıda sözü edilen "MC şemsiyesi altında uluslararası azınlık koruması"nın bir parçası olarak ortaya çıktı.

Birinci Dünya Savaşından sonra MC sisteminde üçlü bir ölçüt ilk defa resmî biçimde ifade edilmeye başlanarak uluslararası terminolojiye girdi: "ırk, dil, din azınlıkları" (*minorities of race, language, and religion*). Lozan yapıldığı sırada tüm MC sisteminin "düsturu" buydu ve amacı da hem Ayrımcılığın Önlenmesi (*prevention of discrimination*) hem de Azınlıkların Korunması (*protection of minorities*) idi (bu kavramlarla bu Giriş'te ve ayrıca kitap boyunca iç içe olacağız).

İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında Nazi Almanyası tarafından güdülen ırkçı politikaların bu iki amacı da boşa çıkarmasının yarattığı hayal kırıklığı, savaştan sonra kurulan BM'nin ilk birkaç yılında bu konunun azınlık sorunu olarak değil de "insan hakları" biçiminde ele alınması sonucunu doğurdu. Bununla birlikte, hem 1950'lerden ve özellikle de 1966'dan başlayarak azınlık konuları tekrar gündeme alındı, hem de, özellikle Doğu Avrupa rejimlerinin 1990'ların başında çökmesiyle birlikte AGİT düzeni, azınlık kavgalarının tekrar başlaması kâbusundan korkulan bir ortamda, Birinci Dünya Savaşı ertesinin üçlü ölçütüne büyük bir geri dönüş yaptı. Şu ufak farkla ki, din ve dil ölçütleri aynen kalırken, 19. Yüzyılın ırkçı teorilerinin etkisindeki "ırk azınlıkları" ölçütü artık kültür'e de önem veren "*etnik* azınlıklar" biçiminde ifade edilmeye başlanmıştı¹. Üçlü ölçüte dönüşün yanı sıra, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması ikilisinin bir bütün halinde uygulanması da yeniden ön plana çıktı.

1 "*Etnik*" sözcüğünün ırk'tan çok kültür'e gönderme yaptığı genellikle kabul edilen bir husustur. Bununla birlikte, asistan arkadaşım Elçin Aktoprak'ın da dikkatimi çektiği bir nokta var: Bu üçlü ölçütte *etnik*'in yanı sıra bir de dinsel ve dilsel farklılık ölçütü vardır ki, bu iki öge zaten kültürün esas bölümünü oluşturur. Diğer bir deyişle, gerçi "*etnik*" terimi iki savaş arası dönemde egemen kavram olan "ırk" (yani,

Soğuk Savaş Sonrası Önemli Gelişmeler

Diğer yandan, özellikle 1990 sonrası dünya gelişmeleri sonucu, azınlık hakları hem coğrafi açıdan çok genişlemiş hem de nitelik bakımından çok derinleşmişti. Sosyalist ülkelerden Yugoslavya'nın dağılması sırasında, "etnik temizlik" adı altında özellikle Boşnaklara yapılan mezalimin bir türlü önlenememesinin nihayet yarattığı tepki, bu konuda önemli rol oynadı.

Genişlemenin nedenleri şöyle özetlenebilir:

1) Sovyet Bloğunun çökmesi sonucu Doğu Avrupa ülkelerinin genellikle uluslararası örgütlere ve özellikle de AK'ye ve AB'ye girmek istemeleri üzerine insan ve azınlık haklarını benimsemeleri;

2) Asya ve Afrika ülkelerinden Avrupa'ya gelen göç dalgalarının kalıcı nitelik kazanması üzerine Avrupa'da fiili azınlıkların oluşması ve sonuçta bunların çeşitli haklar kazanması;

3) Esas olarak küreselleşmenin getirdiği etkiler sonucu Üçüncü Dünya ülkelerinin hem Batı'nın demokratikleşme taleplerine açılmaları hem de çok partili rejime geçme sonucu insan haklarına göreli olarak önem veren daha açık toplumlar haline dönüşmeleri.

1990 sonrası insan ve özellikle de azınlık haklarındaki derinleşmenin belirtileri ise şunlar oldu:

1) "Ayrımcılığın önlenmesi"nden "azınlıkların korunması"na doğru bir gidiş başladı;

2) Azınlıkların korunması eskiden devlete azınlıklara ayrımcı davranışlardan kaçınma gibi "pasif, negatif" bir görev yüklerken, artık devlete azınlık

soy) ögesini çok aşmıştır ve kültür'e gönderme yapmaktadır ama (ör. aynı "soy"dan yani Slav soyundan gelmekte olan Sırlar ile Boşnaklar sırf dinsel farklılık yüzünden birbirlerine girmişlerdir); etnik teriminin, bugün artık iyice bilim dışı bulunan ırk ögesine de, bir "aile" anlamı taşımak şartıyla, gönderme yaptığı bir gerçektir. Zaten, Sovyet Bloğunun dağılmasından sonra "etnik milliyetçilik" in ortalığı kaplamasının nedeni de, Komünizmin dağıldığı kaos ortamında, insanların her zaman içgüdüsel olarak sığındıkları "aile" imajına en yakın kavram olan etnik grup kavramından kuvvet almak ihtiyacı olsa gerektir.

haklarını özel olarak korumak ve hatta bu korumanın koşullarını yaratmak gibi "aktif, pozitif" bir görev yüklemeye başladı. Buna "pozitif/olumlu edim" (*affirmative action*) denmektedir (bkz. Tablo-3).

3) Yalnızca vatandaşların azınlık sayılmasının yanı sıra, vatandaş olmayanlara da kimi haklar tanınmasına doğru bir gidiş eğilimi belirdi. Örneğin kimi ülkelerde yabancı işçilere yerel seçimlerde oy verdirilmekte, mültecilere kimi haklar tanınmaktadır²;

4) Bir devlette azınlık bulunup bulunmadığı konusu AGİT düzeninde (1990 Paris Yasası) ve hatta BM düzeninde (1992 BM Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi) artık o devletin takdirine bırakılmamaya başlandı. "Farklı niteliklere sahip bulunan ve bu nitelikleri kimliğinin ayrılmaz parçası sayan" kişiler varsa, o ülkede azınlık bulunduğuna hükmedilmeye girişildi³;

- 2 Gerek BM İnsan Hakları Komitesinin 1986 ve 1994'te Medenî ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile ilgili olarak verdiği Genel Yorumlarda, gerekse BM Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde yapılan tartışmalarda azınlık haklarından yalnızca vatandaşların değil, vatandaş olmayanların da yararlanabileceklerinden söz edilmiştir. Azınlık haklarından yararlanmada vatandaşlık bağının gerekli olup olmadığı konusu AK bünyesinde de tartışılmış, Uzmanlar Komitesinde, Ulusal Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine (İHAS) Ek Protokol ile azınlık haklarının tanınması durumunda azınlık haklarından yalnızca vatandaşların yararlanmalarının, taraf devletlere kendi yetki alanları içerisinde bulunan herkese İHAS'da düzenlenen hak ve özgürlükleri tanıma yükümlülüğü getiren Sözleşmenin 1. maddesine ters düşebileceği belirtilmiştir (Bu konuyla ilgili olarak bkz. Naz Çavuşoğlu, "'Azınlık' Nedir?", *İnsan Hakları Yıllığı*, C19-20, (1997-1998), s. 98 ve Naz Çavuşoğlu, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, 2. B., İstanbul, Su Yayınları, 2001, s. 41-52.)
- 3 BM İnsan Hakları Komitesi, 1966 tarihli BM Medenî ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 27. maddesine ilişkin olarak verdiği Genel Yorum'da, azınlıkların varlıklarının ilgili devletlerin onları tanıyıp tanımamalarına bağlı olmadığını vurgulamıştır (bkz. UN Human Rights Committee, "General Comment No. 23 (50) on Article 27/Minority Rights", *Human Rights Law Journal*, Vol. 15, (1994), s. 235, par. 5.2.) Bilgi için Dr. Ali Dayıoğlu'na teşekkür ederim.

AK şemsiyesi altında 1995'de yapılmış Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi md.30, devletlere bu sözleşmeyi kimi bölgelerinde uygulamama yetkisi vermektedir. Ayrıca, Sözleşme'de azınlık tanımı yapılmadığı için imzacı ülkeler kimi azınlıkları tanımamak konusunda kendilerini serbest saymaktadırlar. Bununla birlikte, Danışma Komitesi raporları bu konuda açıkça "sözleşmede azınlık tanımının olmamasının devletlerin bu konuda tamamen serbest oldukları anlamına gelmediğini" bildirmiştir (bkz. Erol Kurubaş, *Asimilyasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2004, s. 204'ten Advisory Committee, Opinion on Italy, para. 13-14). Aslında, azınlığın varlığı konusunu devletin takdirine bırakmamayı, Uluslararası Sürekli Adalet Divanınının 1930 tarihli bir istişari görüşüne kadar götürmek mümkündür (Interpretation of the Convention between Greece and Bulgaria Respecting Reciprocal Emigration, PCIJ Series B, No.17, 1930. Bkz. Gaetano Pentassuglia, *Minorities in International Law*, Strasbourg, Council of Europe, 2002, s.55 ve 67. Bu kaynak için arkadaşım ve eski öğrencim Kaan Esener'e teşekkür ederim). Aynı 1930 kararı için bkz. Jelena Pejic, "Minority Rights in International Law", *Human Rights Quarterly*, Vol. 19, No. 3, (August 1997), s. 673 ve Philip Vuciri Ramaga, "The Group Concept in Minority Protection", *Human Rights Quarterly*, Vol. 15, No. 3, (August 1993), s. 576-577.

5) İnsan ve azınlık hakları konusunda uluslararası örgütler ve kimi devletlerin yanı sıra gönüllü örgütlerin de (hükümet dışı örgütler [NGO'lar], sivil toplum örgütleri [STÖ'ler]) ortaya çıkması, bu hakların uygulanmasını kuvvetlendirdi;

6) Avrupa Konseyinin Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) adlı organı 2000 yılından itibaren, azınlık hakkı ihlallerini gitgide ırkçılıkla aynı kaba koymaya başladı;

7) Belki de en önemlisi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİK) 1991 Cenevre Azınlık Uzmanları Toplantısından bu yana ulusal azınlıklar konusu artık "ulusal yetki"ye (*compétence nationale, domestic jurisdiction*; yani dışarıdan karışma kabul etmeyecek biçimde yalnızca ilgili devletçe karar verilebilecek sayılan hususlar arasına) girer kabul edilmemeye başlandı. Bu konu, "uluslararası toplumun meşru ilgi alanı" oldu ve uluslararası izlemeye konu olabileceği kabul edildi⁴.

Azınlıklar konusunun tarihçesini Orta Çağ'dan alıp bugüne kadar kuşbakışı getirdik. Şimdi, Türkiye'de azınlık sorunlarına ilgi duyan ama konunun uzmanı olmayan bir kişinin bilmesi gereken teorik kavramları, bilgileri, tartışmaları vermek istiyorum. Ama yine kuşbakışı, özetle ve yalnızca "Türkiye'de Azınlıklar" konusunu anlamanın gerektirdiği kadarıyla.

II) Azınlık Konusundaki Temel Kavramlar

Azınlık Ne Demektir?

Bu konu epey tartışmalı olmakla birlikte, "azınlık" kavramı iki açıdan ele alınabilir:

1) Geniş (sosyolojik) açıdan: Bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan, ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruba azınlık denir. Bu, azınlığın en genel tanımıdır ve örneğin buna eşcinseller de girer.

⁴ Bu 1991 uzmanlar toplantısı, 1990 Paris Yasası vesilesiyle biraraya gelen devlet ve hükümet başkanlarının isteği üzerine toplanmış ve ulusal azınlıklara (bu terimi biraz ileride ayrı başlık altında göreceğiz) mensup bireylerin arzularına rağmen asimilasyon girişimlerine karşı kimliklerini koruma hakkını da (1990 Kopenhag İlkesi) teyit etmiştir.

2) Dar (hukuksal) açıdan: BM raportörü Capotorti'nin yaptığı tanım, bir azınlığın olduğunu kabul edebilmek için gerekli nitelikleri şöyle sıralıyor:

a) Çoğunluktan çeşitli bakımlardan farklı olmak. Bu farklar günümüzde "etnik, dinsel, dilsel" olarak ifade edilmekte.

b) Ülke genelinde sayıca azınlık olmak. Bu azınlığın, ülkenin belli bir bölgesinde çoğunluk olması bir şey fark ettirmez.

c) Başat (dominant) olmamak. Çünkü öyle başat azınlıklar vardır ki, çoğunluğu ezer. Ör. *apartheid* döneminde Güney Afrika Cumhuriyetindeki Beyazlar.

d) Yurttaş olmak. Çünkü yurttaş değilse, çok farklı bir kategori olan "yabancı"dır. Yurttaş olmayanları örneğin "yeni azınlıklar" diye anılan göçmenleri ve mültecileri azınlık sayma yolunda yeni bir eğilim varsa da, bunları "azınlık sayılmadıkları halde, korumasız kalmamaları için azınlık haklarından yararlandırılmaları istenen dezavantajlı gruplar"dan saymak daha doğrudur.

e) Yukarıdaki dört unsur, azınlık olmanın nesnel koşullarını oluşturur. Bir de öznel koşul vardır: Azınlık bilincinin varlığı. Nasıl ki sınıf bilinci olmadan sınıf olmaz, farklı olduğunun bilincine varmayan ve bu farklılığı kimliğinin vazgeçilmez koşulu saymayan birey veya grup da azınlık oluşturamaz. Bu, azınlık kavramının öznel koşuludur ve çok önemlidir. Örneğin, çoğunluğa gönüllü olarak asimile olmak (çoğunluk içinde erimek) isteyen kişi veya grup, azınlık sayılmaz.

Azınlık Kimliği Nedir: Azınlık-Devlet İlişkileri

Kimlik konusu, azınlıklar konusunu anlamak açısından temel önemdedir. Kimliği üç açıdan sınıflandırabiliriz:

1) Bireysel kimlik-kolektif kimlik: Bireysel kimlik, azınlığa mensup bireyin kimliğidir. Ama bireyler boşlukta yaşamazlar; bir grubun üyesi olarak

yaşarlar. Grup kimliği diye de anabileceğimiz kolektif kimlik⁵, işte bu azınlık grubunun bütün olarak kimliğidir.

Azınlık bireyinin benimsediği azınlık kimliği, kolektif kimlikten kuvvet alır. Fakat bireysel ve kolektif kimlikler, grubun bireyi denetim altına almak istemesi ve bireyin buna yanaşmaması durumlarında çatışabilir. Ör. bir ailenin kendi gelinini örtünmeye zorlaması durumu.

2) Objektif kimlik-sübjektif kimlik: Objektif kimlik, bir insanın doğuştan getirdiği tarihsel-antropolojik kimliktir; bu nedenle gayri iradidir. Ör. Ermeni anababadan doğan çocuğun objektif kimliği Ermeni'dir.

Sübjektif kimlik ise bireyin kendi tercihiyle sonradan "Ben şuyum" diyerek yaptığı özgür irade beyanıdır ve objektif kimlikten farklı olabilir.

3) Alt kimlik-üst kimlik: Azınlıklar açısından en önemli kimlik sınıflandırması budur. Alt kimlik, bireyin içinde doğduğu grubun kimliğidir ve dolayısıyla da objektif kimliğe denk düşer. Örneğin Türkiye'de Rum anababadan doğan çocuğun alt kimliği Rum'dur.

Üst kimlik ise devletin vatandaşına empoze ettiği kimliktir. Bu anlamda, vatandaşlığa denk düşer.

Bireyin objektif kimliği aynı zamanda onun alt kimliği olmakla birlikte, yukarıda da kısaca belirtildiği gibi birey objektif kimliğini reddederek devletin kendisine vermek istediği kimliği (üst kimliği) kabul edebilir; bu artık onun sübjektif kimliğidir. Ör. Kürt kökenli olduğu halde kendini Kürt olarak anmaz, Türk olarak anabilir. Bu (yani gönüllü asimilasyon), önemli olan bireyin iradesi olduğu için, kendi grup kimliğini korumak istemek kadar doğal bir haktır⁶.

5 "Kolektif" ve "grup" terimlerinin ilişkisi konusunda bir tartışma için bkz. Çavuşoğlu, Uluslararası İnsan Hakları..., s. 55-57.

6 Bununla birlikte, bireyin bir başka objektif/alt kimliği iradi olarak (sübjektif kimlik) edinmesinde önemli doğal sınırlamalar vardır. Bunun olabilmesi için, bir kere, edinilmek istenen yeni alt kimliğin bu geçişi kabul eder nitelikte olması gerekir. Ör. Alevilik sonradan Alevi olunabileceğini kabul etmez. İnkinci, mantığın kabul etmesi gerekir. Ör. yeni bir dinsel alt kimlik edinilebilir ama yeni bir etnik alt kimlik edinilemez; bir Rum kendini Ermeni veya Kürt olarak ilan edemez, Museviliğe geçilebilir ama İbraniliğe geçilemez. Bir ülkedeki alt kimlikler arasında bir tür "hiyerarşi" olabilir. Böyle bir durumda bir alt kimlik mensubu, eğer bir tür üst kimlik olarak

Bir ülkedeki alt ve üst kimlikler arasındaki ilişkiler tabii ki azınlık bireyi ile devlet ilişkisi söz konusu olduğunda özel önem kazanır. Bu ilişkinin üç ana biçim alacağı söylenebilir. (Bkz. Tablo-2)

Tablo-2: Devlet ile Birey Arasında Üst-Alt Kimlik İlişkileri

	Azınlık Bireyinin Tutumu	Devletin Tutumu	Sonuç
Durum-1	Üst kimliği subjektif kimlik olarak benimseme	Memnuniyet	Gönüllü asimilasyon
Durum-2	Üst kimliği ret	Sert tepki	Travmatik durumlar (ayrılma, katliam, vs)
Durum-3	Üst kimliği kabul, alt kimlikte ısrar	1) Asimilasyonda ısrar olasılığı 2) Alt kimliğe saygı olasılığı	Birinci olasılıkta çatışma, ikinci olasılıkta uyum ortamı

görüyorsay, ülkedeki bir başka etnik alt kimliği subjektif kimlik olarak benimseyebilir. Ör. Hıristiyan Balkan ülkelerinde yaşayan Müslümanlar (alt kimlikler) arasında bir hiyerarşi vardır: Müslümanlar arasında hangi etnik grup daha kalabalık ve üstünse, alt kimlikler arasında o başattır. Batı Trakya'daki Türkler, Yunanistan'daki diğer Müslümanlar olan Pomak ve Romanlara (Çingenelere) başattır ve bu iki grup kendilerini Türk sayarak subjektif kimliklerini Türk olarak ilan edebilirler. Bunu da, Türk olmak kendileri için bir üst kimlik olduğu için yapabilirler (nitekim, Batı Trakya'da durum böyledir). Ama Türkler Pomak olduklarını ileri süremezler. Bu durum, Makedonya'da ve özellikle Kosova'da tersinedir. Orada Müslümanlar arasında kalabalık ve başat grup Türkler değil, Arnavutlardır. Ve sonuçta Arnavutlar Türkleri asimile edebilir ve nitekim durum bir miktar böyledir (bkz. "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik - Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *SBF Dergisi*, Cilt 48, No. 1-4 (Ocak-Aralık 1993), s. 109-120). Özellikle 1970-1989 döneminde Bulgaristan'ın Pomaklara uyguladığı Bulgarlaştırma politikalarının, 1989'dan günümüze de Pomakların yoğun olarak bulunduğu bölgelerde çeşitli Arap vakıflarının Pomakları Arap etkisi altına sokmak amacıyla yürüttükleri faaliyetlerin, özellikle Pomak gençlerini Türk kimliğinden uzaklaşma yolunda etkilediği bilinmektedir. Bkz. Ali Dayıoğlu, *Bulgaristan'da Müslüman-Türk Azınlığı (1878-2000)*, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 32-36.

Türkiye'de alt kimlikler arasındaki geçiş durumu bugün de Zazalar ile Kürtler arasında söz konusudur. Bir Zaza'nın kendini Kürt saydığına rastlanabilir ama, bir Kürt kendini Zaza sayamaz.

Diğer yandan, olaya sosyoloji değil de hukuk açısından bakınca, bu konuda da ilginç (ve istisnai) durumlara rastlanabilir. Ör. Danimarkalı azınlık olarak tanınmış Danimarkalı bireyin beyanına bırakıldığı Almanya'da, Schleswig-Hollstein eyaletinde, kimi Almanlar Danimarka hükümetinin yardımlarından yararlanabilmek için kendilerini Danimarkalı azınlık ilan etmişlerdir ve hatta halk arasında bunlara "Jambon Danimarkalılar" anlamına gelen bir lakap takılmıştır (Tankut Soydan'la görüşme, 01 Haziran 2004). Bununla birlikte, Çerçeve Sözleşmeyi Açıklayıcı Rapor'da kişinin herhangi bir azınlığa mensup olmayı keyfi olarak tercih etme hakkının bulunmadığı, bu tercihin kişinin kimliği ile ilgili objektif ölçütlere bağlı olduğu belirtilmiştir (Bkz. "Explanatory Memorandum on the Framework Convention for the Protection of National Minorities", *Human Rights Law Journal*, Vol. 16, (1995), s. 103, par. 36. Bilgi için Dr. Ali Dayıoğlu'na teşekkür ederim).

Eğer azınlık bireyi, sübjektif kimlik olarak üst kimliği benimserse, devletle (tabii, ırkçı olmayan devletle) o birey arasında hiçbir sorun çıkmaz. Buna "gönüllü asimilasyon" denir. Tabii, bu durumda azınlık bireyi ile azınlık grubu arasında sürtüşme çıkması mümkündür.

Eğer birey kendi alt/objektif kimliğinde ısrar eder ve ülkenin üst kimliğini reddederse, bu çatışma durumudur ve soykırım, ayrılma vb. gibi travmatik sonuçlara kadar gidebilir. Aynı durum, devletin alt kimlikleri zorla asimile etmeye giriştiği durumlarda da görülebilir.

Bir de, çok önemli bir üçüncü durumdan söz edilebilir ki, konumuzu esas ilgilendiren budur: Birey üst kimliği kabul eder ama kendi alt kimliğinde de ısrarcı olur. Burada çatışma çıkıp çıkmayacağı, devletin tutumuna bağlıdır. İdeal çözüm, yurttaşın (azınlığın) alt kimliğine devlet tarafından saygı gösterilmesi, yurttaşın da kendi alt kimliğini koruyarak üst kimliği kabul etmesidir.

Yalnız, bu üst kimliğin alt kimliği ortadan kaldıracak bir isim ve nitelik taşıyıp taşımadığı, ülkedeki başat etnik grupla özdeş olup olmadığı önemlidir. Çünkü böyleyse, diğer alt kimlikler bundan rahatsızlık duyabilirler, üst kimliğe yabancılaşabilirler, entegre olmaktan uzaklaşabilirler. Sorun çıkabilir. Başka bir deyişle, bir ulus-devlette milleti inşa yöntemi olarak "kan temelli" yöntem uygulamakla "toprak temelli" yöntem uygulamak arasında ciddi fark vardır⁷.

Diğer yandan, toplumu birleştirmek için ileri sürülen üst kimlik özellikle iki durumda bu amacın tam tersi sonuç verebilir:

7 Burada yanlış anlamamak gerek: Üst kimliğin adı başat alt kimliğin adıyla aynı olabilir ve yine de azınlık hakları korunabilir (zaten kimi durumlarda ülkenin üst kimliği tarihsel olarak dışarıdan belirlenmiştir; ör. Osmanlı İmparatorluğuna Avrupalılar 14. yüzyıldan beri Türkiye diyegelmişlerdir. Nitekim Sevri Anlaşması metninde "Osmanlı" [Ottoman] sözcüğü 20 kere geçtiği halde, "Türkiye" [Turkey] sözcüğü tam 308 kere geçer B.O.). Diğer yandan, üst kimlik coğrafi ad taşıdığı halde asimilasyunculuk politika izlenmesi mümkündür ve ülkenin adının coğrafi anlam taşıması bu politikayı önlemeyebilir. Ör. 1960'ta Fransa'dan bağımsızlığını alan Siyah Afrika devleti Yukarı Volta'nın adı bir bölge ismidir. Bu ülke 1984'te "onurlu insanlar ülkesi" anlamına gelen Burkina Faso adını almıştır. Her iki isimde de ülkedeki azınlıklar açısından bir şey değişmemiştir. Yani, üst kimliğin adı ile asimilasyunculuk politika arasındaki ilişki bire-bir ve tamamen zorunlu bir bağ değildir (Doç. Oktay Uygun'la görüşme, 31 Mayıs 2004), fakat üst kimliğin adının ülkedeki başat alt kimliğin adıyla özdeş olması çoğu zaman bir asimilasyunculuk politikanın belirtisidir ve onu güçlendirir. Kan ve toprak temelli yöntemler konusunda ayrıca bkz. Tablo-10.

1) Üst kimliğin kimi gruplar (azınlıklar) tarafından edinilmesi olanaksızlaştırılmış veya sınırlanmışsa: Burada sözü edilmesi gereken ırkçılık politikasıdır. Gerçek bir ırkçı politika segregasyoncudur. Yani azınlığı kendinden fizik olarak ayırır ve onu sırf başka soydan olduğu için kimi olanaklardan yoksun kılar. Bunun en iyi örneği, 1990 öncesi Güney Afrika Cumhuriyetindeki *apartheid* politikasıdır. 1960'lar öncesi ABD'nin kimi eyaletleri de bu kategoriye girer.

2) Üst kimlik bireyi temsil etmiyorsa: Eğer bir ulus-devlette millet inşası "toprak temelli" yöntemle değil de "kan temelli" yöntemle yapılıyorsa, üst kimlik kimi grupları temsil etmez. Bu durumda o gruplar üst kimliği benimsemezler ve hatta ona karşı çıkarlar. Bu iki yöntemi incelersek bunu daha iyi anlarız.

Millet'in İnşası ve Azınlıklar: Kan ve Toprak Temelli Yöntemler

Aslında sistemler şu veya bu biçimde karmadırlar ama, milletler (uluslar) inşa edilirken (çünkü millet kavramı gerçek değil sanal bir kavramdır, tuğla üzerine tuğla koyar gibi inşa edilir) iki ana temelden birine dayanarak kurulurlar: kan veya toprak.

Eğer bu yöntemlerden kan temelli yöntem ("Alman yöntemi") söz konusuysa, o millet çoğunlukla belli bir etnik grubun değerleri ekseninde inşa ediliyor demektir. Diğer grupların bu başat etnik kimliğe ve kültüre asimile olması istenmez ve beklenmez; başat etnik grubun dışında kalanlar tecrit edilir (*direct exclusion*), yok sayılır. Zorunlu göçler, nüfus mübadeleleri ve hatta bazen doğrudan şiddet içeren politikalarla bu farklı unsurlardan kurtulmaya çalışılır. Bu durumda, o ülkede sorun ortaya çıkabilir. Diğer etnik vb. gruplar ve kimlikler yabancılaşabilir.

Böyle çokkültürlülük durumlarında (ki dünyada neredeyse bütün ülkeler çokkültürlüdür) üst kimliği ülkede yaşayan başat gruba değil, ülkenin kendisine (ve dolayısıyla bu toprak üzerinde yaşayan herkese) gönderme yaparak saptamak ve buna uygun bir terim kullanmak uygun olur. Buna, milletin inşasında "toprak temelli yöntem" ("teritoryal yöntem", "Fransız yöntemi", "E.Renan yöntemi") denir. Ör. "Amerikalı" üst kimliği, ülkedeki

herhangi bir gruba (İngiliz, İtalyan, vb.) değil, ABD ülke toprağına gönderme yapar. "Fransız" terimi de öyledir, çünkü Fransa'da "Frank" diye bir etnik grup yoktur. İspanya'da "İspanyol" diye bir etnik grup yaşamaz. "İranlı" terimi, keza öyledir.

Bu çok önemli noktanın Türkiye'ye uygulanmasını "Türkiye'de Azınlık Uygulamasının Tahlili" adlı Beşinci Bölüm'de inceleyeceğiz.

Alt kimlik ve azınlık bilinci taşıma konusunu bitirmeden önce iki önemli noktaya daha temas etmek öğretici olacaktır:

1) "Mekan" açısından: Azınlık bilinci için "tarihsel mekan" çok önemlidir. Bir ülkenin ulusal sınırları kesinleşmeden o ülkede eskiden beri yaşayagelen yani "tarihsel mekan"larında bulunan azınlıklar ("otokton" azınlıklar) o ülkeye göçle dışarıdan gelen azınlıklara oranla alt kimliklerini (azınlık bilinçlerini) çok daha güçlü olarak hissederler ve korurlar⁸.

2) "Zaman" açısından: Bir ülkede "ortak ekonomik pazar" ile "azınlık bilinci"nin birbiri karşısındaki kronolojik durumu çok önemlidir. Eğer o ülkede ortak ekonomik pazar önce kurulmuşsa, azınlık bilinci gelişmeyebilir çünkü bu pazar doğal olarak asimile eder. Ama o ülkede önce azınlık bilinci çıkmış ve pazar ondan sonra oluşmuşsa, çok büyük olasılıkla bu pazar söz konusu azınlığı asimile edemez.

Bu iki noktanın Türkiye açısından nasıl geliştiğine, Beşinci Bölüm'ün sonunda yine döneceğiz.

İnsan Hakları ve Azınlık Hakları: Negatif ve Pozitif Haklar

Azınlık hakları, bir ülkede yaşayan azınlık bireylerine devlet tarafından tanınan ve topluca (grup olarak) kullanılabilen özel insan haklarıdır. Bu hakların uluslararası standartları karşılıyor veya onun gerisinde kalıyor olması hususu, büyük çoğunlukla, ilgili devletin demokratikleşme düzeyiyle ilgilidir.

8 Pierre George, *Géopolitique des Minorités*, Presses Universitaires de France, Que sais-je, 1984, s.15.

Azınlık haklarını anlamak için, önce, farklı ama yakından ilişkili iki hak türünden söz edebiliriz:

a) Negatif eşitlik hakları veya kısaca negatif haklar: Bunlar, bir ülkenin tüm vatandaşlarına tanınan bireysel haklardır. Ör. yasa önünde eşitlik, siyasal hak eşitliği, dinini uygulama özgürlüğü vb. gibi.

b) Pozitif haklar: Bunlar tüm yurttaşlara tanınmaz; yalnızca azınlığa tanınır. Esas azınlık hakları bunlardır. Azınlık bireyi bunları kendi grubuyla birlikte kullanır; yani bunlar grup haklarıdır. Örneğin Türkiye'de Lozan'a göre yalnızca gayrimüslimlerin kendi okullarını kurarak buralarda kendi dillerini okutma hakkı vardır⁹.

Eşitlik ilkesini sanki bozar biçimde kimi yurttaşlara böyle "artı" haklar tanınması, doğal olarak "dezavantajlı" olan azınlıkların eşitliğe kavuşmasının başka türlü mümkün olamayacağı gerçeğine dayanır. Azınlık olmak demek zaten farklı kimliğini korumakta büyük güçlük çekmek demektir; hem de dünyanın neresinde olursa olsun. Çok yakın zamanlara kadar, ilk doğumunu sezaryenle yapan bir kadın sonraki doğumlarını da sezaryenle yapmaya mahkumdu ("*once a caesarian, always a caesarian*"). Buna benzer biçimde, dünyanın bir noktasında azınlık olan kişi otomatikman dünyanın her yerinde azınlık olmaya mahkumdur: Türkiyeli işçi Almanya'da

9 Bu kitap boyunca yukarıda verilen tanımlar dahilinde kullanılacak olan bu negatif-pozitif hak ikilisi, azınlık haklarının en çok işlendiği İki Savaş Arası dönemde ortaya çıkan terminolojidir (bkz. Tennent Harrington Bagley, *General Principles and Problems in the International Protection of Minorities*, Genève, IUHEI, 1950, s. 41-42) ve doğal olarak, bu kitabın konusu olan azınlık hakları açısından kullanılmıştır. Bununla birlikte okuyucu, kafasının karışmaması için, azınlık haklarının özel bir dalı olduğu insan hakları alanında fazlasıyla çeşitli tanım ve sınıflandırmaların kullanıldığı konusunda özellikle uyarılmalıdır. Nitekim bu negatif ve pozitif terimleri, birey karşısında devletin pozisyonunu tanımlayan sınıflandırmada farklı anlamlarda geçer. Devletin azınlıklara karşı izlediği politikalar negatif ve pozitif olarak ayrılabilir. Bireysel insan hakları da yine negatif (siyasi ve medeni haklar) ve pozitif (ekonomik, sosyal, kültürel) olarak ayrılabilir. Burada negatif, devletin dokunamayacağı hak ve özgürlüklere karışmamasını; pozitif ise kimi hakların gerçekleşmesi için devletin müdahalesinin istenebileceğini ifade eder. Üstelik, bunlar da birbirinin içine girmiş vaziyettedir. Ör. birçok hak ve özgürlüğün gerçekleşmesi için devletin karışmaması değil fiilen karışması gerekebilir; veya azınlıkların kendi dillerini yazılı olarak kullanması benim bu kitapta kullandığım anlamda bir pozitif hak olduğu gibi, aynı zamanda insan haklarında klasik bir negatif hak olan bildiğimiz ifade özgürlüğüne de girebilir. Azınlık haklarından sonra gelişen bu insan hakları yaklaşımından bakınca, benim kullanacağım "pozitif haklar"ın yalnızca azınlıklara özgü olmadığı da söylenebilir. Özet olarak, bu kitapta kullanılan negatif/pozitif haklar terimlerini, insan haklarında kullanılan terimlerle karıştırmamak ve yukarıdaki metinde tanımlandığı gibi "bütün vatandaşlara verilen bireysel temelli haklar" ile "sadece dezavantajlı kişilere tanınan grup temelli haklar" biçiminde anlamak gerekmektedir.

"Karakafa"dır, memleketi Türkiye'ye dönünce "Almancı" olur. İstanbullu Rum Türkiye'de "gavur" sayılır, Yunanistan'da ise "*Turkosporos*" (Türk tohumu).

İşte bu nedenle, bu "artı" haklarla bu güçlüğün azaltılması ve eşitliğin fiilen sağlanması amaçlanır. Bu pozitif haklar uygulamasına "pozitif ayrımcılık" (*positive discrimination*) da denir.

Burada şunu da eklemek gerekir ki, pozitif haklar veya pozitif ayrımcılık yalnızca etnik vb. azınlıklarla ilgili değildir; ülkede dezavantajlı olan tüm gruplara uygulanabilir. Ör. "Herkes genel tuvaletlerden yararlanmak hakkına sahiptir" diye yönetmelik çıkarmak, bir negatif hak vermektir. "Engellilerin genel tuvaletlerden yararlanması için özel kabinler yaptırılır" diye hüküm koymak ise bir pozitif hak vermektir ve tekerlekli iskemlede yaşayan engelliler birinci tür haktan ancak ikinci tür hak sayesinde yararlanabilirler. Diğer bir örnek, kadınlara çeşitli kurullarda kontenjan tanımaktır (Türkiye'de böyle bir kontenjan Cumhuriyet Halk Partisi [CHP] ve Doğru Yol Partisi'nde [DYP] vardır), çünkü kadınlar çok çeşitli nedenlerle (çocuk doğurup yetiştirmek zorunda olmak, toplumdaki tutucu telakkilerle mücadele etmek, vb.) doğuştan dezavantajlıdırlar ve ancak pozitif haklarla eşit duruma gelebilirler.

Mayıs 2004'teki anayasa reformu sırasında kadınlara özel haklar tanınıp tanınmaması vesilesiyle gündeme gelen bu "pozitif ayrımcılık" ile daha önce adı geçen "olumlu edim" (*affirmative action*) zaman zaman eş anlamda kullanılır; sadece, eyleme dönüklük açısından ikincisi birinciden önde gelir. Kimi yazarlar pozitif de olsa ayrımcılıktan söz etmek istemedikleri için ikinciyi kullanırlar. Bu iki terim arasında önemli geçiş noktaları mevcuttur. İkisi de devletin haklara "karışmama"sı (yani, pasif kalması) yerine bizzat devreye girerek birşeyler yapması anlamına gelir.

Eğer devletin kimi hakları sağlamada aşama aşama ilerlemesi açısından alınacak olursa, bu terimler ikinci aşamayı oluştururlar. Ör. yönetimler herkesin tuvaletlerden yararlanmasına yasal olanak tanımının ve genel tuvaletlere engelliler için özel kabinler yaptırılmasını öngören kurallar koymanın (birinci aşama) yanı sıra, bir de bu kabinleri inşa ettirirlerse veya "Kadınlara Eşit Koşullarda İş Sağlama Genel Müdürlüğü" kurup harekete

geçirirlerse, bunlar olumlu edim'dir (ikinci aşama). Eğer ilgili kişi ve/veya kuruluşlar bu kurallara uymazlarsa yani bu kabinleri yaptırmazlarsa, devlet üçüncü bir aşama olarak bu sefer de yaptırım uygulayabilir, örneğin tazminata hükmedebilir (*policing*) (bkz. Tablo-3).

Tablo-3: İnsan ve Azınlık Haklarında Devletin Yapıcı Tutumunun Evreleri

Birinci Evre	İkinci Evre	Üçüncü Evre
Ayrımcılığın Önlenmesi / Azınlıkların Korunması (pasif)	Pozitif Ayrımcılık / Olumlu Edim (aktif)	Yaptırım uygulamak (<i>policing</i>)

Hakların Uygulanması: Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması

Bu negatif-pozitif haklar ayrımı, uygulamada, "Ayrımcılığın Önlenmesi" ve "Azınlıkların Korunması" adlı, birbirinin tamamlayıcısı iki farklı politikada somutlaşır. Birinci politika birey veya grupların hukuksal eşitliğini sağlamayı yani onlara ayrımcılık yapılmasını önlemeyi amaçlar. İkinci politika ise azınlık birey veya gruplarının, farklı kimliklerini korumalarına yardım yoluyla, gerçek eşitliklerini sağlamaya yönelir. Birinci politika devletin azınlığa "Sana karışmıyorum", ikinci politika ise "Çoğunluk ile aynı koşullarda yaşamayı sağlıyorum" demesi anlamına gelir.¹⁰

Birbirini tamamlayan bu iki politikadan birincisi 20. Yüzyılın başındaki "liberal demokrasi"ye/"klasik haklar"a benzer: devlet biçimsel eşitliğin kurallarını koymuştur ve artık müdahale etmemektedir. İkincisi ise günümüzdeki "çağdaş demokrasi"ye/"sosyal haklar"a benzer: devlet çeşitli müdahaleler yaparak biçimseli gerçek hale getirmeye çalışmaktadır (bkz. Tablo-4).

¹⁰ Dilek Kurban, "Confronting Equality: The Need for Constitutional Protection of Minorities on Turkey's Path to the European Union", *Columbia Human Rights Law Review*, Vol. 151, No. 35, 2003, s. 160-161.

Birinci politikanın yerleşmediği ülkelerde ikinci politikayı uygulamak zordur; genel olarak yurttaşlarına eşit haklar uygulamaya fazla alışmamış bir devletin azınlığa özel haklar vermesi pek beklenemez.

Diğer yandan, bu politikalardan birincisi normalde devletler tarafından nispeten itirazsız uygulanır. Ama ikincisi konusunda çoğu zaman devletin isteksiz davrandığı görülür, çünkü devlet azınlığın güçlenmesinden ve sonuçta kendisinden ayrılmasından korkmaktadır.

Oysa, pozitif hakların verilmesi, milletin bütünlüğüne katkı yapmak açısından önemlidir. Çünkü böylece azınlık kimliği korunmuş olur, azınlığın kendini itilmiş veya ezilmiş hissetmesi önlenir, bunun sonucu olarak da toplumu oluşturan çeşitli unsurlar arasında demokrasi ve barış kolaylaşır, azınlıkların ayrılıp kendi devletlerini kurmaları için gerekçe (ve meşruiyet) kalmaz. Yani, o ülkede "iç self-determinasyon" gerçekleştiği için, "dış self-determinasyon" olasılığı azalır¹¹. Üstelik bu, çağdaş eğilimlere de uygun bir ortam yarattığı için uluslararası destek görür.

Tablo-4: Haklar ve Politikalar

Hak türü	Azınlıklara ilişkin politika	Benzeşme
Negatif (bireysel) haklar	Ayrımcılığın Önlenmesi	Liberal demokrasi
Pozitif (grupsal) haklar	Azınlıkların Korunması	Çağdaş demokrasi ("iç self determinasyon")

11 Self-determinasyon en az iki anlama gelir. "İç" anlamı, bir ülkedeki yurttaşların kendilerini yönetecek ekonomik, sosyal, siyasal vb. düzeni seçebilmesi, yani demokrasidir. "Dış" anlamı, ayrılarak kendi bağımsız devletini kurmaktır. Yalnız, bu ikincisi, mevcut bağımsız bir devletten ayrılma değil sömürge durumundan bağımsızlaşma anlamında kullanılır. Günümüzde "dış" self-determinasyon ancak "iç" self-determinasyona izin verilmeyen ülkeler için geçerli kabul edilebilir. Bu konuda bkz. B. Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, 4. B., Ankara, İmaj Yayınları, 2001, s. 108-118; ayrıca bkz. kitabın sonundaki Ek: Türkiye Kürtleri Bağımsızlığa Gider mi?

III) Azınlık Hakları Verme Konusu: Kime, Ne Tür Haklar, Nasıl?

Azınlığı "Tanıma"nın Önemi

Bu konuyu birtakım temel hususları ele alarak inceleyelim:

Önce, azınlığın varlığının kabulü ile azınlık hakları verilmesinin iki farklı şey olduğunu bilmek gerek.

Azınlığın varlığı, kimi olguların olup olmadığına dayanır. Yani, yukarıda "Azınlık Ne Demektir?" altbaşlığı altında sözü edilen nesnel koşullar (farklılık, vb.) ve öznel koşul (azınlık bilinci) varsa azınlık da vardır ve daha önce de belirtildiği gibi, ülke devletinin bu gerçeği kabul etmesi veya inkar etmesi artık 1991'den beri birşeyi değiştirmemektedir. Oysa azınlık hakları, ancak ülke devletinin bunları kendi yurttaşı olan azınlıklara tanıması üzerine gerçekleştirilebilir haklardır.

Peki, bir devlet kendi ülkesindeki azınlığa bu özel hakları (pozitif haklar) vermeyecekse, o azınlığı tanıması neyi değiştirir?

Çok şeyi. Kendi ülkesinde azınlık olduğunu inkar eden ve dolayısıyla yurttaşları arasında farklı nitelikler (alt kimlikler) taşıyanlar bulunduğunu kabul etmeyen devlet o farklılıklara saygı göstermeyecektir, negatif haklar bile uygulamayabilecektir, bu farklı yurttaşlarını çoğunluğa benzemeye zorlayacaktır, çoğu zaman bunun için "milli güvenlik" ve "kamu düzeni" gibi bulanık gerekçeler kullanarak onların toplumsal belleğini sıfırlamaya çalışacaktır, hatta bu yolda çeşitli baskılar yapabilecektir¹².

"Asimilasyon" adı verilen bu politika, öyle daha rahat edeceğini düşünen bir azınlık tarafından "gönüllü" olarak kabul edilebilir ve/veya zaman içinde "doğal" olarak oluşabilir. Fakat devlet bu işi "zorla" ve "sert" bir biçimde de yapabilir ki, genel olarak görülen budur ve günümüzde hiçbir biçimde kabul görmez.

¹² Bunun belki de tek istisnası Fransa'dır. İlk ulus-devlet olan Fransa, yakın zamanlara kadar kendisinde azınlık olduğunu inkar etmiş ve haklar vermemiştir. Bununla birlikte, ileride göreceğimiz gibi (bkz. dipnot 117), Fransa hâlâ azınlıkları kabul etmemekte fakat artık haklar vermektedir.

Bu son durumda devlet hem kendi yurttaşına baskı yaptığı için içte toplumsal barışı bozma eğilimine girer, hem de günümüzde çok yaygın biçimde kabul edilen uluslararası insan hakları ve azınlık hakları standartlarına aykırı hareket ettiği için dış dünyadan ciddi tepki görür. Bir devletin kendi ülkesinde azınlık olduğunu kabul etmesi bu açılardan çok önemlidir.

Bununla birlikte, azınlıklara pozitif hakların verilmesi konusunda farklı şeyler düşünmek de mümkündür:

Bu pozitif haklar, *çoğunluk açısından* bakıldığında, azınlığı çoğunluktan bir anlamda tecrit ettiği için çoğunluğun tepki duymasına yol açabilir. Üstelik, zaten "öteki" sayılmak yüzünden tepki almakta olan azınlığa bu artı hakların tanınması, bu azınlığı çoğunluğa daha da hedef gösterebilir ve dolayısıyla azınlığa zarar verebilir.

Azınlık açısından alındığında ise görülen şudur ki, bu haklar azınlığı bir anlamda tecrit ettiği için onun gelişmesine zarar verebilir. Örneğin çocukların genel okullara değil, öğretimi azınlık dilinde yürüten okullara gönderilmesi halinde bu çocukların çoğunluğun dilini (resmî dili) öğrenmeleri güçleşebilir ve dolayısıyla da hayatlarını kazanmaları zorlaşabilir. Örneğin Yunanistan'daki Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığı için durum böyledir. Bu durumda azınlık, ülke yaşamına katılmakta ve entegre olmakta zorlanabilir.

Devletlerin bu konudaki aşırı hassasiyetlerini karşılayacak önlemler uluslararası planda mevcuttur¹³. Bir kere, uluslararası sözleşmelerde ne zaman azınlık haklarından söz edilse, bunun hemen yanına "ülkenin toprak bütünlüğü ve ulusal egemenliği" ilkesi de yerleştirilir. İkincisi, azınlığın bu hakları kötüye kullanamayacağı ilkesi kabul edilmiştir. Üçüncüsü, ilk çıktığı andan itibaren azınlık hakları kavramı bireysel hak olarak algılanmıştır; yani bu haklar Hobbes'dan (16. yüzyıldan) beri Batı felsefesinde gittikçe daha güçlü biçimde bireylere verilmiş haklardır, gruplara değil.

13 Naz Çavuşoğlu, "Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye - Bir Karşılaştırma", *Ulusal, Ulusüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)*, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, s.127-128 (bu kitabın adı bundan sonraki dipnotlarında **Azınlık Hakları** biçiminde kısaltılacaktır); Çavuşoğlu, *Uluslararası İnsan Hakları...*, s.165.

Bu sonuncu hususun nedenleri önemlidir: Bir kere, bireylerin tersine gruplar uluslararası hukukta hak sahibi (hak süjesi) değillerdir. İkincisi, gruba hak verilirse bunun devleti parçalamasından korkulur. Üçüncüsü, kimi geleneksel grupların (örneğin tarikatların) bireyi ezmeleri istenmez. Birey, azınlık alt kimliğini devletin üst kimliğine karşı korurken, bireysel kimliğini de azınlık grubunun alt kimliğine ezdirmeme olanağına sahip olabilmelidir. Diğer bir deyişle, bir azınlık mensubu kendi grubundan bireysel kimliğinin tanınmasını ve saygı görmesini, devletten de kolektif kimliğinin tanınmasını ve saygı görmesini ister.

Bunun içindir ki, uluslararası azınlık koruma metinlerinde çok egemen bir eğilim olarak, hakların "azınlıklar"a değil "azınlıklara mensup bireyler"e (*individuals belonging to minorities*) verildiği yazılıdır. Ama, birey boşlukta yüzmediği için, bu haklar tabii ki grupsal olarak kullanılacaktır; ör. azınlık dilini kullanma gibi.

Azınlık Bilincinin Önemi

Her farklılık azınlık yaratmayabilir. Nesnel koşulların tamamının mevcut bulunması durumunda bile, önemli olan öznel koşul yani azınlık bilincidir. Eğer azınlık bilinci yoksa, daha önce de belirtildiği gibi, azınlık da yoktur demektir. Bu husus, ulusal azınlıklıklarla ilgili olarak 1991 tarihli AGİK Cenevre Azınlık Uzmanları Toplantısından başlayarak kabul görmüştür.

Burada, "azınlık bilinci" terimini açıklığa kavuşturmak gerekiyor. Bu terim alt kimliğini önemseyen, onu sürdürmek isteyen her grup için kullanılacak mıdır, yoksa daha seçici bir anlam mı taşır?

Her kültür, alt kimlik düzeyinde olsun olmasın, kendini sürdürmek ister. Bu açıdan, önemli olan, onun üst kimlik karşısındaki pozisyonudur. Eğer bu sürdürme çabası yalnızca kendi gelenek ve göreneğini koruma amacına yönelikse, burada sadece bir kültür çeşitliliği söz konusudur ve bir azınlık bilincinden ve dolayısıyla bir azınlığın varlığından söz edilemez. Ama bu çaba üst kimliğin yanı sıra ısrarla ileri sürülüyor ve siyasal taleplere yol açıyorsa, o zaman ortada bir azınlık bilinci ve dolayısıyla bir azınlık vardır. Tabii, bu topluluk bireylerine azınlık hakları verip vermemek, yukarıda da

belirtildiği gibi, yine ayrı bir konudur; ama verilecekse bu "azınlık bilinci" ölçütünün göz önüne alınması doğaldır.

"Ulusal Azınlıklar"

Günümüzde, bu "etnik, dilsel, dinsel" üçlü ölçütüne dayanan azınlıklar teriminin yanı sıra, bir de "ulusal azınlıklar" (*national minorities*) terimi söz konusudur. Azınlık haklarının verilmesi açısından bu kategori hakkında ne söylenebilir?

Anlamı açık olmayan bu sonuncu terimi, Türkiye, Lozan'ı kastederek, "uluslararası belgelerle statüleri saptanmış gruplar" için kullanmaktadır. Uluslararası ortamda ise bu terimin dört farklı anlam taşıdığı görülmektedir:

Terimin birinci anlamı, düpedüz, bir ülkede bulunan etnik, dilsel, dinsel azınlıklardır. Bunu en çok kuzey Avrupa ülkeleri kullanırlar.

İkinci anlamı, bir "akraba devlet"i bulunan azınlıktır. Bir azınlığın içinde yaşadığı ve yurttaşı olduğu devlete "evsahibi devlet" (*host state*), o azınlığın soydaşlarının egemen olduğu devlete de "akraba devlet" (*kin state*) denir. Ör. Yunanistan'daki Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığı için evsahibi devlet Yunanistan, akraba devlet Türkiye'dir. Türkiye'deki Rumlar için de bu durumun tam tersi geçerlidir. Azınlıklar evsahibi devletlerine "vatan", akraba devletlerine "anavatan" derler. (Türkiye'nin iç azınlıklar konusundaki tutumu terimin bu anlamıyla barışık bir nitelik gösterir; bununla birlikte kuzey Irak'ta bir Kürdistan'ın kurulması halinde durum farklı olabilir).

Terimin üçüncü anlamına göre ulusal azınlık, bir anlamda, sesi güçlü çıkan azınlıktır. Bu anlamı, D.Kurban'ın bir aktarmasında bulmak mümkün: Ulusal azınlık, "azınlık" sayılmak için gereken nesnel koşulların (farklılık, vb.) yanı sıra öznel koşulu da (azınlık bilinci) yerine getirebilen gruptur. Yani, çeşitli nedenlerle azınlık bilinci güçlü olmayan farklı grubu "ulusal" değil, "kültürel azınlık" saymak doğru olacaktır¹⁴. Bu ayrım, ulusal azınlığa

¹⁴ Dilek Kurban, "Confronting Equality...", s. 160'dan Joseph Eliot Magnet, "National Minorities and the Multinational State", 26, *Queen's Law Journal* (2001), s. 399.

hukuki tanıma (ve belki de koruma, yani azınlık hakları) sağlanması bakımından önemli olabilir. Bu kategorileştirmeye göre kültürel azınlıklara "ayrımcılığın önlenmesi", ulusal azınlıklara ise buna ilaveten "azınlıkların korunması" politikalarının uygulanması düşünülebilir.

Nihayet, ulusal azınlık, "yeni azınlıklar"ın yani göçmen işçi vb. azınlıkların karşıt kavramı olarak kullanılmaktadır¹⁵.

Tam Eşitlik ve Geniş Özgürlük mü, Özel Haklar mı?

Kimi azınlıkları "önemli" ilan ederek onlara özel (pozitif) haklar tanımak konusunda, ikisi de doğru olan iki ters argüman ileri sürmek mümkündür:

a) Böyle bir kategorileştirmeye gitmek, çözeceğinden daha fazla sorun yaratabilir:

"Ulusal" azınlıklara tanınacak pozitif haklar "kültürel" azınlıklar tarafından da talep edilebilir ve bu durumda devletin kaynak tahsisi sorunu içinden çıkılmaz bir hal alabilir.

Hangi azınlığın hangi kategoriye sokulacağını saptamak da kolay değildir. Zaten "güçlü" olup olmama kavramı sabit değildir, geçişlidir. Bu durumda durumu sürekli gözden geçirmek ve hatta ara kategoriler veya geçiş kategorileri yaratmak bile gerekebilir. Bu farklı kategoriler arasında kıskançlık, dolayısıyla da bir tür yarış başlayabilir ve bu yarış ülkede birlikte yaşamak için gerekli olan düzeni fazlasıyla zorlayabilir. Oysa, uluslararası ilişkilerin temelinde yatan kavram, bu ilişkilerin nereye gideceği belli olmayan bir kaosa dönüşmemesi açısından, ülkelerin topraksal (teritoryal) bütünlüğü kavramıdır.

Diğer yandan, "ulusal" ilan edilecek azınlık çeşitli uluslararası etkilere (ör. güçlü ülkelerin ve/veya akraba devletin müdahale girişimlerine) vesile olabilir. Sonunda azınlık, onu yabancıların "Beşinci Kol"u olarak algılamaya başlayacak çoğunluğun hedefi haline dönüşebilir. Nitekim, Osmanlı

¹⁵ Tankut Soykan'la 01 Haziran 2004 tarihli görüşme.

İmparatorluğunda gayrimüslim azınlıklar için durum böyle olmuştur.

"Özel" ve "güçlü" ilan edilmiş azınlığın bir gün "dış self-determinasyon hakkı" isteyeceğinden, yani ayrılarak bağımsız bir devlet kurma yoluna gidebileceğinden korkulabilir. Bu durumun zincirleme reaksiyon biçiminde sürüp gidebileceği kâbusu oluşabilir¹⁶.

b) Karşı argüman şudur: Kabul etmek gerekir ki bu tür ülkelerdeki azınlıklar, hiçbir ayrılma talebinde bulunmasalar dahi, "ulusal bütünlük" veya "milli güvenlik" sloganları adına şu veya bu biçimde ciddi baskı altındadırlar ve bu baskının bu insanların kimliklerinde yaratmış olduğu tahribatın giderilmesi 21. yüzyılda fevkalade yaşamsal bir konudur.

Bunun sağlanabilmesi için yalnızca "ayrımçılığın önlenmesi" politikasıyla yetinmek mümkün değildir. Çünkü bu politika herkese, yani çoğunluğa da azınlığa da eşit koşulların sağlanmasını öngörür. Oysa bu iki unsur eşit olmaktan çok uzaktır; daha önce de belirtildiği gibi azınlık fazlasıyla dezavantajlıdır.

Olayı kolay anlayabilmek için, her türlü hukuksal eşitliğin sağlandığı ama sınıf farklarının dikkate alınmadığı bir rejimi göz önüne getirmek yararlı olabilir (bkz. Tablo-5). Bu, 20. yüzyıl başlarındaki "liberal demokrasi"dir ve

16 Kuruluş bakımından, devletler ikiye ayrılır: Göçle kurulanlar (Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya; ABD), doğal gelişimle kurulanlar (İngiltere, Fransa, Türkiye, vb.). Çok istisnai durumlar dışında, bunların hepsi de çokkültürlüdür (multicultural), yani azınlık içerirler. Fakat birinci kategoride farklılık arz eden bütün gruplara her türlü özel kültürel hakların tanınması bir devlet politikasıdır, ikinci kategoride ise buna ancak zamanla ve çabayla ulaşılabilir.

Örneğin, Avustralya'da bütün yurttaşlar istediği dilde otomobil ehliyet sınavına girebilir; kendisi için devlet çevirmen getirtir. Bu ülkelerde bu "çokkültürcü" (multiculturalist) politika doğaldır, yararlıdır, zararsızdır. Doğaldır, çünkü bu devletler sürekli gelen göçlerle oluştuğu için çok farklı kültürleri birarada bulundurlar. Yararlıdır, çünkü ülke toprağının genişliğine oranla çok yetersiz olan nüfusun sürekli olarak dışarıdan beslenmesi zorunluluğu sonucu gelen göçmenlerin kendilerini buraya ait hissetmeleri için bu kültürel haklar şarttır. Zararsızdır, çünkü bu devletlerin çekirdeği bu topraklara sömürgeci ülkelere bir zamanlar gelen Beyazlar tarafından oluşturulmuştur ve temel düzen (İngilizce, kapitalizm, Batı kültürü ve demokrasisi, vb.) sağlamdır. Göçmenlerin ikinci veya üçüncü kuşakları İngilizce başta olmak üzere bu "temel düzen" öğelerini doğuştan itibaren "damardan" almaktadırlar. Üstelik bu ülkeler ekonomik gönenç içindedirler; yani yeterli kaynaklara sahiptirler. Nihayet, bu insanlar buraya isteyerek gelmişlerdir ve geldikleri yerden çok daha rahat bir hayata kavuşmuşlardır. Oysa, bu çokkültürcü birkaç ülkenin dışında kalan bütün ülkeler tarihsel gelişim sonucu ve iç mücadeleyle oluşmuşlardır, hatta oluşma sürecindedirler. Bunların çoğunda demokrasi vb. Batı'dan ithal biçiminde yerleştirilmeye çalışılmaktadır ve sonuç olarak bunlar, yukarıdaki kategorinin aksine, belirtilen açılardan fazla "sağlam" değillerdir. Yukarıda sözü edilen parçalanma kâbusu bunlardadır.

hakkaniyetle ilgisi yoktur. Burada belli bir egemen sınıf vardır ve oyunun kurallarını "devlet adına" o koymuştur. Böyle bir düzenin hakça sayılabilmesi ve dolayısıyla toplumsal barışın sağlanabilmesi için, devletin bu farklılıkları ciddi biçimde törpülemek için devreye girmesi (ör. asgari ücret uygulamaya başlaması) ve en azından alt sınıflara da kendini ifade olanağı tanıması (ör. sendika ve grev hakkı getirmesi) vb. şart olmuştur. Ancak ekonomik uçurumları giderecek bir ortam sağlandıktan yani "sosyal devlet" sayesinde "sosyal demokrasi" kurulduktan sonradır ki, bu düzenin hakça olarak nitelenmesi olanağı doğar. Sonuçta devlet güçlenir, çünkü böylece alt sınıfların rejime kazanılması mümkün olmuştur.

Benzer biçimde, 20. yüzyılın sonunda, azınlıkları asimile etmeye girişen ve bunu da, genellikle, "millet adına" konuşan belli bir etnik/dinsel grubun (çoğunluk grubunun) yönetiminde yapan bir devlet türü, yani ulus-devlet vardır. Klasik demokrasi nasıl demokratik değilse, bu devlet türü de demokratik değildir; alt kimlikleri reddeder.

Tablo-5: Değişen Sınıfsal ve Etnik Bütünlük Anlayışları

	20. Yüzyıl Başı	20. Yüzyıl Sonu
"Sınıfsal Bütünlük" Anlayışı	Liberal Demokrasi / (Devlet-egemen sınıf ilişkisi)	Sosyal Demokrasi / Sınıfsal Barış / İnsan Hakları
"Etnik Bütünlük" Anlayışı	Ulus-devlet / (Millet- başat etnik grup ilişkisi)	Demokratik Devlet / Etnik Barış / Azınlık Hakları

Demek ki burada bütün mesele, toprak bütünlüğüne zarar vermeden, bu devlette maksimum özgürlüğün ve hakkaniyetin (ve dolayısıyla toplumsal barışın) nasıl sağlanabileceği meselesidir. Bir yandan, "kanun önünde eşitlik" nasıl "fırsat eşitliği"yle desteklenmediği zaman fazla bir şey düzelmeyorsa, "ayrımcılığın önlenmesi" politikası da "azınlıkların korunması" politikasıyla desteklenmediği takdirde asimilasyon üzerine bina edilmiş olan ulus-devlette fazla bir şey düzelmemektedir¹⁷; diğer yandan, "azınlıkların korunması"

17 Azınlıkların korunması politikasını uygulamaktan çekinen devletlerde çok yaygın olan bir yanlış düşünce vardır: Bir azınlık mensubu, yurttaşı olduğu ülkede her türlü makama gelebiliyorsa (ör. cumhurbaşkanı olabiliyorsa) o ülkede ayrımcılığın olmadığı sanılır. Oysa, bu fazla bir

politikası uygulanırsa, yani gerek yasa çıkararak gerekse (ve genellikle) uluslararası sözleşme imzalayarak azınlığa pozitif haklar sağlanırsa, yukarıda sözü edilen çeşitli sakıncaların doğabileceğinden korkulmaktadır.

Bu durumda, en iyi çözümün şu olduğu düşünülebilir:

"Egemen sınıf" temeli üzerine bina edilmiş klasik demokrasi'den "sınıfsal barış" temeli üzerine bina edilmiş sosyal demokrasi'ye geçişe benzer biçimde; her zaman değil ama genellikle "başat etnik grup" temeli üzerine bina edilmiş ulus-devlet'ten "etnik barış" üzerine bina edilmiş demokratik devlet'e geçiş. Bunu daha somut olarak ifade etmek gerekirse:

Azınlıkların talepleri, çoğu zaman hatta her zaman, azınlık dilinin kullanılması ve öğretilmesinde (yani, kültürel haklarda) somutlaşmaktadır. Burada yapılabilecek şey, bu ve benzer konulardaki tüm yasaklamaların (azınlık dilinde yayın, kültür merkezlerinin ve dil kurslarının engellenmesinin, vb.) istisnasız bütün yurttaşlar için kesin biçimde kaldırılması olabilir. Diğer bir deyişle, yalnızca belli bir azınlığa pozitif haklar tanımak yerine, alt kimlikleri korumayı güçleştiren yasakları bütünüyle ortadan kaldırmak suretiyle negatif hakları alabildiğine genişletmek ve böylece demokrasiyi fazla geç kalmadan yaygınlaştırıp derinleştirmek doğru bir davranış olabilir. Fazla geç kalmadan; çünkü geç kalınırsa çekişme sonucu azınlık bilinci artabilir ve bu kültürel haklardan fazlası yani özerk yönetim ve ayrı devlet talepleri ortaya çıkabilir.

Bu genişletme ve derinleştirme yapılırsa hem gerçek bir "ayrımcılığın önlenmesi" politikası güdülmüş olacaktır, hem de "azınlıkların korunması" politikasından çekinenlerin korkuları giderilmiş olacaktır. Diğer yandan, hem azınlığın gerçek eşitlik için alt kimliğini koruyabilmesi sağlanacaktır, hem de onun tecride uğrayıp zarar görmemesi temin edilecektir.

şey ifade etmez. Olsa olsa, o ülkede ırkçılık yapılmadığını gösterir. Önemli olan, kendi "alt kimlik"ini (yani, mensup olduğu azınlık grubunun kimliğini) açık ve korkusuz biçimde ifade ettiği zaman o makama gelip gelemediğidir. Ö. Türkiye'de on cumhurbaşkanından en az üç tanesi yarım Kürt etnik kökendir. 1990'lardaki bir dışişleri bakanı da tam Kürt kökenlidir; ilkokula gittikten sonra Türkçe öğrenmiştir. Fakat bunlar bu görevlere farklı bir alt kimlik belirtmeden, Kürt kimliğinden sıyrılarak, "Türk" kimliği altında gelmişlerdir.

Dahası, aynen nasıl sosyal demokrasi bir "sınıfsal barış" yaratarak sınıf kavgasını engellemiş ve dolayısıyla milletin "birlik ve beraberlik"ini güçlendirmişse; bu yasakların kesin olarak kaldırılması da bir "etnik barış" yaratarak "iç self-determinasyon"u (yani demokrasiyi) sağlayarak "dış self-determinasyon"u (yani ayrılmayı) gereksiz kılabilir.

Yalnız, burada dikkat edilecek bir nokta vardır:

Farklılığını ısrarlı biçimde ileri süren grubun bunu yapabilecek maddi olanaklardan yoksun olması durumunda devlet devreye girerek "aktif" rol oynamalı (yukarıda sözü edilen "olumlu edim") ve devlet olanaklarını o gruba kullandırmalıdır. Ör. Devlet radyo-TV'sinde zaman ayırmalıdır. Devletin "negatif" tavır takınması yani yalnızca yasakları kaldırmakla yetinmesi durumunda hem azınlık hem devlet için istenmeyen durumlar ortaya çıkabilir: Kimi azınlıklar kimliklerini ifade edemez durumda kalır (ve toplumsal barışın sağlanması aksar), kimi güçlü azınlıklar da haksız avantaj sağlamış olur (ve üst kimliğe rakip duruma gelebilirler).

Bu konuya, Türkiye açısından Sonuç'ta tekrar döneceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR ÜZERİNE TEMEL BİLGİLER

Türkiye'de azınlıklar deyince, devletin resmî olarak kabul ettiği azınlıklar tablosu ile uluslararası standartların uygulanması sonucu ortaya çıkan tablo arasında büyük fark vardır. Peter Alford Andrews, ilk defa 1989'da yayınladığı *Ethnic Groups in the Republic of Turkey* adlı kitabında 42 tane etnik gruptan söz etmektedir¹⁸. Bunların hepsi olmasa da en azından bir bölümünün azınlık grubu olduğu düşünülebilir.

I) Resmî Uygulamaya Göre Türkiye'deki Azınlıklar: Gayrimüslimler

Dünyada geçerli azınlık standartlarının aksine, Türkiye'deki resmî azınlık tanımı ve uygulaması epey dar bir yorumla ele alınır. "Azınlık" deyince yalnızca gayrimüslim yurttaşlar, hatta, biraz aşağıda ele alınacağı gibi, yalnızca üç tarihsel gayrimüslim grup (Ermeniler, Museviler, Rumlar) kastedilir. Müslüman yurttaşlar, çeşitli açılardan (etnik, dilsel, vb.) farklı olsalar bile, azınlık sayılmazlar. Bunun nedenleri şöyle özetlenebilir¹⁹:

1) Tarihsel: Türkiye Cumhuriyeti birçok açıdan Osmanlı İmparatorluğunun devamıdır ve Osmanlı'nın toplumsal düzeninin çekirdeği de, temelinde din ve hatta mezhep yatan "Millet Sistemi"dir. Bu sistem, İstanbul'un fethinin hemen ertesini yani 1454'te başlamış ve resmen 1839 Tanzimat Fermanına kadar sürmüştür. Buna rağmen, etkilerini (ileride de ayrıntısıyla göreceğimiz gibi) günümüze kadar büyük ölçüde devam ettiregelmiştir.

Millet Sistemine göre gruplar etnik veya dilsel farklılıklarına göre değil, dinsel ve mezhepsel farklılıklarına göre tanımlanmışlardır. Burada bütün Müslümanlar, başka mensubiyetleri ne olursa olsun, tek bir "İslam Milleti" (Osmanlı'da "millet" sözcüğü 20.yüzyıl başlarına kadar "ümme" anlamında kullanılmıştır) sayılarak birinci sınıf bir çoğunluk ("Millet-i Hakime")

¹⁸ Peter Alford Andrews, *Türkiye'de Etnik Gruplar*, (çev. Mustafa Küpüşüoğlu), İstanbul, Ant Yayınları, 1992, s. 56.

¹⁹ B. Oran, "Thoughts on the State and the Kurdish Identity in Turkey", (ed. Ole Hoiris and Sefa Martin Yurukel), *Contrasts and Solutions in the Middle East*, Aarhus, Aarhus University Press, 1998, s. 489-491; Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s. 153-154, dn. 78.

adedilmiş, gayrimüslimler ise mezheplerine göre ayrı ayrı "millet"ler olarak ele alınarak ikinci sınıf tebaayı oluşturmuşlardır. Dolayısıyla, Osmanlı'da 1454'ten itibaren uygulanan Millet Sisteminde, azınlık kastedildiği anda otomatik olarak bu ikinci sınıf tebaa gayrimüslimlerden söz edilmektedir.

2) Siyasal: Türkiye'deki Hıristiyan azınlıkların Avrupa ülkeleri tarafından korumaya alınması İmparatorluğun zayıflamasıyla doğru orantılı olarak hızlanmış ve güçlenmiş, İmparatorluğun içişlerine karışılmasının başlıca nedenini/bahanesini oluşturur hale gelmiştir. Dolayısıyla Müslüman çoğunluk bu azınlıkları, dinsel farklılığın yanı sıra, bir de bu yüzden hep "öteki" sayagelmiştir.

3) İdeolojik: Bir zamanlar üç kıtaya yayılan imparatorluğun 20. yüzyıl başına gelindiğinde yalnızca Anadolu'dan ibaret kalması ciddi bir travma yaratmıştır. 1923'te kurulan cumhuriyetin de dağılabileceği korkusu bu travmanın günümüze kadar sürmesini sağlamış ve yeni bir parçalanmanın önlenmesi amacıyla Türk'ten başka kültürel kimliklere tahammülsüzlüğe yol açmıştır. Türkçü İttihat ve Terakki, Millet Sistemi gereği Müslümanlara Türk muamelesi yapmış ama gayrimüslimler Türk'ten çok farklı kimliğe sahip oldukları için bunları "öteki" ilan etmiştir.

Erzurum ve Sivas kongrelerine gayrimüslim seçtirilmemesiyle başlayan bu durum, Lozan'da da anlatımını bulmuştur. Lozan'da yalnızca gayrimüslim yurttaşlar azınlık sayılmışlar, İkinci Bölüm'de ayrıntısıyla göreceğimiz gibi MC sistemi içinde yalnızca onların hakları uluslararası garanti altına konmuştur²⁰.

Türkiye'nin bu tutumunu, devletin imzaladığı uluslararası sözleşmelere eklediği "Yorum Beyanı" veya "çekince"lerde²¹ şöyle okuyoruz:

"Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin xxx maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar."

20 Pratikte pek önemli olmamakla birlikte, Türkiye'deki azınlık hakları, Lozan'ın yanı sıra Bulgaristan'la yapılmış 18 Ekim 1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmasında da söz konusu edilir. Ama burada hak sahibi olarak görünen "anadili Bulgarca olan Türk uyrukları"nın "Hıristiyan dininden" olacağı da öngörülmektedir. Yani Millet Sistemini izleyen Lozan mantığı aynen burada da geçerlidir.

21 Bu iki kavram ileride dipnot 40'ta izah edilecektir.

Bu beyanın/çekincenin söylediği özetle şudur: Türkiye'nin katıldığı sözleşmelerde getirilen haklar eğer Türkiye anayasası tarafından yasaklanan haklardansa veya Lozan'da azınlık kabul edilenler dışında kimselere de haklar getiriliyorsa, bunlar kabul edilemez.

Görüldüğü gibi, bu yorum beyanı/çekince Türkiye'nin resmî olarak kabul ettiği azınlık tanımını (Lozan) bir de anayasayı devreye sokarak daha da daraltmaktadır. Oysa, daha önce de belirtildiği gibi, özellikle 1990 sonrası dünya gelişmeleri sonucu azınlık hakları hem coğrafi açıdan çok genişlemiş hem de nitelik bakımından çok derinleşmiştir ve bu süreç hızla devam etmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin sınırlayıcı tutumunun, çağdaş eğilimlere gün geçtikçe daha ters düştüğü ve Türkiye'yi gitgide sıkıştırdığı açıktır.

Gerek bu ters düşme durumunu, gerekse Lozan uygulamasının Lozan metnine aykırı düşmesini İkinci Bölüm'de, Lozan'da getirilen azınlık kavramı ve Lozan'da getirilen azınlık hakları diye iki başlık altında inceleyeceğiz. Ama bunu yapmadan önce, hem Türkiye'nin resmî görüşüne göre, hem de uluslararası standartlara göre Türkiye'deki azınlıkları kuşbakışı görebilmek için bir ufuk turu yapalım.

Türkiye'deki uygulamanın azınlık saydığı üç geleneksel "büyük" gayrimüslim grup, alfabetik sıraya göre, şunlardır :

Ermeniler: Büyük çoğunlukla Gregoryen Ortodoks olan, az miktarda Katolik ve Protestan da içeren bu halk Anadolu'nun otokton ahalisindedir. Hem etnik hem dinsel hem de dilsel bakımdan farklılık arzeden Ermeniler, İttihat ve Terakki'nin 1915 Tehcirindeki katliamlar ve ayrıca göç nedenleriyle çok azalmışlardır. Gerçi, Anadolu'da ve özellikle Doğu Karadeniz bölgesindeki dağlık kesimlerde Tehcir'den kurtulmak için zamanında ihtida etmiş (Müslüman olmuş) Ermeni kökenli bir nüfusun yaşadığı ve bu dindar Müslüman insanların hiç farkında olmadan yerel dil olarak Ermenice konuştukları bu işleri bilenler için bir "açık sır"dır ama, Ermenilik bilinci taşıyan Ermeniler esas olarak İstanbul'da otururlar ve sayıları 55.000-60.000 kadardır. Gregoryen Ermeniler Kumkapı'da Fatih'in girişimiyle 1461'de kurulmuş Ermeni Patrikhanesine bağlıdırlar. Ermenilerin Ermenice olarak çıkardıkları *Şamanak* ve *Marmara* adlı iki tane gündelik, Türkçe ağırlıklı

olarak çıkardıkları *Agos* adlı bir de haftalık gazeteleri yayımlanmaktadır.

Museviler: Diğer ikisinin aksine, Türkiye'deki Musevilerin büyük çoğunluğu otokton değildir. 15. yüzyıl sonunda İspanya ve Portekiz'den kaçmak zorunda kalarak Osmanlı İmparatorluğuna göç eden Sefarad Yahudilerinden gelirler ve anadil olarak İspanyolca'nın bir kolu olan Ladino'yu konuşurlar. Etnik, dinsel ve dilsel farklılık arzeden bu grup göçle gelmiş olmalarından kaynaklanan bir uyum içinde devletle sürtüşmemeye özen göstermiştir ve bu yönüyle de Ermeni ve Rumlardan ayrılır. Tabii, Musevilerle devlet arasındaki bu uyumun çok önemli bir nedeni de, akraba devlet İsrail'le Türkiye arasındaki ilişkilerin hiçbir zaman kötü olmamış oluşudur; oysa Türkiye'nin Yunanistan ve sonra da Ermenistan'la ilişkileri böyle olmamıştır.

İstanbul'da bulunan Başhahamlığa bağlı olan Museviler, İsrail'in 1948'de kurulmasından sonra bu ülkeye göç nedeniyle azalmışlardır. Bugün sayıları yaklaşık 25.000 civarında olan Musevilerin kendi dillerinde *Şalom* adlı bir haftalık gazeteleri vardır.

Rumlar: Grek Ortodoks olan, çok az bir miktar da Katolik ve Protestan içeren bu halk da Anadolu'nun otokton ahalisindedir. Etnik, dinsel ve dilsel farklılık arzeden Anadolu'nun Ortodoks Rumları 1923 Lozan'da Yunanistan'la imzalanan zorunlu Ahali Mübadelesi sonucu göç etmek zorunda kalmışlar, yalnızca İstanbul ile Bozcaada ve İmroz Rumlarının kalmasına izin verilmiştir. Böylece, Kurtuluş Savaşı sonunda ve Mübadele icabı yaklaşık 1.190.000 Rum Yunanistan'a gitmiş, o tarihte yaklaşık 110.000 Rum kalmıştır²². Özellikle 1964 sonrasında Kıbrıs sorununun Türk-Yunan ilişkilerini zehirlenmesi üzerine, günümüzde bu üç yerdeki Rumların sayısı, göç yüzünden 1500'ün altına inmiş bulunmaktadır ki, bunların çoğu yaşlıdır. Ortodoks Rumlar Fener'deki Rum Patrikhanesine bağlıdır. Rumların *İho* ve *Apoyevmatini* adlı iki tane gündelik gazetesi yayımlanmaktadır .

Türkiye'de resmî politika yalnızca bu üç grubu azınlık saymış ve çeşitli

22 C.A.Macartney, *National States and National Minorities*, London, Oxford University Press, 1934, s.446.

ihlaller hariç tutulacak olursa (bkz. İkinci Bölüm) bunları Lozan'daki azınlık koruma hükümlerinden yararlandırmıştır. Oysa, Asurileri ve Keldanileri de içine alacak biçimde kullanılan Süryani terimiyle anılan²³ ve kökeni ilk Hıristiyanlara dayanan gayrimüslimler başta olmak üzere, Türkiye'deki bütün gayrimüslim yurttaşların (Nasturi, Yezidi, Protestan, vb.) Lozan korumasına dahil olduklarına hiçbir hukuksal kuşku yoktur (bkz. İkinci Bölüm).

Etnik, dinsel, dilsel farklılık arzeden Süryaniler 1980 ve 90'larda Güneydoğu'da çıkan iç savaş benzeri durumdan çok olumsuz etkilenecek önce İstanbul'a, oradan da Avrupa'ya göç ederek iyice azalmışlardır. Bununla birlikte, bölgedeki ortam normalleştiği bugün (2004) dönme ve eski köylerine yeniden yerleşmeye başladıkları görülmektedir. Kendi ifadelerine göre, bölgede 3.000 ve bütün Türkiye'de de (özellikle İstanbul'da) 50.000 kadar olan Süryanilerin dillerini, okullarını ve çeşitli kurumlarını devlet bugüne kadar Lozan'ın koruması altında saymamıştır. Fakat, 02 Ocak 2003 tarihinde çıkan Dördüncü AB Uyum Paketinin 3. maddesinin uygulanması için 24 Ocak 2003'te çıkartılan Yönetmeliğe bir gayrimüslim vakıflar listesi ilk defa eklenmiş ve böylece bu üç geleneksel azınlık dışındakiler de sonunda tanımaya bu dolaylı yoldan kavuşmuştur.

Bunların yanı sıra, cemaatin kendi ifadesine göre 5.000-10.000 kadar Bahai ve yine cemaatin kendi ifadesine göre 1.500 kadar Protestan vardır; bunlar da gayrimüslimdir. Bu Protestanların, bir kısmı son yıllardaki misyoner faaliyeti sonucu olarak ve bir kısmı da AB ülkelerine göç edebilmek amacıyla tanassur eden (Hıristiyanlaşan) Müslümanlar olduğu bilinmektedir²⁴.

Üç "büyük" gayrimüslim azınlık, Müslüman çoğunluklu bir ülkede yaşadıklarından ötürü azınlık bilincini daima korumuşlardır. Özellikle de

23 Süryaniler ve Anadolu'nun benzer eski halkları (Asuri, Keldani, Nasturi, vb.) hakkında özet bilgi için bkz. B.Oran, "Süryaniler" kutusu, (ed. B. Oran), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. 1, 9. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 194-195 (bu kaynak bundan sonra TDP olarak geçecektir).

24 Türkiye'de özellikle resmen azınlık kabul edilmeyenlere ilişkin istatistikler tutulmadığı (daha doğrusu, gizlendiği) için, bu konuda sözlü ifadeler ve ayrıca yabancı yazılı kaynaklara başvurmadan başka çare yoktur. Bir resmi ABD kaynağı Türkiye'deki Süryanilerin 15.000, Bahailerin 10.000, Protestanların da 3.000 kadar olduğunu bildirmektedir: US Department of State, *International Religious Freedom Report 2002: Turkey* (<http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2002/13986.htm>). Aktaran: Kurban, "Confronting Equality: The Need for...", s.178.

Ermenilerin ve Rumların otokton olmaları bunda önemli rol oynamıştır. Tabii bunda, Millet Sisteminin getirdiği özerkliğin ve verdiği grup haklarının katkısının yanı sıra, aynı sistemin onları ikinci sınıf saymasının rolü de vardır. Ermeni, Rum ve Musevilerin aksine, yukarıda sözü edilen sayıları az olan gayrimüslim azınlıklarda ve sayıları çok az olmasa da son derece barışçıl ve kendi içine dönük bir topluluk olan Süryanilerde yoğun ve özellikle de üst kimliğe paralel bir bilinç sergilemesi görülmez. Bunların bütün talepleri, ayırım görmemek ve dinlerini/dillerini rahatça yaşayabilmektir.

II) Dünya Standartlarına Göre Türkiye'deki Azınlıklar

Bugün dünyada standart olarak kabul edilen etnik, dilsel, dinsel üçlü ölçüt uygulanacak olursa, Türkiye'de gayrimüslimler dışında da azınlıklar bulunduğunu kabul etmek gerekir. Gayrimüslimlere ilaveten; soy ve/veya dil açısından farklılık gösteren ve bu farklılığı üst kimliğe karşı kimliklerinin vazgeçilmez parçası sayan Müslümanlar da azınlık kategorisine girer.

Giriş bölümünde, azınlık bilincinden (ve dolayısıyla, azınlığın varlığından) söz ederken, azınlık alt kimliğinin üst kimliğe karşı olarak ileri sürülmesinin önemine değinilmişti. Türkiye'deki üst kimlik olan "Türklük"e karşı ileri sürülüp sürülmediğine bakmaksızın, farklı alt kimlik sahibi bellibaşlı Müslüman grupları, yine alfabetik sıraya göre, şöyle sıralamak mümkündür:

Araplar: Türkiye'de toplam 1.000.000 kadar Arap kökenli-Arapça konuşan vardır. Bunlardan Mardin-Urfa-Siirt civarında yaşayan yaklaşık 300.000-350.000 kadarı Sünni'dir ve bu grup etnik ve dilsel farklılık arzeder. Mersin-Adana-Antakya civarında yaşayan yaklaşık 200.000 kadarı ise Alevi'dir ve dinsel ve dilsel bakımdan farklıdır. Geri kalanlar ise yurdun çeşitli yerlerine göç etmiş olarak yaşamaktadırlar.

Sünni Araplar arasında, etnik kimliğin üst kimliğe karşı ileri sürüldüğüne rastlanmamaktadır. Alevi Araplara gelince, bunların Alevilik kimlikleri çok daha önde olduğu için kendilerine Aleviler altbaşlığında değinilecektir.

Aleviler: Biraz aşığında dört sınıfa ayıracağımız bu grubu göçmen veya otokton kategorisine kesin olarak katmak güçtür. Çünkü bir kısmı Anadolu'ya Osmanlı'nın kökeni olan Kayı aşiretinden önce, bir kısmı yaklaşık onunla aynı zamanda, bir kısmı ise sonra gelmiştir.

Ama, önce, temel bir konuyu tartışmak gerekiyor. Günümüzde Türkiye'de sokaktaki insan bu durumun pek farkında değildir ama, Lozan'da azınlık konularını müzakere eden Dr. Rıza Nur, üç ciltlik *Hayatım ve Hatıratım*'da, Ankara heyetinin ırk ve dil azınlıklarının yanı sıra din azınlığı ölçütünü de kabul etmeyişinin nedeninin Alevileri azınlık yapmamak ve dolayısıyla uluslararası korumaya sokmamak olduğunu açıkça belirtir²⁵.

Alevilerin din açısından hangi pozisyonda oldukları, dolayısıyla da azınlık olup olmadıkları konusu yurt dışında (ve, bir miktar da, Türkiye'deki Alevi ortamı içinde) çok konuşulan bir husus olduğu halde, Türkiye'de açıkça gündeme gelmemiştir. Aleviler azınlık olduklarını kabul etmezler ve hatta buna şiddetle tepki gösterirler. Gerekçeleri şöyledir: 1) Sayıları bir azınlığa göre çok fazladır; 2) Azınlık değil, kurucu unsurdurlar. Aleviliğin Anadolu toprakları ve özellikle Balkanlar'daki tarihsel etkileri çok büyüktür; 3) Belki hepsinden de önemlisi, "azınlık" kavramı, Osmanlı'daki Millet Sistemine uygun olarak gayrimüslimlerle özdeşleştirilmiştir; hatta güvenilmezlik ve ihanetle eşanlamlıdır, çoğunluğun kaprislerine ve isteklerine tabi olmayı ve "ikinci sınıf" olmayı ifade etmektedir. Azınlık gruplara dahil olmak her an bu ülkeden sürülmeyi göze almak, dışlanmayı kabullenmek demektir. Aleviler bunu kabul etmemektedir.

Diğer yandan, tabii ki devlet de Alevileri azınlık saymamaktadır. Bütün bu durumlar, Aleviler ile Kürtlerin bu açıdan çok benzeştiklerini gösterir.

²⁵ Bkz. *Hayatım ve Hatıratım*, C. III, İstanbul, Altındağ Yayınevi, 1967, s. 1044: "Frenkler bizde ekalliyet diye üç nevi biliyorlar: İrkça ekalliyet, dilce ekalliyet, dince ekalliyet. Bu bizim için gayet vahim bir şey, büyük bir tehlike... Din tabiri ile Halis Türk olan iki milyon kızılbaşı da ekalliyet yapacaklar." Bundan sonra da "çözüm"ünü açıklıyor: "Bunun dersi: Vatanımızda başka ırkta, başka dilde, başka dinde adam bırakmamak en esaslı, en adil, en hayati iştir... [Türk olmayanları] keza Kürtleri devamlı bir temsil [asimilasyon] planı üzere ayrı dil ve ırkıktan tecrid etmelidir." (s.1045). Bu hususa İkinci Bölüm'de "Türkiye'nin Azınlıkları Lozan'ta Sınırlaması Hukuken Doğrudur" altbaşlığı altında tekrar temas edilecektir.

Çünkü Kürtler de yaklaşık aynı gerekçelerle azınlık olduklarını reddederler (bkz. dipnot 53).

Aleviler arasında kendilerinin dinsel olarak ne olduğuna dair en az beş görüş vardır. 1) Bir grup, Alevilerin gerçek Müslümanlar olduğunu düşünmektedir. Alevi dedelerinin peygamber soyundan geldiği iddiaları ve Balkanların Müslümanlaştırılmasında Alevi baba ve dedelerinin önemli rol oynaması buna kanıt olarak gösterilir. 2) İkinci görüş, Aleviliğin farklı dinsel inançlardan çeşitli öğeleri biraraya getiren bir inanç olduğunu söylemektedir. Bu anlamda İslam, Aleviliği oluşturan öğelerden biridir. Kısaca, Alevilik İslam'a indirgenemez; Şamanlıktan, Zerdüşlükten ve Hıristiyanlıktan da öğeler içeren, tamamen kendine özgü bir inanç yapısıdır. 3) Üçüncü bir grup, Aleviliği dinsel bir inanç olarak değil, Anadolu'ya has bir kültür-dünya görüşü, felsefe olarak tanımlamaktadır. 4) Bazıları ise Aleviliğin İslam içinde Sünnilikten ve Şiilikten farklı Anadolu merkezli bir mezhep olduğunu söylemektedir. 5) Küçük ve Aleviler tarafından pek itibar edilmeyen bir grup ise, Aleviliği Şiilikle özdeşleştirmektedir^{25a}.

Meseleye azınlıklar açısından bakmak gerekirse, konuyu iki noktaya indirgemek mümkündür:

Birinci yaklaşım, Alevileri İslam kapsamına sokmaz. Alevi pratiği İslam'ın temel kurum ve ilkeleriyle (cami, namaz, oruç, hac, zekat, şeriat, vb.) ilişkisizdir. Alevi uygulamaları temel olarak Orta Asya'daki Şamanlıkla benzeşir: Şaman'ın yerine Dede, Gök Tanrı dinindeki Güneş'in yerine Hz. Ali, kırmızı içme töreninin yerine kadın ve erkeklerin birlikte katıldığı ve nefes ile semah'ın ve nadiren de mey'in yer aldığı Cem ayini geçmiştir vb²⁶. Bu temel kurum ve uygulamaların İslam'la ilişkisinin, kimi Şii sembelleri aracılığıyla kurulduğu söylenebilir: Kerbelâ, Hz. Ali, Hasan, Hüseyin, vb. Bunun sebebi, bu sembellerin mazlumluk sembelleri olmasında aranmalıdır. Çünkü bu grup çeşitli nedenlerle Osmanlı tarafından sürekli olarak ezilmiştir²⁷.

^{25a} Mustafa Şen'le 07 Haziran 2004 tarihli görüşme.

²⁶ Ayhan Yalçinkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ankara, Mülkiyetiler Birliği Vakfı Yayınları, 1996, s. 19-21. Yalçinkaya bu yaklaşımda değildir; bu dipnot, Alevilik ile Şamanlık'ın benzeşmesi örneklerinin bu kitaptan alınması nedeniyle verilmiştir.

²⁷ Bu baskının nedenleri şöyle sıralanabilir: a) Bu farklı dinsel özellikler Osmanlı'ya ve Sünni halka çok ters gelmiştir (üstyapısal neden); b)

İkinci yaklaşımda, Alevilik Müslümanlığın bir koludur. Bununla birlikte, Alevilerin çoğunluk (Sünniler) ve devlet (Diyanet İşleri Başkanlığı) tarafından dışlanması sonucunu doğuracak kadar farklı dinsel uygulamalara sahip bulunması nedeniyle, yine dinsel bakımdan farklılık arz ettiği ortadadır. Bu ikinci şıkta da "azınlık" kavramının bütün teknik öğelerinin mevcut olduğu söylenebilir: Aleviler sayıca azdır, başat değildir, farklıdır, vatandaştır. Azınlık bilincine gelince, Alevilerin kendilerini çok farklı hissettikleri ve bu farklılığı alt kimliklerinin temel direği saydıkları hususu tartışma götürmez.

Alevilerin çoğunluğu; aynen sonradan İstanbul'u fetheden, tamamen yerleşik düzene geçen, sonra da kendilerini Doğu Roma'nın mirasçısı sayarak cidden farklılaşan Osmanlılar gibi Türkmen kökenlidir. Konuştukları dillerden hareket edildiğinde ise, Alevilerin dört farklı gruptan oluştuğu görülmektedir²⁸:

a) Azerbaycan Türkçesi konuşanlar: Bunların dini İran'daki Şiilere çok yakındır, Kars'ta yaşarlar, sayıları çok azdır;

b) Arapça konuşanlar: Hemen yukarıda "Araplar" olarak sözü edilen bu grup Suriye'deki Alevi (Nusayri) cemaatinin uzantısıdır, belirtildiği gibi Mersin-Adana-Antakya civarında yaşar, diğer Alevilerle tarihsel bağlara sahip değildir, etkileri çok azdır. Bunların dinsel kimliği (Alevi) etnik kimliklerinden çok önde gelir. Bu durum, Arap oluşlarının Türk üst kimliğine sorun çıkarmasını engellemektedir;

c) Türkçe konuşanlar: Esas kalabalık ve etkili grup budur. Etnik ve dilsel bakımdan Türk (Türkmen) olmakla birlikte, esas Alevilik (dinsel azınlık) bilincini bu grup taşır;

Kırsal alanda kalmış Türkmenlerin göçebe toplumu olmaktan gelen özerk ve eşitlikçi özellikleri, devlete itaati telkin eden Sünnilikten kuvvet alan Osmanlı'yı çok rahatsız etmiştir. Çünkü devlet, "nüfus kağıdı ve ikametgah ilmihaberi getiremeyen" kimselere asayiş, vergi, askerlik vb. gibi alanlarda egemen olmakta zorlanmaktadır (siyasal neden); c) 1453'ten sonra yerleşik üretim biçimine geçen Osmanlı, göçebe üretim biçiminde kalan ve bu yüzden vergi alamadığı, vb. Türkmenleri düşman saymıştır (altyapısal neden); d) 16. yüzyıl başlarında İran tahtını ele geçiren Şah İsmail'in Alevi Türkmen kökenli olması, İstanbul tarafından ezilen Alevilerin Osmanlı'nın doğudaki tek rakibi İran'a meyletmelerine yol açmış, bu da Osmanlı'yı çok ürkütmüştür (dış neden).

28 Martin van Bruinessen, "Kurds, Turks, and the Alevi Revival",

<http://www.let.uu.nl/~martin.vanbruinessen/personal/publications/Alevi_revival.htm. >

d) Zazaca (Dımılı) ve Kürtçe konuşanlar; bunların sayısı yaklaşık 3.000.000 olarak belirtilmektedir²⁹; Türkiye'deki Kürtlerin yaklaşık yüzde 25'inin Alevi olduğu bilindiğine göre, bu sayı doğru olmak gerekir.

Bu durumda Alevi Kürtler/Zazalar, çoğunluktaki Sünni Türklerin içinde dinsel ve etnik bir azınlık olmanın yanı sıra, bir de azınlıktaki Alevi ve Kürt grupları içinde azınlık (yani, azınlık içinde azınlık) olmaktadır³⁰. Çünkü büyük çoğunluğu etnik açıdan Türk olan Alevilerden etnik ve dilsel olarak, büyük çoğunluğu Sünni olan ve Kırmanç konuşan Kürtlerden de dinsel ve dilsel (çünkü çoğunlukla Zazaca konuşurlar) olarak ayrılırlar. Kürtler ile Zazaların etnik bakımdan ne kadar aynı ve ne kadar farklı oldukları hususu çok tartışmalı olduğu için, oraya hiç girmiyorum.

Osmanlı döneminde kırsal bölgede yaşayanları Kızılbaş, kentlerde yaşayanları Bektaşî adıyla bilinen Alevilerin bugünkü sayısı hakkında çok farklı tahminler bulunmakla birlikte, yaklaşık 12.000.000 civarında oldukları söylenebilir.

Balkan ve Kafkas Kökenliler: Bunlar Osmanlı döneminde ve özellikle 19. yüzyılda Balkanlardan ve Kafkaslardan göçlerle gelmedir.

Balkanlardan gelenler arasında en başta, Slav kökenli Müslümanlar olan **Boşnaklar, Torbeşler, Pomakların** yanı sıra, bir de **Arnavutlar** sayılabilir. Bunlara, hangi bölgeden ne zaman geldikleri ve sayıları tam bilinmeyen³¹ **Romanları** da (Çingeneler) eklemek gerekir. Türkçe konuşan bütün bu gruplar objektif ölçüt açısından "etnik azınlık" ölçütüne girmektedir.

29 Bu sayı için: Kurban, "Confronting Equality...", s. 170'den Nigar Karimova ve Edward Devereil, "Minorities in Turkey", *Swedish Institute International Affairs*, Vol. 7, No. 9 (2001), <<http://ui.se/texter/op19.pdf>>, s. 11.

30 Kurban, "Confronting Equality...", s.181.

31 Çeşitli kaynaklarda Roman göçünün 5-11. yüzyıllar arasında farklı dalgalar halinde Hindistan'dan İran'a doğru olduğu, İran'dan da batı ve güneye doğru olmak üzere göçün iki kola ayrıldığı ifade edilmektedir. İkiye ayrılmış bu göç hareketinin bir bölümünün 9. ve 14. yüzyıllar arasında Suriye ve Ermenistan üzerinden Anadolu'ya geldiği belirtilmektedir. Bu bilgiler için bkz. Ali Rafet Özkan, *Türkiye Çingeneleri*, Ankara, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 21. Türkiye genelinde yaklaşık 450.000 Roman'ın yaşadığını bildiren kaynak için Dr. Ali Dayıoğlu'na teşekkür ederim.

Kafkaslardan ise başlıca **Çerkezler** (Adige, Abhaz, vb.) ve **Gürcüler** gelmiştir. **Lazların** kökeni konusu çok açık değildir; en azından büyük bölümü otoktondur. Ruslardan kaçarak Anadolu'ya esas olarak 19. yüzyılda gelmiş olan bu grupların sayısı hakkında kesin bilgi sahibi olmak zordur. Bununla birlikte örneğin Çerkezlerin yüz binleri bulunduğu bilinmektedir. (bu sayı, kendi ifadelerine göre 4.000.000'dür). Türkçe konuşan bu gruplar da objektif ölçütler açısından etnik azınlık ölçütüne girerler³².

Sübjektif ölçüte, yani azınlık bilinci konusuna gelince. Balkanlardan gelenler, genellikle azınlık bilincine sahip değildir. Kafkaslardan gelenler ise, benzer durumda bulunmakla birlikte etnik bilinç konusunda 2000'lere varıncaya kadar büyük ölçüde sessiz kalmışlar ve sonra "Çerkez Mutfağı" gibi lokantalarla, Kafkaslardaki ulusal kavgaların etkisi sonucu gazetelerde yayınladıkları bildirilerle³³, çıkardıkları "*Çveneburi*"³⁴ gibi dergiler ve "*Ogni*" gibi gazetelerle ve kurdukları Kafkas dernekleriyle alt kimliklerini ortaya koymaya başlamışlardır³⁵.

32 Kurban'ın aktardığı bir diğer yabancı kaynak, Türkiye'de Lazların 150.000, Romanların ise 50.000 kadar olduğunu bildirmektedir: Karimova ve Deverell, "Minorities in Turkey", Aktaran: Kurban, "Confronting Equality...", s. 178. Oysa Lazların çok daha az sayıda olduğu söylenebilir.

33 Örneğin bkz. "Türkiye'deki Çerkesler, Gürcistan'ı barışa davet ediyor: Abhazya'da Savaşa Hayır! Bir ülke, bir halk, bir kültür soykırım tehdidi altında", sonunda <www.abhazya.org> yazan tam sayfa ilan, *Radikal*, 11 Kasım 2001.

34 Bu Gürcü dergisi için bkz. <www.chveneburi.net>.

35 Aslında, Çerkez diasporasının bir Çerkezlik bilinci yaratma yönündeki çabaları çok daha eskidir. Almanya'da Latin ve Kiril alfabesiyle yayınlanan ve başlık altı mottosu "Çerkes Halkının Yayın Organı" olan *Şible* adlı teksir gazete buna örnek gösterilebilir. Gazetenin 1985 yılına ait sayısında sütun aralarında (imlaya tarafımda müdahale edilmemiştir) "Aslını Unutan Haramzadedir", "Çerkesler Kafkasların Fransızlarıdır - Noussimbaum", "Dilini, Kültürünü ve Milletini Unutturanlar Haindirler", "Ana Dilin Olan Çerkesceyi Oku ve Yaz!", "Anne Beni Dilsiz Bırakma", "Anne Bana Çerkesceyi Öğret!", "Öğretki Çerkes Kalayım", "Başka Halkları Ezen Ezilmekten Söz Edemez" gibi özyeş ve sloganlar görülmektedir. Gazetede ki şu yazı özellikle dikkat çekmektedir (ifadeye ve imlaya tarafımda müdahale edilmemiştir): "Türkiye ve Batı Avrupa'da yayınlanan haberlere göre, Bulgaristan'da yaşayan bir milyon civarındaki Bulgar vatandaşı, Türk etnik grubu ayaklanmış ve hatta ölü olduğu dahi yazılmaktadır. Buna neden olarak da, Bulgar yetkililerince Türk azınlık gurubunun soyadları ve adlarının bulgarlaştırılması gösterilmektedir. Gerçekten böyle bir hareket varsa biz de Şible olarak bu davranışı kınıyoruz. Yine gazete haberlerine göre Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri ve parti yöneticileri bu Burgarlar'ca yürütülen antidemokratik hareket kınanmaktadır. Bunlardan birisini bu sayfalarımızda görmektесiniz. Hatta kınayanlar arasında da Cumhurbaşkanı Kenan Evren de bulunmaktadır. Böyle bir davranışta tamamen normaldir. Ancak Normal olmanın bu protestonun Türkiye yetkililerince de yapılmasıdır. Türkiye'de yaşayan 1,5 milyon Çerkesi vs. inkar ederek Çerkeslere her türlü demokratik hakkı tanımayan, her türlü kültürel ve etnik haklarımızı alenen inkar ederek baskı altına alan bir devlet, hangi yüzle, Bulgaristandaki Türk azınlık gurubu için böyle bir hak isteyebiliyor ki? Bunu isteyebilmek için gerçekte çok yüzüstü olmayı gerektirmiyor mu? Böylesine iki yüzlülük olur mu? Cumhuriyet devrinde çıkarılan soyadı kanunuyla, binlerce senelik aile adlarımız bizden çalınırken, hak oluyorsa, şimdi Bulgarlar böyle bir şey yapıyorsa, bu neden haksızlık oluyor ki? Bu gün doğan çocuklarımıza Çerkesçe isim koydurmayan TC devleti hangi yüzle, aynı şeyi Bulgarlar'dan isteyebilmektedir ki". Bu kaynak için arkadaşım Sevinç Alptekin'e teşekkür ederim.

Bununla birlikte, her iki bölgeden gelen grubun da, "Türk" üst kimliğini sorgulamaktan uzak, olsa olsa kültürel kimliklerini sürdürmek ve genel toplum içinde erimekten kurtulmak isteyen bir görünüm verdiği belirtilmelidir. Nitekim, Çerkezlerin yukarıda sözü edilen tam sayfa ilanı tamamen Gürcistan-Abhaz kavgasına ilişkindir.

Azınlık bilincinin bu durumunun sebepleri açıktır: 1) Bunlar Sünni Müslüman çoğunluk içinde Sünni Müslüman'dırlar; 2) Ülkenin ekonomik yaşamına kolayca entegre olacak bölgelerde (deniz kenarı, İstanbul'a yakın, vb.) iskan edilmiş olmak nedeniyle ulusal ekonomik pazara kolayca entegre olmuşlardır; 3) Ama belki de en önemlisi, bu gruplar otokton değil, göçmendir. Her iki bölgeden gelenler de, ülkelerinde artık yaşayamayacak duruma getirildikleri için Türkiye'ye canlarını atmak zorunda kalmış gruplardır. Tarihsel mekanlarını terk etmişler ve yeni bir hayat kurmak için Anadolu'ya gelmişlerdir. Bu durum onların azınlık bilinçlerinin fazla sivrilmesini engellemiş, tarihsel mekanlarında yaşayan gruplara oranla bu grupları çoğunluğa entegre ve hatta doğal olarak asimile etmede önemli rol oynamıştır.

Kürtler: Kürt kökenlilerin sayılarının 12.000.000- 15.000.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu grubun yüzde 75'i Sünni, gerisi Alevidir. Büyük çoğunluğu Kürtçe'nin Kırmanc diyalektini kullanır, az bir kısmı da Zazaca (Dımılı) konuşur. Yukarıda da belirtildiği gibi, Zazaların Kürtlerin bir kolu mu yoksa farklı soydan mı oldukları tartışmalıdır.

Kürtler, diğer Müslüman grupların aksine kimliklerini çağlar boyunca aynen korumuşlar ve hatta Cumhuriyet döneminde üst kimliğe ciddi sorunlar çıkartmışlardır³⁶. Bunun yanı sıra, Kürtlerin tarih boyunca ve özellikle Cumhuriyet döneminde çıkarttıkları isyanlar ve bu isyanlara

³⁶ Bunun nedenleri şöyle sıralanabilir:

a) Nüfus ve yoğunluğu: Kürtlerin sayıları diğer Müslüman azınlıklara göre çok fazla olmanın yanı sıra, bu halk esas olarak ülkenin tek bir yöresinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde nüfusun çok büyük çoğunluğunu oluşturacak biçimde yaşayagelmiştir;

merkezî devletin sert mukabelede bulunması da Kürtlük bilincini sıvırtmede önemli rol oynamıştır³⁷. Kitap boyunca daha ayrıntılı ele alınacağından, Kürtler konusunu burada bırakabiliriz.

b) Coğrafya: Bu bölgeler coğrafi nedenler (denizden uzaklık, dağlar, vb.) yüzünden ülke ekonomisine entegre olması güç bir konumdadır ve bu durum Kürtleri ülkenin geri kalanından ekonomik ve kültürel olarak tecrit etmiştir. Bu tecrite, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mareşal Fevzi Çakmak'tan kaynaklandığı söylenen, bu bölgelere yol yapmama ve böylece Kürt bilincini güçlendirmeme politikası da katkıda bulunmuş olmalıdır. Buna karşılık, Kürtler, Lozan sonucu ayrıldıkları Suriye ve Irak Kürtleriyle geleneksel ekonomik ilişkilerini göçebelik ve kaçakçılık biçimlerinde yakın zamanlara kadar sürdürmüşlerdir;

c) Üretim biçimi: Bu soyutlanmışlığın da etkisiyle Kürtler kapitalizm-öncesi üretim biçimini ve yaşamı (gelenekler, vb.) temel olarak korumuşlardır. Ülkenin diğer alanlarından ve özellikle de nüfusu yoğun batı bölgelerinden bu açıdan da uzun zaman farklı kalmışlardır;

d) Otoktonluk: En önemlisi, Kürtler Anadolu'nun otokton ahalisidir. Tarihsel mekanı içindedir. Bu nedenle özel kimlik ve milliyetçilik konusunda diğer Müslümanlardan farklı tutum sergilemişlerdir.

37 Kürt ve Türk milliyetçilikleri arasındaki karşılıklı güçlendirme hakkında bkz. B. Oran, "Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği", (ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil), **Milliyetçilik**, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce serisi C. IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 871-879.

İKİNCİ BÖLÜM

LOZAN BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE AZINLIK KAVRAMI VE HAKLARI

Türkiye'deki resmî ve gayriresmî azınlıklar üzerine yaptığımız bu ufuk turundan sonra, tekrar Türkiye'deki azınlık uygulamalarının niye uluslararası standart ve uygulamalara ters düştüğü meselesini Lozan'da incelemeye dönebiliriz.

I) Lozan'da Getirilen Azınlık Kavramının İncelenmesi

Türkiye'nin yalnızca gayrimüslimleri azınlık sayması konusunda birbirinin zıddı iki şey söylenebilir:

A) Türkiye'nin Azınlıkları Lozan'la Sınırlaması Hukuken Doğrudur

Bu haklılık, o dönemde yapılan azınlık koruma antlaşmalarının iki temel özelliğinden doğan iki sağlam hukuksal temele dayanmaktadır: 1) Dönemin standart azınlık ölçütlerinin yerine Lozan'da "gayrimüslimler" terimi geçirilmiştir; 2) Uluslararası örgüt garantisini altındaki uluslararası nitelikte haklar yalnızca gayrimüslimlere verilmiştir.

Bunları görelim:

1) Birinci Dünya Savaşı ertesinde yapılan bütün azınlık koruma antlaşmalarının birinci temel ayırıcı özelliği, daha önce de belirtildiği gibi, dönemin standardını oluşturan "soy, dil, din azınlıkları" ölçütüdür. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı ertesinde "Başlıca Müttelik ve Ortak Devletler" in (*Principal Allied and Associated Powers*; ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya) savaşı kaybeden kimi ülkelere (Avusturya, Bulgaristan, Macaristan, Osmanlı), savaşı kazanarak toprak genişleten kimilerine (Yunanistan, Romanya) ve savaştan sonra yeni kurulanlara (Polonya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, Çekoslovakya) imzalattığı uluslararası azınlık koruma

antlaşmalarının hepsinde bu ölçüt standart olarak görülür. Örneğin, bu antlaşmaların ilki ve dolayısıyla "şablonu" olan Polonya Azınlıklar Antlaşmasını³⁸ ele alacak olursak, bu ölçüt antlaşmanın 8, 9/2 ve 12. maddelerinde geçmektedir.

İşte bu "soy, dil, ve din azınlıkları" terimi, Lozan'da her seferinde "gayrimüslimler" terimiyle değiştirilmiştir. (Birinci Dünya Savaşı ertesindeki istisnasız bütün azınlık koruma antlaşmalarında "soy, dil, din" gibi çok geniş bir kapsam kullanılmışken, bir tek Lozan'da bunun daraltılabilmiş olmasının nedeni şudur: Lozan Türkiye için Birinci Dünya Savaşını (1914-18) bitiren antlaşma olmakla birlikte, aynı zamanda da Türk Kurtuluş Savaşını (1919-22) bitiren antlaşmadır. Ankara'nın bu son savaştan galip çıkması, azınlık tanımı konusundaki iradesini Müttefiklere böylece kabul ettirebilmesini mümkün kılmıştır).

Bu konuda, Birinci Bölüm'de kısaca değinilen ve Türkiye'de genellikle yanlış bilinen³⁹ bir hususa değinmeden geçmemek gerekiyor: Birçok yazar ve politikacı tarafından ifade edildiğinin aksine; Lozan'da azınlık tanımı, dönemin diğer azınlık koruma antlaşmalarındaki "soy" ve "dil" ölçütlerini bertaraf ederek yalnızca "din" ölçütünü kabul etmiş değildir. Lozan'da din ölçütü de reddedilmiş, yalnızca "gayrimüslim" ölçütü kabul edilmiştir. O zamanki gerekçeye göre, din ölçütü kabul edilmiş olsaydı Aleviler de azınlık sayılabilecek ve uluslararası garanti kapsamına girebileceklerdi (buna "Aleviler" altbaşlığında yukarıda değinilmişti).

2) Birinci Dünya Savaşı ertesinde yapılan bütün azınlık koruma antlaşmalarının ikinci temel ayırıcı özelliği; soy, dil, din azınlıklarına getirilen hakların "*uluslararası nitelikte hükümler*" oluşturduğu, bu hakların "*MC güvencesi altına*" konulduğu ve bunlarla ilgili hükümlerin "*MC Meclisinin çoğunluk oyu olmaksızın değiştirilemeyeceği*" hükmüdür. Nitekim bu hüküm, örneğin Polonya Antlaşması Md. 12/1'de yer almaktadır. Aynı hüküm, Lozan 44/1'de aynen şöyledir:

38 Antlaşma metni için bkz. Patrick Thornberry, *International Law and the Rights of Minorities*, Oxford, Clarendon Press, 1994, s. 299-403 (appendix 1).

39 Bu konuda yazdığım ilk makalede ben de bu yanlışla düşmüştüm: "Lozan'ın 'Azınlıkların Korunması' Bölümünü Yeniden Okurken", *SBF Dergisi*, Cilt 49, No. 3-4 (1994), s. 283-301.

"Türkiye, bu Kesimin bundan önceki maddelerindeki hükümlerin, Türkiye'nin gayrimüslim azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve MC'nin güvencesi altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, MC Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça, değiştirilemeyecektir".

Sonuç olarak, Savaş sonrası antlaşmalarının azınlık konusunda getirdiği iki ölçüt de "gayrimüslimler" üzerinde toplanmaktadır ve dolayısıyla Lozan'a göre Türkiye'nin yalnızca gayrimüslimleri azınlık sayması hukuken doğrudur.

Daha önce de belirtildiği gibi bu hukuksal sonuç, Türkiye'de yalnızca gayrimüslimlerin azınlık sayılmaları yolunda Türkiye kamuoyunca paylaşılan yaygın ve tarihsel kanıyla da örtüşmektedir.

B) Türkiye'nin Azınlıklar Konusunu Lozan'la Sınırlaması Çağdaş Eğilimlerin ve Standartların Çok Gerisinde Kalmıştır:

Lozan'dan bu yana seksen yıl geçmiştir. Bu arada etnik, dilsel, dinsel üçlüsü kemikleşmiş ve evrensel kabul görür olmuştur. Ayrıca, Giriş'te de gördüğümüz gibi, BM'de ve artık bir tür BM halini almış olan AGİT düzeninde, bir devlette azınlık bulunup bulunmadığı veya hangi tür azınlık bulunduğu hususu artık o devletin takdirine bırakılmamaktadır. Bir ülkede azınlık bulunup bulunmadığı o devlete sorulmamakta ve nesnel bir durum/gerçek olarak telakki edilmektedir. Eğer etnik, dilsel, dinsel bakımdan farklılık gösteren ve bu farklılığı kimliğinin ayrılmaz parçası sayan gruplar varsa, o devlette azınlık olduğuna hükmedilmektedir. Zaten, bu üçlü ölçüte dayanan AGİT metinlerinin, örneğin 1990 Paris Şartı'nın "*Ulusal azınlıkların... etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunması[na] ve bu kimliğin kuvvetlendirilmesi için gerekli şartların yaratılması[na] ilişkin derin inancımızı ifade ederiz*" diyen metninin altında Türkiye'nin de imzası bulunmaktadır.

Burada, AGİT metinlerinin hukuki bağlayıcılığı bulunmayan birer *soft law* (yumuşak hukuk) olması bir şeyi değiştirmez. Giriş'te de belirtildiği gibi, azınlığın nesnel varlığı 1930'dan beri uluslararası hukukta kabul edilen bir

husustur ve ayrıca Türkiye'nin 1954'te onayladığı 1950 İHAS, 1995'te onayladığı 1989 BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, katıldığı 1992 BM Ulusal veya Etnik, Dinsel, Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi, özellikle de 2003'te onayladığı BM 1966 İkiz Sözleşmeleri gibi uluslararası metinler azınlık hakları konusunda yeterince hukuksal bağlayıcılık sahibidir. Gerçi Türkiye bunlara yorum beyanı veya rezerv getirmiştir. Fakat bir anlaşmazlık durumunda, zaten esas olarak içerideki itirazları (sözleşmelere taraf olunmasını tehlikeli sayanları) tatmin etmek amacıyla konulmuş bu yorum beyanı/çekincelere uluslararası hukuk alanında itibar edilmesini beklemek giderek zorlaşacaktır⁴⁰.

Bu arada, diğer bir açıdan da vurgulamak gerekir ki, bu yorum beyanı/çekinceler bir yandan diplomatik bir tercihi ortaya koyarken; diğer yandan da iç kamusal-siyasal bir tercihi ortaya koymaktadır: "gerçek vatandaş" ile "kağıt üstünde vatandaş" ayrımını. Bu metinler, azınlıkların birinci sınıf vatandaş olarak toplumsal yaşamda yer almaları konusunda tereddütler bulunduğunu ortaya çıkarmakta ve bu bakımdan demokratikleşme niyetlerinin test edildiği bir zemin oluşturmaktadır. Bu açıdan bu çekinceler, ilerideki bölümlerde vurgulanan azınlık haklarının toplumsal bütünlüğü bozucu unsurlar olduğu zihniyetini ortaya çıkaran ilginç metinlerdir⁴¹.

40 Bu İkiz Sözleşmelerden Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. maddesi, BM kurduğundan beri azınlıkların korunması alanında çıkartılan en ileri metindir ve azınlıklara mensup kişilerin kendi kültürlerini, dinlerini, dillerini korumak ve uygulamak hakkından yoksun bırakılmayacağı hükmünü getirir.

Yorum beyanı terimi, imzalanan bir sözleşmenin veya hükmün nasıl anlaşıldığını ve nasıl uygulanacağını belirten bir açıklamayı ifade eder. Ör. Türkiye'nin bu 1966 BM İkiz Sözleşmelerini onaylarken yaptığı üç yorum beyanından biri şöyledir: "Türkiye Cumhuriyeti, bu Sözleşme'nin hükümlerinin yalnızca diplomatik ilişkisi bulunan Taraf Devletlere karşı uygulanacağını beyan eder." Kimi antlaşma veya sözleşmelere katılma sırasında çekince koymak yasak olduğundan, rezervlere yorum beyanı adı verildiği de görülmektedir.

Çekince (rezerv, ihtirazi kayıt) terimi ise daha güçlü ve sert bir anlam ifade eder ve bir maddeye itiraz ve hatta o maddenin reddi niteliğini taşır. Ör. Türkiye'nin 27. maddeye koyduğu rezerv şöyledir: "Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 27. maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar." Tabii, bunun bir yarar sağlayacağını düşünmek zordur. Nitekim, bu çekince 27. maddenin özüne açıkça aykırıdır, çünkü zaten yalnızca gayrimüstimlere uluslararası garanti altında haklar getiren Lozan'dan başka bir sözleşme daha imzalayıp da onu Lozan ve hatta bir de Anayasa'yla sınırlamak mantıklı değildir; o zaman 1966'yı imzalamanın hiçbir anlamı kalmamaktadır.

41 Özlem Kaygusuz, *Foreign Policy and the Reconstruction of Modern Turkish Citizenship During the National Struggle Period*, yayınlanmamış doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, 2003, s.52-53 ve 67-68.

Diğer yandan, İHAS, azınlık haklarından söz etmemekle birlikte, azınlık haklarının bir parçası olduğu insan haklarını uygulama bakımından Türkiye'nin denetçisi durumundadır ve Strasbourg'daki İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM) birçok davada tazminata hükmetmektedir. Nitekim, Üçüncü Bölüm'de inceleyeceğimiz, Anayasa Mahkemesinin "azınlık yaratma" gerekçesiyle verdiği parti kapatma kararlarının İHAM tarafından İHAS'ın 11. maddesine aykırı bulunması ve bu tür kısıtlamaların ancak ulusal-kamusal güvenlik, genel sağlık-ahlak gerekçeleriyle yapılabileceğinin bildirilmesi⁴², Türkiye'nin 1923 Lozan'a dayanan tutumunun, 21. yüzyıl başında yetersiz kaldığının açık kanıtıdır.

II) Lozan'da Getirilen Azınlık Haklarının İncelenmesi

Türkiye'deki azınlık hakları yine Lozan'la belirlenmiş ve Antlaşmanın 44/1 maddesi gereğince uluslararası garanti altına alınarak bir güvence mekanizmasına bağlanmıştır. Bugün MC sistemi ortadan kalktığı için, bu garantinin ve bu mekanizmanın da ortadan kalktığı bir gerçektir. Bununla birlikte hem bu haklar Türkiye Cumhuriyeti için bir uluslararası siyasal sorumluluk konusudur, hem de aynı zamanda, Lozan Barış Antlaşması 340 sayılı yasayla (Düstur, Üçüncü Tertip, 2. B., Cilt V, s.7) iç hukukta yürürlüğe konulduğu için, iç hukukun bir parçasıdır. Hatta, 1982 Anayasasının 90/5. maddesi "*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz*" dediği için, Lozan anayasayla en azından eş değerdedir. Bu madde, Mayıs 2004'teki anayasa değişikliğinden sonra daha da vurgulanmış ve Lozan'ın ilgili yasaların üstünde olduğu açıkça belirtilmiştir: "*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkacak uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır*"⁴³.

42 Madde 11: "1) Herkesin barışçı amaçlarla toplanma ve başkalarıyla dernek kurma özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, yine herkesin çıkarlarını korumak amacıyla sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkını da içerir. 2) Bu hakların kullanılmasına; demokratik bir toplumda ulusal güvenlik veya kamu güvenliğinin gerekleriyle ve kamu düzeninin korunması veya suçun önlenmesi, genel sağlık ve ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olan ve yasayla konulanlardan başka hiçbir kısıtlama uygulanamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler ve güvenlik güçleri üyeleriyle devlet görevlileri tarafından bu hakların kullanılmasına yasayla kimi kısıtlamalar konmasına engel değildir."

43 Bugüne kadar uluslararası hukuk planında Lozan'ın 39/4 maddesinin ihlal edildiği iteri sürülmemiştir. Türkiye'de gayrimüslimler dışındaki gruplara getirilen hakların uluslararası hukuk garantisini altında olmadığı düşünülmesi buna sebep olmuş olabilir (Tankut Soykan, The

Türkiye'nin uygulamakla yükümlü olduğu Lozan'ın tam olarak uygulanmadığı bir gerçektir. Bu konuda birbirinden önemli iki şey söylenebilir: Hem gayrimüslimlere getirilen haklar tam olarak uygulanmamaktadır, hem de azınlıkların korunmasıyla ilgili III. Kesimde gayrimüslimler dışındaki kimi gruplara da haklar getirildiği halde devlet bunları kabul etmemekte ve uygulamamaktadır.

A) Lozan'la Gayrimüslim Vatandaşlara Getirilen Haklar Tam Olarak Uygulanmamaktadır.

Bu durumu iki başlık altında mütalaa etmek gerekmektedir:

1) Önce, azınlık gruplarına ilişkin bir sınırlama vardır. Azınlık mensubu kişilere getirilen haklardan Türkiye'deki gayrimüslimlerin hepsi yararlandırılmamaktadır. Bu haklar başından beri yalnızca geleneksel üç "büyük" azınlık grubuna, yani, Ermeni, Musevi ve Rumlara uygulanmıştır ve bu tutum devam etmektedir. Örneğin Süryaniler, Keldaniler, Nasturiler vb. gibi daha küçük gayrimüslim gruplar, örneğin Lozan'ın 40. maddesinde sözü edilen "(...) *ber türlü okullar (...) kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak (...)*" hakkından yoksun bırakılmışlardır. Yine örneğin, Ocak 2003'te başlayan uygulamaya kadar, Süryanilerin vs. vakıfları da tanınmamıştır.

Lozan'a aykırı bu uygulamanın nedeni açık değildir. Bu konuda büyük olasılıkla 1920 ya da 30'larda gizli bir İçişleri Bakanlığı genelgesi çıkartılmıştır ve sözü edilen gayrimüslim azınlıkların hakları (muhtemelen, bir akraba

Implications of the Copenhagen Political Criteria on the Language Rights of the Kurds in Turkey, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, McGill University, Institute of Comparative Law, 2004, s. 75).

39/4'e aykırı bir uygulama İHAM önüne giderse, Mahkeme Lozan bağlantısına değinmeyebilir. Kimi kararlarında İHAM, İHAS'a aykırı bulunduğu hususun aynı zamanda iç hukuktaki bir kurala ayrıca aykırı olup olmadığına da değinmektedir. Fakat zaten karar için buna gerek de yoktur, çünkü İHAS hükümleri bu konuda ihlal kararı vermek için yeterlidir. Bu nedenle, 340 sayılı yasa gereği Lozan iç hukukun bir parçası olduğundan, Lozan'a aykırılık konusu ulusal mahkemelerde bir sonuca bağlanmalıdır. Partiler örneğin propaganda mitinglerinde ("açık ve kapalı toplantılarda") 39/4'e dayanarak Türkçe'den başka bir dil kullanır da ceza tehdidiyle karşılaşırsa, Lozan'ın bu hükmünü ve İHAS'ı ileri sürmelidirler. Ulusal mahkeme bunu kabul etmezse, bu kez, 39/4'e aykırılığı denetleyecek ulusüstü bir yargı yeri olmadığı için, yalnızca İHAS'a aykırılığın tespiti için İHAM'a gidilebilir. Eğer İHAM, İHAS'a göre ihlal kararı verirken, bu kararında bu sınırlamanın aynı zamanda iç hukukun bir parçası olan Lozan'a da aykırı olduğundan söz ederse, 39/4'ün ihlal edildiği de dolaylı olarak saptanmış olacaktır (Doç. Oktay Uygun'la 31 Mayıs 2004 tarihli görüşme).

devlet *-kin-state-* tarafından takip edilmediği için) pratikte uygulanmamıştır. Ayrıca, bunların kırsal bölgelerde (güneydoğu) yaşıyor olmak nedeniyle haklarını arayamamış oldukları da dikkate alınmalıdır.

Lozan'da gayrimüslimlerin yalnızca üç gruptan (Rum, Ermeni, Musevi) ibaret olduğu sanısı Türkiye'de o denli yaygındır ki, içlerinde tanınmış profesörler, tarihçiler ve üst düzey yargıçlar da bulunan çok sayıda insan, söz konusu kesimde "Rum, Ermeni ve Museviler"den söz edildiğini sanır, söyler ve yazar⁴⁴.

2) İşin asıl rahatsız edici tarafı şudur ki, Lozan'daki gayrimüslim haklarının tamamını yukarıda sözü edilen üç büyük azınlık grubuna da tanımamak eğilimi çok güçlüdür. Nitekim, Md. 40'a rağmen okullara yasadışı müdahaleler yapılmaktadır; ruhban okulları kapatılarak gayrimüslim din adamı yetiştirmek önlenmektedir; Md. 41/2'de sözü edilen maddi katkılar verilmemektedir; Md.42/2'deki özel komisyonlar uygulama görmemiştir;

44 Bu hukuk dışı durumu savunanlar iki gerekçe ileri sürmektedirler. Bir defa, 1926 Medeni Kanun'un İsviçre'den alınması nedeniyle çağdaş koşullara kavuşan gayrimüslim azınlıkların Lozan'daki haklardan 1925 sonunda vazgeçmiş oldukları bildirilmektedir. Ayrıca aynı dönemde Süryaniler için de benzeri bir "haktan vazgeçme"nin söz konusu olduğu söylenmektedir.

Böyle bir açıklama iki açıdan anlamsızdır. Çünkü hem bu vazgeçme olayı Lozan'ın tümüyle değil tek bir fıkrasıyla sınırlıdır (Md.42/1), hem de bu kadarı bile hukuken geçersizdir. Çünkü, sözü edilen 42/1 pratikte gayrimüslim azınlıkların dinsel nikah yapabilmeleriyle ilgilidir ve 1926'da İsviçre'den alınan Medeni Kanun resmî nikah zorunluluğu getirince devlet, bu üç azınlığın bu "geleneğe ve göreneğe"lerinden feragat etmelerini talep etmiştir. Bu azınlıklar, tutuklama da dahil çeşitli zorlama yöntemlerinin devreye girmesi sonucu (Bkz. Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918-1974*, Athens, Center for Asia Minor Studies, 1983, s. 135-139; Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 112-113) bu fıkra hükmünün getirdiği haktan feragat etmişlerdir. Ama bu azınlıklar başka herhangi bir Lozan hakkından vazgeçmiş değillerdir.

Diğer yandan, böyle bir feragat da hukuken geçersizdir çünkü azınlık grupları hak öznesi değildir. Batı'nın insan ve azınlık hakları anlayışı, daha önce de belirtildiği gibi, Hobbes ve Locke'dan beri bireycidir. Gerçi bu hakların birçoğu grupça kullanılır ama, bu haklar kolektiveye (gruba) değil, söz konusu "gruba mensup bireyler"e verilmiştir (bunun istisnası, göç sonucu kurulan ABD, Kanada, Avustralya gibi ülkelerde yerli kabilelere verilen avlanma vb. haklarının doğrudan doğruya gruba verilmesidir ki, bunun Türkiye'yle bir ilgisi yoktur). Dolayısıyla, bir bireyin hakkından o bireyin mensup olduğu grubun veya o grubu temsil eden/ettiğini ileri süren temsilcilerin vazgeçmesi söz konusu olamaz. Özellikle de bu hak, uluslararası bir antlaşmayla getirilmiş ve Lozan'ın 37. maddesi uyarınca "[...] hiçbir kanun (...) ve hiçbir resmî işlem[in]" ortadan kaldıramayacağı bir haklar bütünü sayılmış ise.

Aslında, bu hukuk dışı davranışı savunanlar bir gerekçe daha ileri sürmektedirler: "Teamül bugüne kadar böyle olmuştur; teamül budur". Bir kere, teamülün yalnızca yasaya uygunluk halinde uygulanacağı açıktır. Yasaya/antlaşmaya rağmen teamül olmaz. Hatta, yasa boşluğu halinde bile olmaz. Bu son durumda Anglo-Sakson hukukunda teamüle (*common law*) başvurulur, ama Kıta Avrupasında bu mümkün değildir. İkincisi, bu türden savunmalar açıkça "Biz Lozan'ı başından beri ihlal edip yanlış uyguluyoruz, kimse itiraz etmedi, şimdi buna devamda kararlıyız" anlamına gelmektedir. Çünkü, başından beri yalnızca bu üç azınlığı tanıyıp başkasını tanımamak tam bir Lozan ihlalidir. 143 maddelik Lozan'ın hiçbir yerinde "azınlık" diye bu üç grubun adı geçmez; azınlık anlamında yalnızca "gayrimüslimler" terimi geçer. Dahası, bu "teamül", azınlıklar arasında bile ayrımcılık uygulamaktır; bu üç büyük grubu diğer gayrimüslimler (Süryani, vs.) karşısında kayırmak demektir.

özellikle de Md. 42/3'de gayrimüslim vakıflarıyla ilgili olarak getirilmiş haklar Ocak 2003'te çıkarılan AB Uyum Paketine kadar uygulanmamıştır; bu vakıfların dışındaki vakıfların lehine ve gayrimüslim vakıfları (yasada: "Cemaat Vakıfları") aleyhine ayrımcılık yapılmıştır (bunlar Üçüncü ve Dördüncü Bölüm'ün sonunda ayrıntılı olarak incelenecektir).

B) Lozan'da Gayrimüslimler Dışındaki Gruplara Getirilmiş Haklar Tanınmamaktadır.

Doğrudan doğruya Osmanlı'nın "Millet Sistemi"nin yansıması olan Lozan'a göre yalnızca gayrimüslimler azınlık sayılır ama, sözü edilen III. Kesimde yalnızca gayrimüslimlere hak getirilmiş değildir. Gayrimüslimler dışında ayrıca üç gruba derece derece haklar getirilmiştir. Bu dört hak grubu, harflerle tanımlanarak, şöyle sıralanabilir⁴⁵:

- A Grubu: Gayrimüslim TC vatandaşları;
- B Grubu: Türkçe'den başka bir dil konuşan TC vatandaşları;
- C Grubu: Tüm TC vatandaşları;
- D Grubu: Türkiye'de oturan herkes.

Bu dört grubu teker teker ele alırsak, bunların yararlandıkları başlıca haklar şöyle özetlenebilir:

(A) "*Müslüman-olmayan (Gayrimüslim) Türk uyrukları*": Dolaşım ve göç etme konusunda bütün Türk uyruklarına uygulanan özgürlük (Md.38/3); Müslümanların yararlandığı aynı medenî ve siyasal haklardan yararlanma hakkı (Md.39/1); giderlerini ödeyerek her türlü kurum (vakıf, okul vb.) kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini kullanmak ve ayinlerini yapmak konularında eşit haklar (Md. 40); önemli bir oranda oturdukları il ve ilçelerde, anadillerinde öğretim yapabilmeleri için, çeşitli bütçelerden (devlet, belediye vd.) hakkaniyete uygun pay alma hakkı (Md. 41/ 1 ve 2); aile ve kişi statüleri konusunda gelenek ve göreneklerine saygı (Md.42/1); inançlarına aykırı davranışta bulunmaya ve hafta tatilinde

⁴⁵ B. Oran, "Bir İnsan Hakları ve Çokkültürcülük Belgesi Olarak 1923 Lozan Barış Antlaşması", *Kopenhag Kriterleri*, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayını, 2001, s. 210-219.

[Lozan'ın imzası tarihinde bu tatil cuma günüydü] resmî işlemleri yerine getirmeye zorlanamama (Md. 43). Bu grubun hakları, doğal olarak, ayrıca diğer üç grubunkileri de içermektedir.

(B) "*Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyrukları*": Mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanma hakkı (Md. 39/5). Bu grubun hakları, doğal olarak, C ve D gruplarınınkini de içermektedir.

(C) "*Tüm Türk uyrukları*": Din, inanç veya mezhep farkının ayırıcılığa yol açmaması (Md. 39/3); gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde istediği bir dili kullanma hakkı (Md. 39/4). Bu grubun hakları, doğal olarak, D grubununkileri de içermektedir.

(D) "*Türkiye'de oturan herkes*": Milliyet, dil, soy ya da din ayırımı olmaksızın yaşam ve özgürlük hakkı (Md. 38/1); inancına, dinine ya da mezhebine karışılmaması (Md. 38/2); din ayırımı gözetilmeksizin yasa önünde eşitlik hakkı (Md. 39/2). Bu grubun hakları bunlardan ibarettir.

Lozan bu dört gruba farklı farklı, ama 37. madde gereği hiçbiri hiçbir işlemle geri alınamayacak haklar getirmiştir. Bunlar arasında gayrimüslimlerin yalnızca iki ayrıcalığı vardır: En fazla hakka sahip olmak ve Md. 44/1 hükmü gereğince hakları uluslararası garanti altına konmuş olmak. Ama bunun dışında, gayrimüslimler Lozan'ın bu Kesiminde hak sahibi kılınan dört gruptan yalnızca bir tanesidir. Kesim, görüldüğü gibi, "Tüm Türk vatandaşları"na ve hatta "Türkiye'de oturan herkes"e bile hak getirmektedir⁴⁶.

Bu durumda, Kesim bu haliyle hem bir azınlık hakları, hem de bir "insan hakları metni" niteliği taşımaktadır ve yukarıda da söylendiği gibi, gayrimüslimler dışındakilerin hakları uluslararası garanti altında olmamakla birlikte 340 sayılı yasayla Lozan iç hukuka aktarılmış olduğundan, Türkiye bunları uygulamakla yükümlüdür.

46 E.Büyükelçi İsmail Soysal'ın *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları* kitabında (C. I, (1920-1945), 2. baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989, s.95), 38/1, 38/2 ve 39/2 deki Türkiye'de oturan herkes (*all inhabitants of Turkey*) ifadesi, Türk halkının tümü ve Türkiye'nin tüm halkı olarak çevrilmiştir. Özellikle Türk halkının tümü ifadesi, "Türkiye'de oturan herkes" ifadesindeki kapsayıcılığı, -soy olarak Türklüğe yapılan vurgu nedeni ile- tamamen ortadan kaldırmaktadır. Bu çeviri değişikliğindeki tercih, yukarıda geçen, Lozan'ın azınlıklarla ilgili maddelerinin Türkiye'deki aydın, yazar, akademisyenlerce bile yanlış/farklı aktarıldığı vurgusuna eklenebilir.

III) Lozan'ın Aynı Zamanda Bir İnsan Hakları Belgesi Oluşu ve Bu Yorumu Yapılan İtirazlar

Türkiye'de yıllardır ileri sürmekte olduğum bu önemli sonuca itiraz eden ve Lozan'ın yalnızca gayrimüslim azınlıkların haklarını ortaya koyan bir metinden ibaret olduğunu iddia edenlerin savları şu noktalara dayanmaktadır:

1) Kesimin başlığının "Azınlıkların Korunması" olduğu hususu:

Bu düşünceye göre, Kesim'in başlığı böyle olunca, altında yalnızca azınlık hakları bulunabilir.

Oysa, Kesimin başlığının böyle olmasının çok net ve temel nedenleri vardır. Bir kere, Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler, esas amaç olarak, Birinci Dünya Savaşını çıkaran iki önemli nedenden biri olan orta ve doğu Avrupa azınlık sorunlarını halletmek için yola çıkmışlardır. Ama, bu arada bu ülkelerde oturan herkese de haklar getirmişlerdir. Bunda, bu ülkelerde ticaret yapan kendi vatandaşlarını koruma endişesinin önemli rol oynadığı görülmektedir. Nitekim, Konferans'ın Azınlıklar Alt-Komisyonunda İngiliz baş delegesi Sir Horace Rumbold, Türk heyetinin azınlık haklarını gayrimüslimlerle sınırlama yolundaki ısrarlı isteğini sonunda 23 Aralık 1922 tarihli oturumda kabul edecektir. 9 sayılı tutanakta şöyle yazmaktadır:

"Sir Horace Rumbold, Türk Temsilci Heyeti, yeni 2. madde metninin birinci paragrafında [burada sözü edilen hüküm, sonradan Md. 38/1 ve 2 olarak kesinleşecektir] 'azınlıklar' terimi yerine 'Türkiye'de oturan herkes' kelimelerinin konulmasını kabul ederse, kendisinin de, öteki maddelerde 'Müslüman-olmayan azınlıklar' kelimelerinin kullanılmasını kabul edeceğini bildirdi" ⁴⁷.

İkincisi ve çok daha önemlisi, "insan hakları" terimi 1789'la birlikte dünya siyaset bilimi literatürüne yerleşmiş olmakla birlikte, yalnızca ulusal alanla sınırlı kalmıştı. Bu terim uluslararası sözleşme ve belgelere ilk defa ancak

⁴⁷ Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Takım I, C. I, Kitap 2, (çev. Seha L. Meray), Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1970, s. 206. Müttefikler için asıl önemli olan kişilerin Türkiye'de ticaret yapan Avrupalılar olduğunu bundan daha açık anlatan bir metin bulmak zor olsa gerektir.

İkinci Dünya Savaşı ertesinde BM Antlaşmasının 1/3 maddesiyle girecektir. Yani Birinci Dünya Savaşı ertesinde insan hakları terimi uluslararası planda söz konusu değildir. Dolayısıyla, Kesim'in adında geçmesi olanaksızdır.

Üçüncüsü, "azınlık" terimi spesifik (özel) değil, jenerik (genel) bir terimdir. Bir antlaşma 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi bağlamında yorumlanırken, onda yer alan jenerik-olmayan terimler antlaşmanın yapıldığı tarihteki olağan anlamlarında alınır. Fakat jenerik terimlere verilecek olağan anlamın yalnızca o antlaşmanın yapıldığı tarihteki anlamla sınırlı tutulması yeterli değildir; bu tür terimlerin olağan anlamı, zaman içinde uluslararası hukukta meydana gelen gelişmelerin ışığında belirlenmek zorundadır. Nitekim, Uluslararası Adalet Divanı, Yunanistan'ın Türkiye aleyhine açtığı Ege Denizi Kıta Sahaneliği davasında verdiği 1978 kararında, "Yunanistan'ın teritoryal statüsüne ilişkin uyuşmazlıklar" ifadesini yorumlarken, bu terimin (Yunanistan'ın iddiasının aksine) 1928 veya 1931'deki anlamının değil, hukuktaki gelişmeleri izleyerek 1978'de sahip olduğu anlamın esas alınarak yorumlanması gerektiğini bildirmiştir (paragraf 77-80)⁴⁸.

Bu nedenle, Lozan Antlaşmasının yapıldığı 1923 tarihinde "insan hakları" kavramı olmadığı halde, Lozan'daki "Azınlıkların Korunması" terimini bugün artık bir parçası olduğu "insan haklarının korunması" bağlamında almak zorunludur.

2) Lozan tutanaklarında, hakların yalnızca gayrimüslim azınlıklara getirildiğine ilişkin sözler bulunduğu hususu:

Gerçekten, Azınlıklar Alt-Komisyonu Başkanı Montagna'nın Birinci Komisyon Başkanı Lord Curzon'a sunduğu 7 Ocak 1923 tarihli raporda yazdıkları ve Curzon'ın 9 Ocak 1923 tarihli oturumu yansıtan 19 sayılı tutanakta söyledikleri bu yöndedir.

Montagna'nın söz konusu raporda bulunan, bu savı güçlendirebilecek en önemli sözleri şunlardır:

48 Prof. Turgut Tarhanlı'yla 10 Şubat 2003 tarihli görüşme.

"*Alt-komisyon, genel kapsamlı olan bir maddeye dayanarak (ek tasarının 2. Maddesine bakınız), bu hükümlerin uygulama alanını Müslüman-olmayan azınlıklara sınırlandırabileceğini düşünmüştür... Müslüman azınlıkları, bu öngörülen korumanın kapsamı içine almak istemekte direnmeyi Alt-Komisyon, mümkün görmemiştir.*"⁴⁹.

Montagna'nın sözünü ettiği "ek tasarı madde 2", sonradan Lozan'ın 38. maddesi olarak kesinleşecektir. Curzon ise şöyle demiştir: "... *Alt-Komisyon, bu inandırıcı sözler üzerine, koruma tedbirlerini, yalnız, Müslüman-olmayan azınlıklara sınırlamayı kabul etmiştir.*"⁵⁰.

Oysa, Lozan'da hakların yalnızca gayrimüslimlere getirildiği iki nedenden ötürü yanlıştır.

Birincisi, hukukun genel ilkelerine ve ayrıca Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Md.32'ye göre, hazırlık çalışmalarına ve tutanaklara ancak antlaşma metni açık olmadığı zamanlar başvurulur. Oysa Md. 37 ve 39 metinleri herhangi bir tereddüde yol açmayacak kadar açıktır.

İkincisi, Montagna ve Curzon'un bu sözlerinden kasıt, "uluslararası garanti altındaki" azınlık haklarıdır, çünkü o dönemde "azınlık hakları" denilince kastedilen yalnızca budur. Curzon'ın sözünü ettiği "koruma tedbirleri" de, dönemin azınlık hakkı anlayışının en belirgin özelliği olduğu daha önce de belirtilmiş olan "MC garantisi" anlamındadır. Yine daha önce belirtilmiş olduğu gibi, Kesim III Md.44/1'deki uluslararası garanti yalnızca gayrimüslimler için verilmiştir; yukarıda sözü edilen diğer üç hak grubuna getirilmiş haklar için böyle bir garanti söz konusu değildir. Kaldı ki, bu iki Batılı diplomatın yukarıdaki sözleri, Md. 39'un 4. ve 5. fıkraları hükümleri ışığında okunursa, durum açıkça görülecektir. Şimdi, özel bir önem taşıyan bu fıkraları görelim.

49 Meray, *Lozan Barış...*, s.309-310.

50 Meray, *Lozan Barış...*, s.302.

Madde 39'un İncelenmesi⁵¹

Md. 39/5'ten başlarsak, fıkranın tam metni şöyledir: "*Devletin resmî dili bulunmasına rağmen, Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır.*"

"*Türkçe'den başka bir dil konuşan*" terimiyle, "Türkçe bilmeyen, konuşamayan"ların kastedilmediği açıktır; "Türkçe bilmeyenler" demek isteseydi, o şekilde söylenirdi. Burada "Türkçe'den başka dil konuşan" terimiyle, tabii ki, "Türkçe'den gayri ayrıca başka dil bilenler" de kastedilmemektedir. Anadili Türkçe olup da başka dil bilenlerin, mahkemelerde önemli zaman ve para harcanmasına yol açacak böyle bir hakkı kullanmasına gereksiz yere izin verilmeyeceği (ve verilmemesi gerektiği) açıktır. Dolayısıyla, burada çok açık biçimde kastedilen, "en iyi bildiği dil (anadili), Türkçe'den başka bir dil olanlar"dır. Bu nedenle, Md. 39/5'in getirdiği hak, çoğunluğun (anadili Türkçe olanların) sahip olmadığı bir haktır.

Üstelik, "*Devletin resmî dili bulunmasına rağmen*" denmesinin de anımsattığı gibi, bu hak, resmî dairelerde resmî dilden (Türkçe'den) başka bir dil kullanmama kuralının tek istisnasıdır ve bu önemli istisna, hiç kuşkusuz, mahkemelerde hakkını tam savunabilmenin çok önemli olduğu düşüncesinden kaynaklanmıştır. Anadili, bir insanın en iyi kullandığı dildir, dolayısıyla başka bir dil yerine bizzat bu dilde savunma yapmak kişinin haklarını koruması açısından çok önemlidir. Aynı hak, kadük olan Sevr Barış Antlaşmasının yine "Azınlıkların Korunması" alt başlıklı IV. Bölümünde (Md.140-151) Md.145/4 olarak düzenlenmişti; şu farkla ki, mahkemelerde kendi dilinde yazılı olarak da savunma yapmak mümkündü.

Md. 39/4'e gelirse, fıkranın tam metni şöyledir: "*Herhangibir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiç bir kısıtlama konulmayacaktır.*"

51 Lozan'ın "Azınlıkların Korunması" bölümünün incelenmesi için bkz. B.Oran, "Lozan Barış Antlaşması", TDP, Cilt I, s.225-231.

Günümüzde genellikle kültürel haklar, özellikle de Kürtlerin radyo ve TV yayını yapıp yapamayacakları tartışması sonucu ayrı bir önem kazanan bu fıkra hakkında üç önemli noktaya değinmek gerekir:

Birincisi, fıkra, bütün Türk yurttaşlarına istedikleri herhangi bir dili, resmî daireler dışındaki herhangi bir zaman ve mekanda kullanma hakkını vermektedir. Çünkü madde, yazıldığı 1922 tarihinde ve kabul edildiği 1923 tarihinde dil'in bilinen her türlü kullanımını sıralamış durumdadır ve resmî daireler dışarıda tutulacak olursa bu listede bulunmayan bir dil etkinliği düşünmek zordur.

İkincisi; o tarihte düzenli radyo yayıncılığı yalnızca ABD'de bulunmaktadır, televizyon ise kavram olarak bile mevcut değildir. Fakat burada kullanılan "*basın ya da her çeşit yayın konuları*" terimi her türlü yayıncılığı içine aldığından, Md. 39/4'ün hükümlerinin radyo ve TV yayınlarını da kapsadığı yorumu rahatlıkla yapılmalıdır.

Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, fıkranın hak sahibi kıldığı kişiler hernekadar bütün Türk yurttaşları ise de, pratikte bu hüküm esas olarak "anadili Türkçe olmayan Türk yurttaşları"nı yararlandıracak bir hak getirmektedir. Çünkü, özellikle 1922 yılında, Türkiye'de anadili Türkçe olanların özel ve ticarî ilişkilerinde Türkçe dışında bir dil kullanma olasılığı pek zayıftır. Dolayısıyla, bu fıkranın da, dolaylı yoldan, bütün vatandaşların sahip bulunmadığı bir hak getirdiği söylenebilir.

Bu söylediklerime karşı, imzacı tarafların amacının Türkiye'deki Kürt vb. farklı anadil konuşan gruplara hak getirmek olmadığını ve bu konuda da tutanaklara başvurmak gerektiğini söyleyenler çıkabilir ve sözlü olarak çıkmaktadır. Oysa bu itiraz da anlamlı değildir. Eğer 1922 yılının Türkiye'si hatırlanırsa, farklı dil konuşanlara itiraz ortamının olmadığı görülecektir. Lozan'daki Türk heyetinin, İmparatorluk'ta her türlü dilin konuşulduğu (hatta, Bağdat'ta Arapça dilekçe verilebildiği) bir devirde Müslüman etnik grupların diline karışmayı anlamlı bulmadığı açıktır. Üstelik, Ankara heyeti Lozan'da Kürtleri de temsil ettiğini ifade etmektedir.

Bu tür itirazların Lozan tutanaklarında bir dayanak noktası aramaları da

boşuna çabadır, çünkü Konferans'ın ilgili komisyonunda bu konuda tartışma olmamıştır. Şu basit gerçektir ki, Polonya Azınlıklar Antlaşmasınının 7/3 ve 7/4 maddelerinden aynen aktarılan Lozan Md. 39'un 4. ve 5. fıkrası metni, Türk heyeti tarafından 18 Aralık 1922 günü Azınlıklar Alt-Komisyonuna önerilen tasarinin 3. maddesinin 4. ve 5. fıkralarıyla kelimesi kelimesine aynıdır⁵². Yani, bugün inanılması kimilerine güç gelebilir ama, Md. 39 aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti heyetinin de teklifidir.

Tabii, yanlış anlamalara yol açmayı önlemek için hemen hatırlatılmalı: Md. 39'un bu iki fıkrası dışında Kürtler (ve anadili Türkçe olmayan başka Müslüman Türk yurttaşları) Lozan'da herhangi bir "pozitif" hak sahibi değildirler ve aynen diğer Müslümanlar gibi onların da sahip oldukları haklardan hiçbiri uluslararası güvence altında bulunmamaktadır. Zaten, yukarıda da belirtildiği gibi, uluslararası güvenceyi sağlayan MC bugün artık yoktur ve uluslararası planda onun yerine geçen BM'nin bu konuda yetkili olduğunu iddia etmek zordur. Ama, yine daha önce de iki kez belirtildiği gibi, bütün bu haklar Türk ulusal hukuk sistemi altında 340 sayılı yasa nedeniyle geçerlidir⁵³.

Lozan'da hangi gruplara hangi hakların getirildiği tartışması konusunda; uluslararası hukuk, Lozan'ın müzakere edildiği dönem ve müzakerenin tarihçesi, Antlaşma'nın lafzı ve ruhu, Antlaşma hükümlerinin anlamı ve amacı gibi hususların günümüz bilgisi ve bilinciyle incelenmesiyle çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1) Lozan'daki azınlık tanımı ile Lozan'da getirilen hakları birbirine karıştırmamak gerekir. Lozan yalnızca gayrimüslimleri azınlık olarak

52 Bkz. "Türk Temsilci Heyetinin Sunduğu Tasarı, Meray, Lozan Barış..., s. 167.

53 Bu arada, Kürtlerin azınlık olup olmadığı konusu günümüzde şu açıdan da ilginçtir ki, hem resmî söylem ve uygulama Kürtleri azınlık kabul etmemektedir, hem de Kürtler ve özellikle Kürt milliyetçileri kendilerini azınlık saymamaktadır. Tabii, iki tarafın da nedenleri farklıdır. Türk resmî görüşünün gerekçesi açıktır: "Lozan azınlık olarak yalnızca gayrimüslimleri kabul eder". Kürtlerin kendilerini azınlık kabul etmemelerinin nedenleri de şunlardır: 1) "Azınlık" terimi, tüm Müslümanları "Millet-i Hakime" sayan Millet Sistemi tarafından koşullandırılmış olan Kürtlere gayrimüslimleri çağırıştırdığı için, aşağılayıcı bir anlam yüküdür; 2) Kürt milliyetçileri, kendilerini bu ülkenin (Türklerle birlikte) iki kurucu ögesinden biri saymaktadır. Bu düşünceye göre, Kurtuluş Savaşı birlikte verilmiştir ama savaş bitip Türkler artık Kürtlerin yardımına ihtiyaç duymayınca onları unutmuşlardır; 3) En önemlisi, Kürt milliyetçileri Kürtleri azınlık değil, çok daha önemli bir kategori addedilen ve dış self-determinasyona (bu terim Sonuç bölümünde açıklanacaktır) teoride daha yakın sayılan bir kategori, yani "halk" saymaktadırlar.

tanımlayan, ama başka gruplara da (uluslararası garantiye girmeyen ama iç hukuka giren) kimi haklar getiren bir antlaşmadır.

2) Dolayısıyla, Md. 39'un Kürtler gibi Müslüman gruplara haklar getirdiğine ilişkin yorumlar doğrudur. Md. 37'ye göre hiçbir resmî işlemle değiştirilemeyecek olan bu madde, Türkiye'de Türkçe'den başka dillerde radyo-TV yayını yapılıp yapılamayacağına ilişkin süregelen tartışmaya net cevap getirici niteliktedir.

3) Bu yorumun kabul edilmesinin Türkiye'nin resmî tezlerini rahatsız edecek herhangi bir yönü bulunmamaktadır, çünkü 39/4'ün getirdiği haklar/özgürlükler azınlıkları değil "Tüm Türk vatandaşları"nı ilgilendirmektedir. 39/5'in getirdiği hak ise, 12 Eylül darbe yönetiminin kimi dönemleri hariç, zaten cumhuriyetin başından bugüne sürekli olarak uygulanmış bir haktır ve zaten Türkiye'nin kimi bölgelerinde (doğu, güneydoğu) duruşmaların yürütülebilmesi için böyle yapmak kaçınılmazdır.

Dahası, Md. 39'un bu yorumu, Türkiye'nin dört açıdan çok işine yarayacak bir nitelik taşımaktadır:

Birincisi, Türkiye eğer AB'ye girecekse, zaten itibar edilmeyecek bir yorum beyanı/çekincede ileri sürdüğü hususlardan vazgeçmek zorunda kalacaktır. Zaten 1982 Anayasası bugüne kadar defalarca değiştirilmiştir ve artık "dikiş tutmadığı" kabul edilen eprimiş bir kumaştır.

Yorum beyanı/çekincede yapılacak muhtemel değişikliğin AB zoruyla değil, Türkiye'nin kendi iradesiyle yapılmış olması ulusal egemenlik kavramı bakımından önemlidir ve bunun da yurt dışında "Türkiye'nin 'Kurucu Antlaşması' olan Lozan'ın uygulanması" biçiminde takdimi devletin prestijini kurtaracaktır. Aksi halde, Türkiye kendi kurucu antlaşmasını ihlal etmiş duruma düşecektir⁵⁴.

İkincisi, Türkiye'nin gittikçe demokratikleşmesi açısından, birgün her türlü

54 Lozan Türkiye devletinin kurucu antlaşmasıdır çünkü Türkiye Cumhuriyetinin 29 Ekim 1923'te kurulmuş olmasına karşılık, Türkiye Devleti Lozan'ın uluslararası tanınmasıyla yani Antlaşma'nın imzalandığı 24 Temmuz 1923 tarihinde kurulmuştur; ondan önceki adı "TBMM Hükümeti" idi. Lozan konferansına katılan Ankara heyetinin temsil ettiği tarafın resmî adı buydu.

dilde yayına geçileceği hesaplanmalıdır. Nitekim, sol uçtan başlayarak, Türkiye'de büyük burjuvazinin başlıca temsilcisi TÜSİAD'a kadar kamuoyunun önemli kesimlerinin eğilimi daha şimdiden budur. Bu durumda, yurt içindeki bu nazik geçişin ülkede mümkün olduğunca tartışma ve çatışma yaratmadan yapılması isteniyorsa, Kurucu Antlaşma Lozan'ın zaten anayasa değerinde olan hükümlerinin uygulandığı gerekçesini ileri sürmek devlet için büyük kolaylık sağlayacaktır.

Tabii, burada sözü edilen "her dilde radyo-TV yayınları"nın devletin bir mecburiyeti olarak değil, "yurttaşların bir özgürlüğü" olarak algılanması gerektiğini eklemeye gerek yoktur. Yani, bunların devlet radyo ve TV'sinden yapılması diye bir zorunluluk bulunmamaktadır. Sadece, olanağı bulunmayan ve talep getiren azınlıkların devlet olanaklarından yararlandırılması doğaldır.

Üçüncüsü, Türkiye'de azınlık yaratmamak açısından, bütün vatandaşlara mümkün olduğu kadar geniş özgürlükler verilmesi gerektiği açıktır. Çünkü, yasakların tamamen kaldırılması sonucu "negatif hak"ların genişletilmesi, kimi vatandaş gruplarının "pozitif hak" taleplerini gereksiz kılacaktır. Ayrıca, bu grupların arkasında çeşitli niyetlerle yer alabilecek yabancı baskı gruplarının elinde malzeme birikmesi de engellenmiş olacaktır.

Nitekim, ileride de ayrıca göreceğimiz gibi, şimdiye kadar uluslararası garanti altında azınlık hakkı vermemekte direnmiş ve hatta ülkesinde azınlık bulunduğunu dahi kabul etmemiş bir ülke olan Fransa, günümüzde uluslararası garanti altında azınlık hakları vermekten yine kaçınmakla birlikte, hem bu türden hakları kendi yasalarıyla bütün vatandaşlarına yayarak "negatif hak" haline getirme politikası izlemekte, hem de azınlıkları tanımama ilkesine durmadan "esneklikler" getirmektedir⁵⁵.

Dördüncüsü, mesele felsefi açıdan ele alındığında; Türkiye'de devletin kendi insanına daha insanca muamele yapmasının, ülkede "birlik ve beraberliğin" sağlanması bakımından da çok önemli olacağına kuşku yoktur. Çünkü bu birlik ve beraberlik, bu ülkede doğmuş ama bu ülkeden memnun olmayan,

55 Bu konuda bkz. Nicole Guimezanes'in bildirisi: "Fransa ve Azınlıklar", *Azınlık Hakları*, s. 285-294.

fırsatını bulduğunda hemen kaçacak "zorunlu vatandaşlar"la değil, bu ülkede yaşamaktan memnun olan "gönüllü vatandaşlar"la sağlanır. Vatandaşları memnun edecek demokratik gelişmelerin dış baskılarla değil, bizzat devletin kendi iradesiyle gerçekleşmesinin Türkiye açısından yüzağartıcı bir durum oluşturacağı açıktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE AZINLIK MEVZUATI, İÇTİHADİ, UYGULAMASI

I) Mevzuat ve Uygulama: Anayasa ve Yasalarda Azınlıklarla İlgili Hükümler

Türkiye'de azınlıklar konusunda uygulanan politika, azınlık kavramı ve hakları konusundaki resmî görüşten de daha kısıtlayıcı niteliktedir. Türkiye'de bir "azınlık koruma mevzuatı" yoktur. Tam tersine, "azınlık" kavramının mümkün olduğunca gündeme getirilmemesine çalışan ve getireni de şiddetle cezalandıran bir mevzuat söz konusudur. Bu Bölüm'de bunu inceleyeceğiz.

Bu yaklaşımın temel kaynağı, Anayasa Md. 3/1'de ifadesini bulan anlayıştır: *"Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir"*. Yine Anayasa'nın 4. Maddesine göre *"değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez"* olan bu önemli madde, iki cümlesi ayrı ayrı ele alınarak incelenmek gerekir.

A) Anayasa Md. 3/1: Tekçi (Monist) Anlayış ve Yasalara Yansıması

"Milletin Bölünmez Bütünlüğü"

Bu maddede, Türkiye devletinin ve ülkesinin bölünmez bir bütün olarak ifade edilmesi tamamen normaldir. Hiçbir devlet bölünmek istemez ve bunun gerçekleşebileceği durumlara karşı devletin alacağı makul önlemler de meşrudur.

Ama "milletin bütünlüğü" terimi, Oktay Uygun'un İstanbul Barosu tarafından 2002'de düzenlenen bir sempozyumdaki tartışmada söylediği "Millet'in bölünmezliği kavramı Avrupalılara yabancıdır"⁵⁶ sözünün de

56 "Tartışmalar," *Azınlık Hakları*, s. 380. Bu "yabancı" oluş durumu uluslararası insan hakları alanında şöyle somutlaşmaktadır: Hakların sınırlandırılmasında kullanılan ölçütlerde "milli güvenlik" ve "toprak bütünlüğü" vardır ama, "milletin bütünlüğü" yoktur. İHAM, kendi önüne getirilen davalarda, "ülkede azınlıklar bulunduğunu ileri sürme"nin milli güvenlik nedeniyle engellenemeyeceğini belirterek ihlal kararı vermektedir (Doç. Oktay Uygun'a 31 Mayıs 2004 tarihli görüşme).

anımsattığı gibi, demokrasinin özüne karşıdır. Çünkü milletin bölünemeyeceğini, tek parça (monolitik) olduğunu söylemek, alt kimlikleri reddetmek ve devlete egemen olan etnik/dinsel vs. grubun değerlerine ve belki de baskıcı egemenliğine göre biçimlenmiş asimilasyoncu bir politikadan bahsetmek demektir.

Anayasanın bu hükmünde ifadesini bulan tekçi anlayış, 1930 tipi bir ulus-devlet ilkesinin 12 Eylül 1980 askerî darbesi tarafından gözden geçirilerek şiddetlendirilmiş biçimidir. Bu haliyle, ülkede (Lozan'da mecburen kabul edilmiş azınlıklar dışında) azınlık olmadığı, dolayısıyla da azınlık hakları bulunmadığı önermesine kaçınılmaz olarak varmakta ve bu anlayışa karşı çıkmayı da cezalandırmaktadır. Nitekim, bu anlayış çok sayıda kanunda tekrarlanmıştır ve Türk mevzuatı bu tür bir ulus-devlet kavramının örnekleriyle doludur. Bunların arasında şunlar örnek olarak sayılabilir⁵⁷.

3713 sayılı ve 1991 tarihli Terörle Mücadele Kanunu, Md.1'de terörü "(...) *Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak (...) amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylemler*" olarak tanımlar. Aynı kanun Md.8/1'in, Birinci AB Uyum Paketinin çıkartıldığı 6 Şubat 2002'de aldığı yeni biçim şöyledir (daha sonra Altıncı Paket'le tamamen kaldırılacaktır): "*Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak amacıyla yazılı, sözlü veya görüntülü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş yapanlar hakkında (...) hükümler. Bu suçun terör yöntemlerine başvurmaya özendirerek şekilde işlenmesi halinde verilecek ceza üçte bir oranında artırılır, mükerreren işlenmesi halinde ise, verilecek hapis cezaları paraya çevrilemez*"

"Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" terimi yine örneğin 2559 sayılı ve 1934 tarihli Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu Md.8 ve Ek Md.7'de, 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu Md.5/A'da, 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun Md.4'te, 2908 sayılı Dernekler Kanunu Md.44 ve 55'de, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu Md.78 ve 101'de aynen geçmektedir.

⁵⁷ Bu taramada esas olarak şu kaynaktan yararlanılmıştır: Aynur Ayzit, "Mevzuatın Görünümü", *Azınlık Hakları*, s. 242-261. Kanunlarda 2003 yılı içinde yapılan değişiklikleri tarayarak bana yardımcı olan arkadaşlarım Kaan Esener ve Yonca Sunel'e teşekkür ederim.

Konumuz açısından önemli olan husus şudur: Türkiye'de etnik ve dilsel farklılıklara dayanan azınlıkların var olduğu ileri sürüldüğü anda, bu "bütünlük"ün bozulmak istendiği varsayılmakta ve bunu yapanlar "bölücülük ve/veya yıkıcılık"la suçlanarak cezalandırılmaktadır. Nitekim, biraz aşağıda da görüleceği gibi, Anayasa Mahkemesi siyasi partileri hep "devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü" ilkesi ve "azınlık yaratma" yasağı dolayısıyla kapatmıştır.

Burada sözü edilen "azınlık yaratma yasağı" (ve, dolayısıyla, suç) Dernekler Kanununda ve Siyasi Partiler Kanununda ifadesini bulmaktadır.

Dernekler Kanunu Md.5, 2 Ocak 2003'de çıkartılan Dördüncü AB Uyum Paketi değişikliğine kadar şöyledir: *"Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanarak azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk Dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak suretiyle azınlık yaratmak (...) amacıyla dernek kurmak yasaktır". 2 Ocak 2003'deki değişiklik sonucunda bu madde bir miktar yumuşatılmıştır: "(...) milli güvenliğe ve kamu düzenine (...) aykırı olarak; Türkiye Cumhuriyetinde ırk, din, mezhep ve bölge farklılığı veya bunlara dayanarak azınlık yaratmak ve Türkiye Cumhuriyetinin üniter devlet yapısını bozmak (...) amacıyla dernek kurulamaz".*

Siyasi Partiler Kanunu Md.81 ise "milletin bütünlüğü"nü azınlık kavramıyla bozulacağı anlayışını çok daha iyi yansıtmaktadır: *"Siyasi partiler a) Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde (...) farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler; b) Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler ve bu yolda faaliyette bulunamazlar".*

Siyasi Partiler Kanunundaki bu yasaklar, Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerinden kaynaklanmaktadır. Md.68'e göre *"Siyasal partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğüne (...)* aykırı olamaz. Md.69'a göre *"Bu nitelikteki fiillerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi"* durumunda siyasi parti kapatılır.

Burada, açıkça, "Milli Güvenlik Devleti" kavramının "İnsan Hakları Devleti" kavramını ortadan kaldırdığı görülmektedir. Her ülkede, özellikle de Türkiye gibi ülkelerde bir "sarkaç" vardır. Bu sarkaç, bu iki kavram arasında durmadan salınır ve hangisine yaklaşırsa öteki kavramın anlamı ve etkisi zayıflar. Bu sarkaç, Türkiye'deki mevzuatın sürekli olarak milli güvenlik'i gündeme getirmesi durumunda sürekli olarak insan hakları'nı zayıflatmaktadır.

"Devletin Dili Türkçedir"

Diğer yandan, "devletin dili" kavramı demokrasiye ve hatta doğaya aykırıdır. Bir devletin ancak "resmî dili" olur ve onun yanı sıra o devletteki insanlar, resmî dil dahil, çeşitli diller konuşurlar ve yazarlar.

"Milletin bölünmez bütünlüğü"nü dil bağlamında korumak istemenin, bir devletteki demokrasiyi nasıl sakatlayabileceği konusundaki en sağlam örnek, herhalde, 12 Eylül yönetimi tarafından 1983'te çıkarılmış 2932 sayılı yasadır.

Yasanın 2. maddesine göre *"Türk Devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin birinci resmî dilleri dışındaki herhangi bir dille düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayınlanması yasak"*tır. Kürtçe konuşulmasının ve yayın yapılmasının milletin bölünmez bütünlüğünü bozacağı anlayışı burada o denli güçlüdür ki, maddenin yazımında gerçekten çok ciddi "entelektüel mesai" harcanmıştır: *"Birinci resmî dil"* denerek Irak'ın ikinci resmî dilinin Kürtçe olduğu ustalıklı dikkate alınmış, *"Türk devleti tarafından tanınmış"*lık ölçütü ise ileride kurulabilecek bir Kürdistan'ı yine ustalıklı bertaraf etmiştir. Md.3 ise *"Türk vatandaşlarının anadili Türkçe'dir"* demektedir ki, buna söylenebilecek hiçbir şey bulunmamak gerekir.

Lozan Md.39/4'ün açık ihlali olan bu yasa 1991'de, buna dayanak oluşturan Anayasa Md.26 (*"Düşüncelerin açıklanmasında ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz"*) ve Md.28 de (*"Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz"*) Ekim 2001'deki anayasa değişiklikleri sırasında kaldırılmıştır ama, sözü edilen anlayışın çeşitli ifadeleri birçok kanunda halen mevcuttur.

Örneğin, Siyasi Partiler Kanunu Md.43/3'e göre "(...) Aday adayları Türkçeden başka dil ve yazı kullanamazlar". Md.81'e göre siyasi partiler "*Tüzük ve programlarının yazımı ve yayınlanmasında, kongrelerinde, açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında Türkçe'den başka dil kullanamazlar; Türkçe'den başka dillerde yazılmış pankartlar, levhalar, plaklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyannameler kullanamaz ve dağıtamazlar*". Bu yasa ifadelerinin tümü, Lozan Md.39/4'ün açık ihlalidir. Diyarbakır Barosundan Tahir Elçi ve Mahmut Vefa, başkanlık yaptıkları kongrede partililerin Kürtçe konuşmaları nedeniyle yargılanmış ve ceza almışlardır; Mayıs 2004'te dosyaları Yargıtay aşamasındaydı. Hak-Par Genel Başkan Yardımcısı İbrahim Güçlü de aynı nedenle yargılanmış ve aldığı hapis cezası infaz edilmiştir.

1587 sayılı Nüfus Kanunu Md.16'nın "*Çocuğun adını ana ve babası koyar. Ancak milli kültürümüze (...) uygun düşmeyen (...) adlar konulamaz*" biçimindeki hükmü ana-babaların çocuklarına istedikleri adı koymalarına yıllar boyu engel olmuştur. Türk etnik grubunun dışındaki bir etnik gruba mensup insanları devletine bundan daha yabancılaştırıcı örnek bulmak zordur. Dahası, Türkiye'de egemen olan anlayış yalnızca Kürtçe isimleri yasaklamakla yetinmemiştir; "Melisa" veya "Eftelya" gibi adların konması da yasak kapsamında olmuştur⁵⁸. Yani anlaşıldığı kadarıyla temel amaç, yalnızca Türkiye'ye birçok kez isyan etmiş silahlı Kürt milliyetçiliğini önlemek değil, bizzat çoğulculuğu önlemek biçiminde gerçekleşmiştir. 1930'ların etnik asimilasyoncu ulus-devlet anlayışı aynen korunmak istenmiştir.

Bu tuhaf yasak, Md.16'nın, 19 Haziran 2003'te kabul edilen Altıncı AB Uyum Paketi tarafından "*Ancak ahlak kurallarına uygun düşmeyen veya kamuoyunu inciten adlar konulmaz*" biçiminde değiştirilmesinden sonra kalkmıştır. Bununla birlikte, AB Uyum Yasasında böyle bir kısıtlama olmadığı halde, ilgili bakanlık temsilcilerinden kurulu Reformları İzleme Grubu "Türk alfabesine uygun yazılması şartıyla" koşulunu getirdiği için, İçişleri Bakanlığı tarafından valiliklere gönderilen genelge sonucu⁵⁹ q, w ve x gibi harfleri

58 Cumhuriyet, 21 Ocak 2003.

59 Radikal, 2 Eylül 2003.

içeren adlara engel olunmaktadır⁶⁰. Örneğin Van'da "Koma Rewşen" adlı bir grup konser vermek istemiş, Emniyet "W yerine V yazsın gelsin" diyerek reddetmiştir⁶¹.

Söz konusu anlayış Anayasa Md.42'ye de yansımaktadır: "(...) *Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına anadilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez*". Bu madde de, tüm vatandaşların anadilinin Türkçe olduğu anlayışından kalkmaktadır.

Bu durumda, Türkiye'de vatandaşlığın tanımının etnik anlamda yapıldığı gibi temel bir soruna, vatandaşlığın tanımı sorununa gelip çatıyoruz.

B) Anayasa Md.66 ve Vatandaşlığın Tanımı Sorunu

Anayasa Md.66/1 şöyledir: "*Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı herkes Türktür*". Madde, vatandaşı tanımlamakta ve Türk olmayı devlet ile birey arasındaki hukuksal ilişkiye, yani vatandaşlığa bağlamaktadır. Bu açıdan, ilk planda, çağdaş bir hükümdür.

Bununla birlikte, bu hükmün "Türk" teriminden ne anladığı kilit önemdedir.

Bu bölümde yalnızca Türkiye'deki azınlık mevzuatı, uygulaması ve içtihadını ele aldığımızdan, bu terimin felsefi boyutunu tartışmayı Dördüncü Bölüm'e bırakmak daha doğru olacak. Burada, içtihada geçmeden önce, yalnızca, uygulamadan ve mevzuattan örnekler vererek terimin ne anlama geldiğini, yani "Türk" deyince bir milletin mi (yani, o millet içindeki bütün alt kimliklerin mi) yoksa sırf "Türk" adlı başat etnik kimliğin mi kastedildiğini saptamak gerekiyor.

60 Örneğin DEHAP Genel Başkan Yardımcısı Ali Ürküt'ün, adının başına Bawer ön ismini alma talebi Ankara 16. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından, İçişleri Bakanlığı genelgesi gerekçe gösterilerek reddedilmiştir (Sabah, 23 Ocak 2004). Daha önce de Hakkari İnsan Hakları Derneği şube başkanı Naif Kayacan'ın Xemgin, DEHAP genel merkez yönetim kurulu üyesi Ülke Yıldırım'ın da Warjin adlarını almaları mahkeme tarafından reddedilmişti (Milliyet, 25 Kasım 2003).

61 Milliyet, 20 Ekim 2003. Nüfus kayıtları resmî işlem sayıldığı için, bu kayıtların Türkçe alfabeyle tutulması normal sayılabilir (bu yönde bir görüş için bkz. Tankut Soykan, "Alfabe Sabit, İsimler Özgür", Radikal, 11 Kasım 2003). Yine de, "Xavier" adlı bir Fransız Türk vatandaşlığına geçmek istese adının bu sefer "İgzaviye" diye yazılması gerekecektir ki, fazla mantıklı değildir. Fakat bir müzik grubunun adına itiraz etmek hiç savunulamaz ve Emniyet'in açıkça bir yetki aşımıdır.

M. Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı sırasında Türk etnik kimliğine (Giriş'te gördüğümüz "kan temelli yöntem") vurgu yapmaktan özenle kaçınmış, sürekli olarak "Türkiye" ("teritoryal yöntem" veya "toprak temelli yöntem") üzerine vurgu yapmıştı.

Bu durum 1930'ların faşizan uluslararası atmosferinde tersine dönmüştür. Türklerin "Brakisefallerin Alpli adı verilen en ileri zümresine mensup" olduğunu kanıtlamak için kafatası ölçümleri yapılmıştır. Örneğin Mimar Sinan'ın mezarı Ağustos 1935'te açılmış, iskelet üzerinde "biyolojik ve morfolojik" araştırmalar yapılmıştır⁶²; oysa Mimar Sinan bir devşirmeydi, yani Müslüman yapılarak yetiştirilmiş ve devlet hizmetine alınmış bir Hıristiyan genci idi. Kürtleri zorunlu yerleştirme için çıkartılan 14.06.1934 tarih ve 2510 sayılı İskan Kanununun orijinal metninde "Türk kültürüne bağlı" ve "Türk soyu" terimlerinin yanı sıra 6 yerde "Türk ırkı" terimi kullanılmaktadır⁶³. Bu son terim, o dönemde çıkartılan bir dizi mevzuatta sürekli kullanılmıştır. Örneğin 27.12.1934 tarih ve 2/1777 sayılı İskan Muafiyetleri Nizamnamesinde de 3 kere geçmektedir⁶⁴. Diğer yandan, askerî okullara ve hatta düz memuriyete girebilmek ve dahi Avrupa'ya öğretime gidebilmenin 1 numaralı koşulu Türk yurttaşı olmak değil, "Türk olmak", "Türk soyundan olmak", "Türk Irkından Olmak"tır⁶⁵.

62 Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1938*, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 1973, s. 373.

63 Çeşitli tarihlere değişikliğe uğratan kanunun orijinal metni için bkz. *Resmî Gazete*, No.2733; *Düstur* 3. Tertip, Cilt 15, 21 Haziran 1934, s. 1156-1175. Kanunun gerekçesi ve tartışmaları için: İsmail Beşikçi, *Kürtlerin "Mecburi İskan"ı*, İstanbul, Komal, 1977. Kanunun vebde bulunan metninde "Türk ırkı" terimi görülmektedir: bkz. <<http://www.hukuki.net/kanun/2510.13.text.asp>>

64 Bkz. *Resmî Gazete*, No.2898; *Düstur* 3. Tertip, C. 16, 05 Ocak 1935, s. 367. <<http://www.hukuki.net/kanun/21777.23.text.asp>>

65 1937-38 yıllarında gazetelerde çıkan iş ilanlarında Türk olmakla ilgili koşullar, fotokopi olarak şu yapıtın ekinde bulunmaktadır: Ahmet Yıldız, *"Ne Mutlu Türküm Diyebilene"*, *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları, 1919-1938*, 2. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.327-333: "Avrupa'ya Talebe Gönderiliyor, Maden Tetkik Arama Enstitüsü Genel Direktörlüğünden" başlıklı ilan: "A- Türk Olmak" (*Cumhuriyet*, 04 Şubat 1937). "Hava Okulu Komutanlığından" başlıklı ilan: "A- Türk Olmak" (*Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1937). "Ankara Askerî Baytar Mektebine Talebe Kayıd ve Kabulü" başlıklı ilan: "A- Türkiye Cumhuriyeti tebaasından ve Türk ırkından olmak" (*Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1937). "Harb Akademisi Komutanlığından Hava Harb Akademisi için 80 ilâ 100 lira ücretli iki erkek daktilo alınacaktır" başlıklı ilan: "A- Türkiye Cumhuriyeti tebaasından ve Türk ırkından olmak" (*Cumhuriyet*, 25 Ocak 1938). "Askerî Veteriner Okuluna Talebe Kayıd ve Kabulü" başlıklı ilan: "A- Türkiye Cumhuriyeti tebaasından ve Türk ırkından olmak" (*Cumhuriyet*, 02 Temmuz 1938). "Türkuşu Genel Direktörlüğünden" başlıklı ilan: "1- Türk 'soyundan' olmak" (*Cumhuriyet*, 06 Eylül 1938).

"Türk" teriminin askerî okullara girmek açısından bu etnik yorumunun hangi tarihe kadar devam ettiğini saptayamadım, çünkü İkinci Dünya Savaşının sonundan itibaren bu ilanlar şöyle değişiyor: "Giriş şartları müracaat halinde öğrenilebilir". Sanki, Ordu hem bu yorumdan vazgeçmek istememektedir, hem de artık değişen dünyada bunu gazetelerden ilan etmek istememektedir. Diğer yandan, aynı gazetenin aynı tarihli sayısında (ör. *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1939) hem "Türk olmak" koşulu arayan (İstanbul Polis Mektebine talebe ilanı), hem de "Türkiye Cumhuriyeti tebaasından olmak" koşulu arayan ("Konya Köy Ebe Mektebi Müdürlüğünden") ilanlar bulmak mümkündür. Aslında, buradan da anlaşılmalıdır ki, "Türk" terimini, kurumun niteliğine göre, "TC vatandaşı" olarak yorumlayan ve yorumlamayan resmî kurumlar vardır.

Bu tutum yalnızca tarihte kalmış da değildir. 04 Mayıs 2004 tarihli *Resmî Gazete*'de yayınlanan ve Vatandaşlık Kanununun uygulanmasına ilişkin eski yönetmeliğin 17. maddesini değiştiren yönetmelik; dış temsilcilikler, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), Emniyet Genel Müdürlüğü ve valiliklerin, vatandaşlığa alınmayı talep eden kişilerin "soy durumları" nı araştırmasını öngörmektedir⁶⁶. Bugün sıkça kullanılan "Yurt dışındaki soydaşlarımız" terimi Türkiye'deki kimlik tanımındaki etnik anlamın epey güçlü olduğunu gösterir. "Türk soyu" terimi, 1985'ten sonra Bulgaristan'dan gelen göç dalgasıyla ilgili olarak İskan Kanununa 1989'da getirilen Ek Madde 33 ve 1992'de getirilen Ek Madde 34'te de kullanılacaktır.

Dahası, belki çok kimse farkında değildir ve duyunca şaşıracaktır ama, laikliğe bunca vurgu yapılan Türkiye'de Türk terimi "soy" kadar "din" faktörünü de içermektedir. Millet Sisteminin hâlâ süren etkisi sonucu, "Türk" sayılabilmek için Müslüman da olmak gerekmektedir; hatta Sünni Müslüman. Türkiye'de örneğin bir Boşnak'tan söz edildiği zaman "Türk" dendiği halde, herhangi bir gayrimüslimden söz edildiği zaman "Türk" değil de "vatandaş" denmesinin nedeni budur. Bugün ne kadar okumuş, laik ve uygar olursa olsun, hiçbir Müslüman Türk, bir gayrimüslim Türk vatandaşından söz ederken "Türk" demez; Rum, Ermeni, vs. der. Yakın tarih içinde Türkiye'de bu durum da mevzuata ve uygulamalara ciddi biçimde yansımıştır. Bu konuda çok örnek vardır. Birkaçını saymak gerekirse:

Cumhuriyet döneminde daha 1940'lara kadar gayrimüslim vatandaşların nüfus kayıtları "*Ecanip*" (Yabancılar) bölümüne kaydedilmiştir⁶⁷.

1942 Varlık Vergisi olayında gayrimüslimlere ve Dönmelere, yasada olmadığı halde uygulamada oluşturulan "G" ve "D" cetvelleri sonucu, Müslümanlardan çok daha fazla vergi tarh edilmiştir⁶⁸.

Biraz aşağıda içtihat anlatılırken ayrıntısıyla göreceğimiz gibi, 1970'lerden itibaren, gayrimüslim Türk vatandaşları "1936 Beyannamesi" denilen

66 11/2/1964 Tarihli ve 403 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, *Resmî Gazete*, No.25452, 04 Mayıs 2004.

67 Fethiye Çetin, "Yerli Yabancılar", *Azınlık Hakları*, s. 73-75

68 Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, [1951]; Aktar, *Varlık Vergisi...*, s. 135-243.

uygulama sonucu ayrımcılığa tabi tutulmuş, taşınmazlarına bilâbedel el konmuş, yine göreceğimiz gibi bu konudaki Yargıtay kararlarında kendilerine resmen "yabancı" denmiştir.

28 Aralık 1988'de çıkartılan ve 1991'e kadar uygulanan "Sabotajlara Karşı Koruma Yönetmeliği", 5/j maddesinde hangi kategorilerin sabotaj yapabileceklerini sıralarken, "*Memleket içindeki yerli yabancılar (Türk tebaalı) ve yabancı ırktan olanlar*" diyerek gayrimüslim Türk vatandaşlarını da saymıştır⁶⁹. Ayrıca, "yabancı ırktan" teriminin, Türk etnik grubundan olmayanları açıkça kastettiği görülmektedir.

İstanbul 2 Numaralı İdare Mahkemesinin 17.04.1996 tarihinde verdiği E. 1995/1271, K. 1996/552 sayılı kararının, bir Rum vatandaş hakkında kullandığı terim şudur: "*Yabancı uyruklu TC vatandaşı*". Üstelik, bu ilginç terim Danıştay 12 Dairesine gittiğinde, temyiz nedeni sayılmamış, karar oybirliğiyle onaylanmıştır. (bilgi için Prof. Rona Aybay'a teşekkür ederim.)

Bugün (Haziran 2004) hâlâ, 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun "Yabancılar tarafından açılmış özel okullara Türk müdür başyardımcısı atanmasına" ilişkin olan 24/1 maddesi, Türk vatandaşı olan azınlıkların okullarına da uygulanmaktadır. Md.24/1'in, bu başyardımcının niteliğini "*Türk asıllı ve Türkiye Cumhuriyeti uyruklu*" olarak saptadığını⁷⁰ da eklersek, "Türk" teriminin ne anlamda kullanıldığı ortaya daha net çıkacaktır.

Bugün, hâlâ, üniversiteler dışında ve özellikle de TSK, Emniyet vb., Dışişleri gibi kurumlarda gayrimüslim devlet memuru bulunmadığı herkesin bildiği bir husustur. Bu olguyu, şu sıralarda yapılmaya çabaladığı gibi, "Gayrimüslimler memuriyet istemiyor, tüccar olmak istiyor"la izah etmek pek ikna edici değildir; bu durumun "başvursak da almazlar" gibi zaman içinde kemikleşmiş bir kanaate bağlı olduğunu düşünmek ve kanaatin Türkiye Cumhuriyetinde nasıl oluştuğunu araştırmak daha anlamlıdır. Kimi kurullar yazılı değildir, ama yazılı olanlardan daha sıkı uygulanırlar.

69 Çetin, "Yerli Yabancılar", s. 70.

70 Çetin, "Yerli Yabancılar", s. 78.

Yasa için bkz. http://www.yargitay.gov.tr/bilgi/kanun_liste/PC1625.HM5.frameset.html

Türkiye'de gayrimüslim vatandaşların ancak bir yabancı'ya yapılabilecek kuşkulu muamelelerle karşılaştıklarının çarpıcı örneklerinden biri de, Şubat 2003'te Üsküdar-İstanbul'daki bir gayrimüslim azınlık lisesinin tapusunun iptali için açılan bir davada görülmüştür. Hazine'nin, "*Surp Haç Ermeni Lisesi Vakfı (Surp Haç Tıbreovank Ermeni Rubban Okulu Vakfı)*" adıyla belirttiği hasmına açtığı davada verdiği dilekçe aynen şu paragrafı içermektedir: "*Ülke güvenliği açısından azınlık faaliyetlerinin kontrolü ile görevli İçişleri Bakanlığı Azınlık Tali Komisyonu'nca alınan kararda; Surp Haç Ermeni Lisesi Vakfı adı altında bir vakfın bukukun mümkün olmadığı, (...) bu nedenle vakıf olarak adına tescil ettirdiği taşınmazların tapularının iptali ile Hazine adına tescilinin sağlanması istenmektedir*"⁷¹.

Yani Türkiye Cumhuriyeti, kendi gayrimüslim yurttaşlarını, "ülke güvenliği açısından" kontrol etmek için bir devlet kurumu bile kurmuştur: Azınlık Tali Komisyonu. Devlet örgüt şemasında görülmeyen ve ne olduğu konusunda bilgi bulunmayan bu Komisyon, Türkiye'nin "ülke güvenliğini korumak" için, mahkeme kararlarına dayanak olabilecek kararlar almaktadır. 1962'de gizlice kurulduğu anlaşılan bu Komisyon ancak 2004'te ve yine gizlice kaldırılacaktır⁷².

Diğer yandan, kimi profesörlerin "*Ne Mutlu Türküm Diyene gibi gerçekçi bir anlayış çerçevesinde... hiçbir etnik kökene bakılmadan Türkiye'de yaşayan bütün insanların, gayrimüslimlerin dışında hepsinin bu ülkenin ortak ve eşit vatandaşı olarak kabul edildiği söylenebilir*"⁷³ diye yazmasına yol açan bu mevzuat ve uygulamaların yalnızca Türkiye'deki gayrimüslimlerle sınırlı olduğu sanılmamalıdır. "Türk" teriminin etnik olarak kullanılması ve/veya algılanması sonucu; Çerkez, Kürt, Alevi vb. etnik grupların kendi çocuklarına istedikleri adı koymalarına, siyasal parti kurmalarına, kendi adlarını taşıyan dernek kurmalarına, vb. engel olunmuştur ve olunmaktadır. Bunlara da bu Bölüm'de, hemen aşağıda, içtihadı anlatırken değineceğiz.

71 Agos gazetesi (İstanbul, haftalık), No. 361, 28 Şubat 2003.

72 24 Şubat 2004 tarihli Hürriyet gazetesinde çıkan bir haber şu bilgileri vermektedir: 42 yıl önce bir başbakanlık talimatıyla 7 Aralık 1962'de kurulduğu bu vesileyle ortaya çıkan Azınlık Tali Komisyonu, "Gizli" damgalı ve 5 Ocak 2004 tarihinde yayınlanan bir başbakanlık genelgesiyle kaldırıldı. Yeni genelge, kaldırılan komisyonun yerine "Azınlık Sorunlarını Değerlendirme Kurulu" nun oluşturulmasını ve bu yeni kurulda eskisinin aksine Millî Güvenlik Kurulu (MGK), MİT ve Genelkurmay temsilcilerinin olmamasını öngörüyor.

73 Anıl Çeçen, *Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti*, Ankara Çalışmaları dizisi, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), 2001, s. 61.

Bu durumda, Anayasa Md.66/1'in kendi ifadesinden gelen bir sakatlık olmadığı halde, kamuoyundan yüksek yargıcına kadar çok insan "Türk" kavramını Türk etnik grubuyla özdeş yorumladığı için Türkiye'de üst kimlik sınırlayıcı bir nitelik almaktadır ki, bunun çok ciddi sakıncalarına Giriş bölümünde değinilmişti, kitabın sonunda da değinilecektir.

Dediğim gibi, burada yalnızca bu hususu belirtebilmek için kimi mevzuat ve uygulama noktalarına değindik, bu konuya daha ayrıntılı olarak Beşinci Bölüm ve Sonuç'ta geri döneceğiz. Şimdi, bu Anayasa maddeleri ve onlara bağlı olarak oluşturulmuş mevzuatın Türkiye'de yüksek yargı tarafından nasıl uygulandığını, yani içtihadı görelim.

II) Anayasa Mahkemesi İçtihadı: "Kürt Partisi" Kapatma Kararları

Yetkileri arasında siyasi partileri kapatma da bulunan Anayasa Mahkemesi, Türkiye'de azınlıklarla ilgili olarak yukarıda sözü edilmiş mevzuatın ana eğilimini oluşturan "milletin bölünmez bütünlüğü" anlayışına dayanarak siyasi partileri kapatmaktadır⁷⁴.

Bu yöndeki ilk uygulama, Türkiye İşçi Partisinin (TİP) Temmuz 1971'de Anayasa'nın 57. maddesinde ifadesini bulan temel ilkesine ("Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği") ve Siyasi Partiler Kanununun 81. maddesindeki "*azınlıklar bulunduğu ileri süremezler, azınlık yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler*" kuralına aykırı görüş ve tutumları nedeniyle kapatılmasıdır (Aliefendioğlu, s.228-229).

Anayasa Mahkemesi Türkiye Emekçi Partisini (TEP) Mayıs 1980'de kapatırken "(...) *bir kesim vatandaşta, kendilerinin azınlık oldukları düşüncesini yaratmaya çalışmak (...) devletin ülkesi ve ulusuyla bütünlüğü temel ilkesine kesinlikle aykırı*" düşer demiştir. Mahkeme aynı kararda Anayasa Md.3'ün "*Resmî dil Türkçe'dir*" hükmünü de tartışmış ve bunu "*resmî yazışmalar yanında, öğretimin ve ulusal kültürün yalnızca Türkçe'ye dayanacağı, başka bir deyişle ülkedeki tek ulusal kültürün Türk kültürü olduğu*" biçiminde

⁷⁴ Bu konudaki örnekler esas olarak şu makaleden alınmıştır ve alındıkları sayfalar, metinde yeri geldikçe parantez içinde belirtilecektir: Yılmaz Aliefendioğlu, "Azınlık Hakları ve Türk Anayasa Mahkemesinin Azınlık Konusuna Bakışı", *Azınlık Hakları*, s.218-241.

yorumlamıştır. Yine aynı kararda "[ulus bütünlüğünün] *Türk milliyetçiliğine aykırı biçimde din, dil ya da ırk gibi öğelere dayanarak bölünmesine yönelik davranışlara da* [Anayasa] *açık değildir*" denmektedir (Aliefendioğlu, s.229-230).

Mahkemenin yine bu kararında, hukukun temel ilkelerine aykırı ve azınlık hakları açısından vahim sonuçlar doğurabilecek bir husus mevcuttur: "*Lozan Barış Antlaşmasının III. Fasal [Kesim] hükümleriyle gayrimüslim azınlıkların varlığı tanınmış ve bunların yararlanacakları hak ve ayrıcalıklar belirtilmiştir. Konferansta uzun tartışmalar sonunda saptanan bu hükümler mütekabiliyet esasına dayanmakta ve Yunanistan'da bulunan Müslüman azınlık da aynı hak ve ayrıcalıklardan yararlanmaktadır*" (Aliefendioğlu, s.230). Bu hükmün sonucu şudur ki, Yunanistan bir gün Batı Trakya Türklerine uygulamakta olduğu hakları uygulamaktan vazgeçerse, Türkiye'nin de kendi gayrimüslimlerine tanıdığı haklardan vazgeçmesi söz konusu olabilecektir!

Bir kere, Lozan Md.45 bir karşılıklılık (mütekabiliyet) maddesi değil, bir "paralel yükümlülük" maddesidir⁷⁵. Üstelik madde, Türkiye'de gayrimüslim azınlıklara verilecek hakların, Yunanistan tarafından da kendi Müslüman azınlığına verilmesi gerektiğini söylemektedir; yani, Yunanistan üzerine bir yükümlülük getirmektedir. İkincisi, Lozan Md.45'in "karşılıklılık" olarak yorumlanmasının doğru olduğunu bir an için kabul etsek bile, o zaman da bu yorum 22 Mayıs 1969'da BM tarafından kabul edilerek 27 Ocak 1980'de yürürlüğe giren Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/5 maddesinin ihlali olmaktadır⁷⁶. Bu madde, insan hakları konusunda olumsuz bir "karşılıklılık" anlayışını kesinlikle yasaklamaktadır. Anayasa Mahkemesinin Viyana 60/5'i bilmemesi/dikkate almaması imkansızdır.

Anayasa Mahkemesi, Temmuz 1991'de Türkiye Birleşik Komünist Partisini (TBKP) "*Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak*"tan kapatmıştır. Bu karar, İHAM tarafından Ocak 1998'de İHAS II. maddesine aykırı bulunmuştur (Aliefendioğlu, s.230-231).

75 Turgut Tarhanlı'nın bildirisi, *Cemaat Vakıfları, Bugünkü Sorunları ve Çözüm Önerileri*, İstanbul, İstanbul Barosu Yayını, 2002, s. 37.

76 Tarhanlı, aynı bildiri, aynı sayfa.

Sosyalist Parti (SP) Temmuz 1992'de "*Ülkenin ve ulusun bölünmez bütünlüğünü bozacak eylemlerle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Yasası'na aykırılık*"tan kapatılmıştır. Mahkeme bu davada "*Ülkenin her yerinde her kökenden gelen değişik oranda yurttaş yaşamaktadır. Bilimsel yönden azınlık sayılmaya yeterli özellik ve öge yoktur*" demiştir. Karar, Mayıs 1998'de İHAM tarafından İHAS'ın 11. maddesine aykırı bulunmuştur (Aliefendioğlu, s.231-232).

Halkın Emek Partisi (HEP) 14 Temmuz 1993'te aynı şekilde kapatılmıştır. İHAM, bu kararı 09 Nisan 2002'de İHAS'ın 11. maddesine aykırı bulmuştur⁷⁷.

Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) Kasım 1993'te yine aynı gerekçeyle kapatılmış, Mahkeme "[partinin programı] *Türk ulusunun bütünlüğünü (...)* *Türk ve Kürt olarak ikiye ayırmayı öngörmektedir. Bu tür program hükümlerinin ülke ve millet bütünlüğünü yıkmayı amaçladığı açıktır*" hükmüne varmıştır. İHAM, bu kararı Aralık 1999'da İHAS'ın 11. maddesine aykırı bulmuştur (Aliefendioğlu, s.232-233).

Sosyalist Türkiye Partisi (STP) yine Kasım 1993'te programındaki kimi bölümler nedeniyle, 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasasının 78/a ve 81/a,b maddelerine göre, yine "*devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozucu*" davranışları yüzünden kapatılmıştır (Aliefendioğlu, s.233). İHAM, bu kararı 12 Kasım 2003'te İHAS'ın 11. maddesine aykırı bulmuştur⁷⁸.

Demokrasi Partisi (DEP) Haziran 1994'te kapatılırken, Mahkeme aynı yorum ve tutumunu sürdürmüş ve "*...ırk ve dil farklılıklarına göre azınlık statüsü tanımak ülke ve millet bütünlüğü kavramıyla bağdaşmaz*" demiştir. Mahkemeye göre "*Devlet tek, ülke tüm, ulus bir*"dir; Lozan yalnızca gayrimüslimleri azınlık olarak kabul etmektedir (Aliefendioğlu, s.234-235). (İHAM, bu kararı 10 Aralık 2002'de İHAS'ın 11. maddesine aykırı bulmuştur⁷⁹).

Üstelik Mahkeme, Lozan'ın, öngördüğü düzenlemeyle gayrimüslimlere de

77 <<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=524225156&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0>>

78 <<http://www.yargitay.gov.tr/aihmtc/SosyalistTurkiyePartisi.html>>

79 <<http://hudoc.echr.coe.int/Hudoc1doc2/HFJUD/200305/dicle pour le dep - 25141jv.chb4 10122002f.doc>>

Müslümanların yararlandıkları medeni ve siyasal haklardan yararlanma olanağı sağladığını ve böylece yasalar önünde din ayrımı yapılmaksızın herkese eşitlik getirilmiş olduğunu söylemiştir. Bunu anlamak güçtür. Çünkü bütün vatandaşlara getirilen "negatif hak" ile yalnızca kimi dezavantajlı vatandaşlara (burada: gayrimüslimler) getirilen "pozitif hak" ayrımı burada hiç dikkate alınmamışa benzemektedir. Nitekim, bu kararda rastlanan "*Sınırsız hakları sınırlı haklara, ulusun kendisi olmayı azınlık olmaya dönüştürmenin anlamsızlığı açıktır*" cümlesi bunu göstermektedir.

Bütün parti kapatma iddianamelerinde aynen geçen şu sözler de, negatif-pozitif hak ayrımının Mahkeme tarafından bilinmediği/dikkate alınmadığı izlenimini bırakır niteliktedir: "*...Böylesine ayrıcalıksız konumdaki bir kısım yurttaşlar arasında, bir azınlığa mensup olduğu duygu ve düşüncesini yaratmak ve onların sınırlı haklar rejimine tabi kılınmasını, ulusun bizzat kendisi iken azınlık haline gelmesini istemek ulus bütünlüğünü bozmaktan başka biçimde yorumlanamaz*"⁸⁰.

Burada, negatif/pozitif hak ayrımının bilinmemesi veya bilmezden gelinmesinin ötesinde, daha da vahim bir durum vardır: Anayasa Mahkemesinin bu yaklaşımı, satır arasında, çoğunluğa mensup vatandaşları birinci sınıf ve azınlığa mensup vatandaşları da ikinci sınıf saymaktadır. İster bilinçli ister bilinçsiz söylenmiş olsun (ki, bunun bilinçsiz olduğunu kabul etmek daha az üzücü olacaktır), "*Ulusun kendisi olmayı, azınlık olmaya dönüştürmek*" gibi bir ifadenin başka bir biçimde yorumlanması zordur.

Emek Partisi (EP) Şubat 1997'de "*devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü*"ne aykırılıktan kapatılmıştır. Burada Mahkeme azınlık bulunduğunun belirtilmesi sonucu ulus bütünlüğünün ortadan kaldırıldığı yorumunu şu hükmüyle tekrarlamıştır: "*Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dinî kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunun söylendiği, Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla azınlıklar yaratarak ulus bütünlüğünün bozulması amacının güdüldüğü anlaşılmaktadır*" (Aliefendioğlu, s.236).

80 Çetin, "Yerli Yabancılar", s. 80.

Şerefettin Elçi'nin genel başkanlığını yaptığı Demokratik Kitle Partisi (DKP) Şubat 1999'da Anayasa Mahkemesi tarafından *"parti programında ülke üzerinde kültür, ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunun ileri sürüldüğü ve milletin bütünlüğünün bozulması amacının güdüldüğü"* çerçevesinde "bölücülük" yaptığı gerekçesiyle kapatılmıştır. Aldığı kararda Mahkeme, DKP'nin programında yer alan amaçların Siyasal Partiler Yasasınının 78. maddesindeki "partilerin bölge ve ırk esasına dayanma" yasaklarına uymadığına işaret etmiştir.^{80a} DKP'nin İHAM'da açtığı dava devam etmektedir.

Anayasa Mahkemesinin bu kapatma kararları konusunda önemle belirtilmesi gereken iki husus bulunuyor:

1) Mahkeme'nin TEP konusunda verdiği karar "azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek" ile "azınlıklar yaratma"nın ne anlama geldiğini açıklamaktadır. Buna göre,

*"(...) bir ulusun içindeki belli bir vatandaş topluluğunun dilinin ya da dininin toplumun öteki kesimlerinden ayrı olduğundan nesnel biçimde söz etmek, tek başına, bir 'azınlık bulunduğunu ileri sürmek' anlamına gelmez. Buna ek olarak, söz konusu topluluğun, toplumun öbür kesimlerinden ayrılan varlığını ve niteliklerini koruması ve sürdürmesi için, kendisine özel bir hukuksal güvence tanınması gerektiğinin, yani bu kimselerin 'azınlık hukuku'ndan yararlanmaya hak kazanmış olduklarının da açık ya da örtülü biçimde ileri sürülmüş bulunması gerekir. İşte (...) 'azınlıkların bulunduğunu ileri sürmek' biçiminde tanımlanan ve yasaklanan durum budur."*⁸¹

Karar buraya kadar okunduğu zaman, Anayasa Mahkemesinin azınlıklar konusunda çağdaş eğilimlere uygun bir tutum içinde olduğunu düşündürmektedir. Çünkü farklı kimlikler olduğunun ileri sürülebilmesini normal karşılamakta, bu kimliklerin *"azınlık hukukundan yararlanmaya hak kazanmış olduklarının"* ileri sürülmemesi (yani, uluslararası korumayı

^{80a} "Elçi'nin Partisi de Kapatıldı", *Milliyet*, 27 Şubat 1999.

⁸¹ Çavuşoğlu, ""Azınlık Hakları: Avrupa...", s. 135-136'dan Türkiye Emekçi Partisi (TEP) Kararı; E. 1979/1 (Parti Kapatma), K. 1980/1, Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi 18, s. 3 vd.

davet etmeme) durumunda "ülke ve millet bütünlüğü"nü ihlal edecek bir suç oluşmadığını kabul etmektedir. Eğer "*azınlıklar bulunduğunu ileri sür*"enler, bu azınlıklar için "*özel bir hukusal güvence tanınması gerektiği*"ni de ileri sürmezlerse, bir suç oluşmamış olacaktır. Nitekim, böyle bir özel güvence (pozitif hak) tanınmasını istemek yerine, azınlık mensuplarının farklı özelliklerinin ülkede gerçek bir demokratik ortam sağlanarak (negatif hak) korunmasını istemek mümkündür ve bu seçenek çok yararlıdır. Çünkü hem azınlığın çoğunluğa hedef gösterilmesini önleyecektir, hem de ülkeye bu vesileyle demokrasi getirilmesini sağlayacaktır.

Fakat Mahkeme yukarıda bıraktığımız yerden aynen şöyle devam etmektedir: "*(...) 'azınlıklar yaratma' deyiminin (...) 'azınlıklar bulunduğunun ileri sürülmesi' deymiyle sıkı ilişkisi göz önünde tutularak, aynı doğrultuda yorumlanması zorunludur. Böyle bir yorumla varılacak sonuç ise, 'azınlık yaratma' deyiminin, ancak, 'bir vatandaş topluluğunda, azınlık hukukundan yararlanmaları gerektiği düşüncesini yaratma' anlamına gelebileceğidir*"⁸².

Yani Mahkeme, uluslararası korumaya ileride yol açabilir ve bu koruma da Türkiye'yi parçalar diye, bir eliyle verdiğini öbür eliyle almakta ve bu yolla "ülke ve milletin bölünmez bütünlüğü"nü korumuş olmaktadır. Ama bu durumda hukukun ne hale geldiği ayrı bir konudur.

2) Anayasa Mahkemesi, ırk ve dil farklılıklarını vurgulama yoluyla "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesinin ihlal edildiğini söylerken, Türk ulusu içinde değişik etnik kökenli bireylerin bulunduğunu reddediyor değildir. Nitekim, Anayasa'nın 66. maddesindeki "*Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür*" ilkesini yorumlarken, DEP kararında, vatandaşlık ve ulusal kimliğin "vatandaşların etnik kökenlerini yadsıma anlamına" gelmediğini söylemiştir. Mahkeme'ye göre, bu konudaki "*yasal düzenlemelerin amacı ülkedeki farklılıkların ve bunların dil ve kültürlerinin yasaklanması*" değildir: "*Yasaklanan, kültürel farklılıkların ve zenginliğin belirtilmesi olmayıp, bunların Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak, ulus bütünlüğünün bozulması ve buna bağlı olarak ayrımlara dayanan yeni bir devlet düzeninin kurulması amacıyla kullanılması*"dır.

82 Çavuşoğlu, "Azınlık Hakları: Avrupa...", s. 136'dan Türkiye Emekçi Partisi (TEP) Kararı..., s. 3 vd

Bu noktada, Mahkeme, "*başlangıçta kabul edilebilir istekler gibi görünen ayrımcılığa yönelik kültürel kimliğin tanınması istemleri(nin) zamanla bütünden kopma eğilimine*" gireceği endişesini ortaya koymaktadır⁸³.

Bu durum, Türkiye'de azınlıklarla ilgili mevzuatın, bu mevzuatın yorumlanmasının ve uygulanmasının temel eksenini oluşturan (ve aşağıda sözü edilecek olan) bir korkunun, bütün içtihadın da temel eksenini oluşturduğunu gösteriyor: Farklı kimliklerin tanınmasının devletin parçalanmasına yol açacağı korkusu. Yani, "İnsan Hakları Devleti"nin "Milli Güvenlik Devleti"ni yıkacağı kanısı. Bu durumda, Anayasa Mahkemesinin, Türkiye'de farklı etnik kökende kişilerin varlığını tanınması ile tanımaması arasında fazla bir fark olmamaktadır.

Sonuç olarak TC Anayasa Mahkemesi, bu korkunun etkisiyle; azınlık haklarını evrensel insan hakları bağlamında değil, iç hukuk ve Türkiye'nin yaptığı uluslararası sözleşmeler (Lozan) bağlamında ele almakta, azınlık kavramını "ülkenin bölünmez bütünlüğü ve üniter devlet" ilkeleriyle çatışan bir kategori olarak görmektedir⁸⁴. Anayasa'dan ve Siyasi Partiler Kanunundan kaynaklanan bu bakış açısı, doğal olarak, devletin bu konudaki tüm tutumunu etkilemektedir.

III) Yargıtay ve Danıştay İçtihadı: Gayrimüslim Vakıfları ve "1936 Beyannamesi"

Yargıtay

Anayasa Mahkemesinin tutumunun büyük ölçüde Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu hükümlerinden kaynaklanmasına karşılık, Yargıtay'ın tutumu için böyle bir durum söz konusu değildir. Yargıtay, mevcut yasaları yorumlarken çok yerleşmiş hukuk kavramlarını bilmediği/hiç dikkate almadığı izlenimini bırakmaktadır. Yargıtay'ın gayrimüslim vakıfları konusunda almış olduğu kararların başka türlü düşünülmesi epey zordur⁸⁵.

83 Çavuşoğlu, "Azınlık Hakları: Avrupa...", s. 127 ve 141'den dn. 23, 24 ve 25.

84 Aliefendioğlu, "Azınlık Hakları ve...", s. 237.

85 Yargıtay'ın aşağıda söz konusu edilecek bu kararları için bkz. Bkz. Yuda Reyna ve Yusuf Şen, *Cemaat Vakıfları ve Sorunları*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1994, s.90-93; Çetin, "Yerli Yabancılar", s. 76-77.

Yalnız, bu kararları ele almadan önce, bu gayrimüslim vakıfları konusunun "1936 Beyannamesi" diye ünlenen tarihçesini özetlemek gerek⁸⁶.

Devrim kanunları arasında 1936 yılında yürürlüğe giren ve şu anda da (2004) yürürlükte olan 1935 tarihli Vakıflar Kanunu, bu tarihte tüm vakıflardan, ellerindeki taşınmazların listesini gösteren bir mal beyannamesi istemiştir. Rejimin amacı, İslamcıların ekonomik kaynaklarını kurutacak düzenlemeler yapmaktır. Fakat Atatürk'ün ömrü yetmemiştir ve beyannameler unutulmuştur.

Kıbrıs sorununun Türk-Yunan ilişkilerini özellikle olumsuz etkilemeye başladığı 1970'lerden itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Rum vakıflarını (dolayısıyla, Yunanistan'ı) sıkıştırmak için gayrimüslim vakıfların vakıfnamelerini (vakıf senedi) istemeye başlamıştır. Oysa bunların vakıfnameleri yoktur, çünkü Osmanlı dönemindeki usule göre her biri ayrı bir padişah fermanıyla kurulmuştur.

Bu noktada şu husus da hemen belirtilmelidir ki, gayrimüslim Türk vatandaşları bu sorunu ve diğer sorunları aşmak için mevcut vakfı lağvedip, bir vakıfnamesi olacak biçimde yeni bir vakıf da kuramamaktadırlar, çünkü Türk Medeni Kanunu Md.101 *"...belli bir ırk veya cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla vakıf kurulamaz"* hükmünü getirmektedir. Aslında, Lozan'ın 40. ve 42. maddesinde gayrimüslimlerin "her türlü kurumlar" ve "yeni vakıflar" kurabileceklerine ilişkin hükümler yasaların üstündedir ve yine Lozan Md.37'ye göre Türkiye'de hiçbir yasa veya resmî işlem vb. Lozan'ın 38-44. maddelerine aykırı olamaz; fakat uygulamacılar ve yargıçlar böyle düşünmemektedir.

Vakıfnameleri olmadığı yönünde aldığı cevap üzerine VGM, 1936'da verilen beyannameleri bu vakıfların vakıfnamesi sayacağını bildirmiş ve bu vakıfların 1936 yılından sonra edindiği taşınmazlara el konacağını ilan etmiştir. Çünkü, VGM'ye göre, bu taşınmazlar 1936 mal beyannamesinde kayıtlı değildir ve bu mal beyannamesinde bu vakıfların taşınmaz edinebilecekleri konusunda bir hüküm de bulunmamaktadır.

86 Bkz. Reyna ve Şen, *Cemaat Vakıfları...*, s. 28-33.

Gayrimüslim vakıflarının, 1936'nın sadece bir taşınmaz listesi olmak nedeniyle böyle bir hususu içermesinin mümkün olmadığını ileri sürmeleri durumu değiştirmemiştir ve iktisap biçimi (satın alma, bağış, piyango, vasiyet, vb.) ne olursa olsun, 1936'dan sonra bu vakıfların edindikleri taşınmazlara el konmaya başlanmıştır. Hem Lozan'ın hem de mülkiyet hakkının bir ihlali olarak el konulan mallar, onları satmış sahiplerine veya onların mirasçalarına para istenmeden iade edilmiş, mirasçının bulunmaması halinde ise yine parasız olarak Hazine'ye intikal ettirilmiştir.

İşte bu 1936 Beyannamesi konusunda Yargıtay 2. Hukuk Dairesi 06.07.1971 tarihinde oybirliğiyle aldığı 4449 E, 4399 K sayılı ilamının gerekçesinde şöyle demektedir: "*Görülüyor ki, Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişiliklerin gayrimenkul iktisapları men edilmiştir (...)*. Oysa Daire'nin burada mal edinmeyeceğini söylediği tüzel kişilik, Ortodoks dininden Türk vatandaşları tarafından kurulmuş ve yönetilmekte olan Balıklı Rum Hastanesi Vakfıdır; "yabancı" bir vakıf değildir.

Daha ilginç ve üzücü olan husus şudur ki, konu Yargıtay Hukuk Genel Kuruluna 1974 yılında geldiğinde aynı karar bu sefer Osmanlıca sözcüklerin yerine daha Türkçe sözcükler kullanılarak yinelenmiştir: "*Görülüyor ki Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişiliklerin taşınmaz mal edinmeleri yasaklanmıştır*" (Hukuk Genel Kurulu'nun 1971/2-820 Esas, 1974/505 Karar sayılı ve 08.05.1974 tarihli kararı).

Ertesi yıl, Yargıtay 1. Hukuk Dairesi aynı konuda yine aynı yolda devam edecektir: "*...Gerek 16 Şubat 1328 sayılı kanun ve gerekse 2762 sayılı kanunun 44. Maddesindeki koşullar dışında, yabancuların Türkiye'de mal edinmeleri yasaklanmış olup bu hükümler kamu düzeni ile ilgili olduğu için davalı kurumun bu konudaki yasa dışı eylemine davacı idarenin karşı çıkmasında ve kanunsuz tasarrufun iptali için dava açmasında kanuna aykırı bir yön yoktur. Bu itibarla yukarıda açıklanan nedenlere ve mahkeme kararında gösterilen diğer gerekçelere göre yerinde olmayan temyiz itirazlarının reddi ile hükmün onanmasına... oybirliğiyle karar verildi*" (Yargıtay 1.Hukuk Dairesi, 24.06.1975, no.3648-6594 sayılı karar).

Balıklı Rum Hastanesi Vakfı avukatları bu kararın düzeltilmesi istemiyle

başvurmuşlardır ve aynı Daire, bu kararını 11.12.1975 günlü ve E:975/11168; K:975/12352 sayılı kararında şöyle "düzeltmiştir":

"Davalı mülbak vakfın Türk vatandaşları tarafından kurulmuş olmasına karşı[n] onama kararında 'yabancıların Türkiye'de taşınmaz mal edinmelerini yasaklayan yasalardan söz edilmesi' bir yanılğı sonucudur. [Bu nedenle o tümcenin] düzeltme yoluyla ilamdan çıkarılmasına, bunun dışında (...) düzeltme isteğinin reddine..."

Bu son kararın önemi şuradadır ki, Yargıtay'ın, yabancı-vatandaş ayrımını gözden kaçırmış olmadığını, kimi Türk yurttaşlarını gayrimüslim oldukları için "yabancı" saymak sonucu böyle bir karar verdiğini göstermektedir.

Yargıtay'ın bu uygulaması, hemen aşağıda anlatılacağı gibi, ancak Ağustos 2002'de çıkartılan 4771 ve bunun Ocak 2003'te düzeltilen biçimi olan 4778 sayılı yasa hükümleriyle son bulabilecektir.

Danıştay

Danıştay'a gelince⁸⁷. Bu yüksek idari yargı organınının 12. Dairesi, daha henüz Kıbrıs sorunu patlak vermeden önce 02 Mart 1970'de verdiği E 1969/337, K 1970/391 sayılı kararda şöyle demiştir: "...gerek Vakıflar Kanununda gerek diğer mevzuatta cemaat vakıflarının yeni akar inşa edemeyeceklerine dair men edici başkaca bir hüküm de bulunmadığından... davacı vakfın Kanun tarafından men edilmemiş bulunan bütün tasarrufları yapmaya yetkili olduğunu kabul etmek zorunda olup, davalı idarece yeni akar inşasına izin verilmemesinde de hukuka uyarlık görülmemiştir".

Fakat Danıştay'ın bu tarihten sonraki kararları tamamen farklı olacaktır. Aynı 12. Daire, 21.6.1976 tarihinde verdiği E.1975/1181, K1976/1508 sayılı kararda şu hükme varmıştır: "Bakılan davada davacı vakıf, vakfiye yerine geçmek üzere verdikleri beyannamede [1936 Beyannamesinde] vakfın yeni taşınmazlar edinebileceği yolunda hüküm bulunduğunu iddia edememekte ve

⁸⁷ Bu konudaki örnekler şu kaynaktan alınmıştır: Yuda Reyna ve Ester Moreno Zonana, *Son Yasal Düzenlemelere Göre Cemaat Vakıfları*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 2003, s. 513-520.

kanıtlayamamaktadır. Bu itibarla vasiyet yoluyla bağışlanan taşınmazın tapuya tescili için izin belgesi verilmesi yolundaki istemin reddine ilişkin davalı idare işleminde yasalara aykırılık görülmemiştir".

11.1.1989 tarihinde İstanbul İdare Mahkemesinin verdiği bir karar ise şöyledir: *"Vakfiyesi bulunmayan vakıflar... bir beyanname düzenleyip bunda bir vakfiyede bulunması gerekli hususları açıklamak zorundadırlar... bu beyannameler vakfiye yerine geçmektedir... davacı vakfa ait beyannamede, vakfın yeni taşınmazlar edinebileceği yolunda bir hüküm yer almadığından, satın alınan taşınmazın kat karşılığı müteabbide verilmek üzere izin isteminin reddine ilişkin işlemde yasaya ve hukuka aykırılık görülmemiştir".*

Yani, idari yargı da, 1936 Beyannamesi denilen mal listesinin vakfiye yerine geçtiği kanısındadır.

Gayrimüslim vakıflarının bu sorunlarının bugünkü durumunu aşağıda, yani Dördüncü Bölüm'de ele alacağız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AB'YE GİRMEK İÇİN YAPILAN REFORMLAR VE UYGULANMALARI

Türkiye'de farklı kültür gruplarının ayrımcılık ve baskı görmesi olgusu, Aralık 1999'daki AB Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin aday ilan edilmesinden sonra AB'ye üye olabilmek için girişilen reform süreciyle ve özellikle Ekim 2001'den sonra ciddi biçimde düzeltilmeye çalışılmıştır. Buna geçmeden önce, bir bölümünü daha önce incelediğimiz bu ayrımcılık ve baskıları topluca özetlemek uygun olacaktır.

I) İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçiş ve Kültürel Hakların Durumu

Millet Sistemi gereği, Osmanlı'da gayrimüslimler ikinci sınıf vatandaş iseler de, her türlü dinsel, dilsel ve etnik vb. gruplar için kültürel haklar (dilini kullanmak, öğretmek, dinsel özgürlük, vb.) serbestti. Devlet kimin ne konuşup yazdığına ve öğrettiğine, ne tür bir dinsel uygulama yaptığına karışmazdı. Çünkü imparatorluklar böyledir; bireye karışmaz ve onun denetimini cemaatlere bırakır ve çok ademi merkezîyettir. O kadar ki, özellikle İstanbul'daki kimi Rumlar kimi zaman Türkçe öğrenmeden ölürlerdi. Çoğu gayrimüslimlerin de çok yakın zamanlara (1980'lere) kadar epey koyu aksanları vardı.

1923'te cumhuriyet kurulunca muazzam bir Batılılaşma/modernleşme dalgası yaşandı ve bunun sonucunda bütün bu karışmama olayı bitti. Çünkü devlet cemaatleri aradan çıkartarak bireyle doğrudan muhatap oldu ve onu milliyetçilik ideolojisi icabı çok yakından denetlemeye başladı. Bütün ulus-devletlerde olduğu gibi tek dil ve tek kültür, yani asimilasyon başladı. Dönemin batı Avrupasının standardı da zaten buydu.

Tabii, burada hemen belirtmeli ki, ayrımcılık ile segregasyonu (azınlığı her biçimde ve özellikle mekan olarak çoğunluktan ayırmak ve ona ayrı muamele etmek) birbirine karıştırmamak gerekir. Asimilasyon, segregasyonun tam

tersidir; ikisi birarada olamaz. Onun için, İmparatorluktan süregelen geleneğin de etkisiyle, Türkiye'de segregasyon hiç olmadı. Bununla birlikte, çoğu Türkler bugün bile farkında değildir ama, Cumhuriyet döneminde ayrımcılık (*discrimination*) oldu. İki biçimde: 1) Alt kimliklerini vurgulayan ve özellikle de üst kimliğe rakip biçimde vurgulayan etnik ve dilsel alt kimliklere karşı. Ama, hemen söylemek gerekir ki, bunlardan alt kimliklerini saklayan veya vurgulamayanlara karşı ayrımcılık yapılmadı (dipnot 17'de verilen örnekleri hatırlayınız); 2) Osmanlı'daki Millet Sisteminin de etkisiyle ve Lozan'ın açık hükümlerine rağmen, dinsel alt kimliklere karşı. Yani, daha önce gördüğümüz gibi gayrimüslimlere ve ayrıca Alevilere karşı (bkz. dipnot 96, 97, ve 98). Gayrimüslimlerin bugün bile üniversiteler dışında memur olmadıklarını hatırlayınız.

Bu durumda, Aralık 99'dan sonra AB'ye girmek için yapılan reformların epey sancılı olması kaçınılmazdı. Bunun nedeni, özellikle ifade özgürlüğü konusunda iki tarafın çok farklı zihniyetlere sahip olmasıydı.

Mihenk Taşı: İfade Özgürlüğü

Demokratik bir toplum için en önemli hususun ifade özgürlüğü olduğuna kuşku yoktur. Çünkü bu özgürlük başka özgürlüklerin önkoşuludur. Dolayısıyla, bütün bu reformların yapılması sürecinde ifade özgürlüğünün durumunu ayrıca incelemek ve bu açıdan Avrupa ile Türkiye'nin ne kadar farklı olduğunu ortaya koymak, AB reformlarının niteliğini vurgulamak açısından önem taşımaktadır⁸⁸.

İfade özgürlüğünün standardını belirleyen belgeler; başta İkinci Bölüm'de sözünü ettiğimiz 1966 İkiz Sözleşmelerinden "Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi" olmak üzere, BM çerçevesinde hazırlanan sözleşmeler, ayrıca Avrupa Konseyi çerçevesinde hazırlanan İHAS'tır. Türkiye'nin taraf olduğu bu sözleşmelerin saptadığı uluslararası standart çok yüksektir. O kadar ki, bir açıklamanın ifade özgürlüğü sınırlarını aşması için 1) Şiddete teşvik veya hakaret ifadeleri barındırması yetmez; 2) Bunu

⁸⁸ Bu altbaşlıktaki bilgiler şu makaleden özetlenmiştir: Oktay Uygun, "İfade Özgürlüğü: Ulusal ve Uluslararası Standartlar", *Güncel Hukuk*, No. 1, Ocak 2004, s. 26-27.

yapan kişinin başkalarını etkileme gücü bulunmalı; 3) Bu açıklamanın yapıldığı ortamın nasıl bir ortam olduğu dikkate alınmalı ve bir de; 4) Açıklamanın yapıldığı yer ve şekil kamuoyunu etkileyebilecek güçte olmalıdır. İHAM bu dört incelemeyi yaptıktan sonra sözkonusu açıklamanın "açık ve somut tehlike" oluşturup oluşturmadığına karar vermektedir.

Oysa Türk hukukunda bu dört noktadan birinin bulunması yetmekte ve genellikle yalnızca açıklamanın içeriği dikkate alınmaktadır.

Diğer yandan, Mahkeme için eleştirilen kişi veya kurumun niteliği önemlidir. 1) En geniş ifade özgürlüğü devlete, hükümete ve kamu kurumlarına yönelik eleştiriye tanınmaktadır, çünkü pozisyonu itibariyle devlet ceza tehdidine başvurmaksızın pek çok araçtan yararlanarak kendini savunabilecektir; 2) Arkasından politikacılar ve sorumlu bürokratlar gelmektedir; 3) İfade özgürlüğü en çok sıradan yurttaşlara eleştiri açısından dar tutulmaktadır. Bu derecelendirme Türk hukukunda tamamen tersinedir.

Bu nedenlerle, uluslararası standartlar ile Türk hukuku arasındaki fark çok büyüktür. Yine de, AB Uyum Paketlerinde, özellikle Türk Ceza Kanunu (TCK) 159. ve 312. maddeler ile Terörle Mücadele Kanunu (TMK) 7. ve 8. maddelerde yapılan değişiklikler sonucunda büyük ilerleme kaydedilmiştir.

Tabii ki bunlar çok kısa zamanda ve yukarıdan devrimle yapılmış çok radikal değişikliklerdir. Azınlıklar gibi çok "hassas" bir konuya uygulanmaları en azından kısa dönemde sorun yaratabilecektir. Nitekim de öyle olmuştur. Özellikle, azınlıkların farklı özelliklerini devam ettirmelerini sağlayacak kültürel haklar konusunda uygulama büyük engellerle dolup taşmıştır.

İfade özgürlüğünün durumunu böylece özetledikten sonra, daha önceki bölümlerde yeri geldikçe kimisi anlatılmış olan hak ihlallerini, Cumhuriyetin kuruluşundan 03 Ekim 2001'e yani Ulusal Programı (UP) yerine getirmek için yapılan ilk anayasa değişikliklerine kadar, çok özetle, şöyle toparlayabiliriz:

Dilin Sözlü, Yazılı vb. Kullanımı:

Gayrimüslimler: 1920 ve 30'larda ve yine 1950 ve 60'larda "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyaları açıldı ve devletçe desteklendi⁸⁹. Kıbrıs sorununun alevlendiği 1950 ve 60'larda özellikle Rumca gazetelerin yöneticileri baskı gördü, içlerinden tutuklananlar oldu⁹⁰.

Diğerleri: Kürtçe 1925'ten sonra köylerde ve kentlerde değil ama, kimi kasabalarda belediyeler tarafından yasaklandı; 1930'larda kimi belediyeler Kürtçe ve Arapça kelime başına para cezası kestiler⁹¹. Bu konuda, daha önce de İkinci Bölüm'de uzun uzun anlatıldığı gibi, Lozan 39/4'e hiçbir zaman uyulmadı. 12 Eylül döneminde 39/5'e bile uyulmadı; hatta Diyarbakır Belediye Başkanı Mehdi Zana mahkemede Kürtçe savunma yapmak isteyince kendisine ayrıca dava açıldı⁹².

1960'lardan itibaren görülmeye başlayan Kürtçe basılı yayınlar yasaklandı. Burada da 39/4'e hiç uyulmadı. *Ogni* gibi Lazca bir gazete çıkar çıkmaz yasaklandı. Haziran 2004'e kadar Kürtçe, Çerkezce vb. radyo ve TV yayını yapılmıyordu ve yapılmasına ilişkin kurallar da çok katı koşullara bağlanmıştı (bkz. dipnot 104 ve 106). Diğer yandan bilindiği gibi, 12 Eylül 1980 cuntası döneminde çıkartılan ve ancak 1991'de kaldırılan 2932 sayılı yasa Türkiye'de Türkçe'den başka dillerin ancak "Türkiye'nin resmen tanıdığı devletlerin birinci resmî dili" olma durumunda kullanılabileceğini belirterek, bir örneğine daha rastlanması güç bir yasaklama getirmişti. Anababaların çocuklarına ahlaka vb. aykırı olmadığı halde isim koymaları engellendi.

89 Bu konuda bkz. Yıldız, *Türk Ulusal Kimliğinin...*, s. 140, 272, 286.

90 Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul...*, s.261, 288.

91 Hikmet Kıvılcımlı, *İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)*, İstanbul, Yol Yayınları, 1979, s.318'den *Son Posta*, 23.09.1932: "Dörtüyl-Özel: Kaymakamlık tarafından genel yerlerde Türkçe'den başka bir dili konuşanlar hakkında şiddetli kovuşturma yapılarak ağır cezalar verileceği tellallarla ilan edildi". 1939'da Mardin'de de belediyenin bir duyurusuyla Türkçe'den başka dil konuşmak yasaklanmıştır. Duyuruda "Türkçe bilmeyen köylülerle dahi Türkçe konuşulacak" diye ilan edilmiş, yasağa uymayanlara 5 kuruş ceza kesileceği bildirilmiştir (Can Dünder, "Alımlı Bir Ebemkuşağı", *Milliyet*, 08 Haziran 2004'den Latif Öztürkatalay, *Mardin ve Mardinliler*, İstanbul, 1995, s.312.

92 O tarihte avukatı olan Sezgin Tanrıkulu'nun verdiği bilgiye göre Mehdi Zana, tutuklu bulunduğu Diyarbakır Askeri Cezaevini ilk defa ziyaret eden gazetecilere bir konuşma yapmış, bu konuşma 30 Ağustos 1987 tarihli Cumhuriyet'te yayınlanınca hakkında soruşturma başlatılmıştır. Bunun üzerine Zana, 2932 sayılı yasayı protesto etmek ve buna dikkatleri çekmek için duruşmalarda Türkçe konuşmayı reddederek Kürtçe konuşmaya başlamıştır. Bu husus tutanaklara "anlaşılmayan bir dille konuştu" diye geçirilmiş ve Zana duruşma salonundan çıkartılmıştır.

Dilin Öğretimi ve Kültürün Korunması-Geliştirilmesi

Gayrimüslimler: Lozan md.40'daki pozitif haklara (grup haklarına) genelde uyulmakla birlikte, çeşitli baskılar ve kısıtlamalar görüldü. 1927'de İmroz ve Bozcaada'da Rumca eğitim yasaklandı ve bugün de durum aynıdır⁹³.

Annesi Ermeni olmayanlar Ermeni azınlık okullarına alınmadı⁹⁴. Aralık 93'te Milli Eğitim Bakanlığı bu okullarda Ermenice'yi yasaklamaya kalktı⁹⁵. Bütün azınlık okullarına, aynen yabancı okulları gibi, "Türk asıllı ve Türkiye Cumhuriyeti uyruklu" müdür başyardımcıları atandı; bu okulların gerçek yöneticisi haline gelen bu başyardımcılar şu anda da görevdedirler ve sicil amiridirler. Bildiğimiz gibi, Lozan'daki açık hükme rağmen Ermeni, Rum, Musevi dışındaki gayrimüslimler hiçbir zaman azınlık sayılmadılar ve pozitif kültürel haklardan yararlandırılmadılar. Örneğin Süryanice öğretimi hiçbir zaman olmadı.

Diğerleri: Kürtçe ve diğer diller (Lazca, Çerkezce, vb.) hiçbir zaman eğitim yapamadı. Alevilerin kendi kültürlerini koruma çabaları engellendi. Laikliğin aşırı bir yorumuyla Alevi ve Bektâşi dernekleri kapatıldı⁹⁶.

93 İmroz ve Bozcaada'daki Rum azınlık okullarındaki Rumca eğitim bu tarihte 1151 sayılı yasanın 14. maddesi sonucu yasaklanmıştır. Türk-Yunan ilişkilerinin düzelmesinden sonra 1951'de yeniden açılan bu okullar Milli Eğitim Bakanlığının 29.07.1964 tarih ve 2690 sayılı kararıyla tekrar kapatılmış, mülkleri de 25.09.1964 tarih ve 701-16-0-41156 sayılı kararla yerel yönetimlere devredilmiştir.

94 Bu ihlal şu günlerde sona ermek üzeredir; bkz. Agos, 14 Mayıs 2004, No. 424: "Medeni Kanun'daki velayet eşitliği nihayet okul kayıtlarına yansıtılıyor... Artık karma evlilikten doğan, dileyen tüm çocuklar Ermeni Okulları'nda okuyabilecek. Bir yanlış daha düzeltildi".

95 B.Oran, Devlet Devlet'e Karşı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1994, s. 13-22.'den Aydın Engin, Cumhuriyet, 01 Aralık 1993. Bu olayda Milli Eğitim Bakanlığı, sivil toplum örgütleri ve medya tarafından geri adım atmak zorunda bırakılmıştır (Cumhuriyet, 10 Aralık 1993).

96 Alevilerle ilgili kısıtlamalar 2001'den sonra da inişli-çıkışlı olarak devam etmiştir. Ankara 2. Asliye Hukuk Mahkemesi "Alevi" sözcüğünün bir mezhep ve din terimi olması nedeniyle, bu isme dayanılarak veya bu ad altında Aleviliği odaklaştıracak dernek kurulamayacağına karar vermiştir. Mahkeme, Alevi-Bektâşi Kuruluşları Birliği Kültür Derneğini isminden dolayı kapatmıştır (Cumhuriyet, 14 Şubat 2002). Bununla birlikte, Yargıtay 2. Hukuk Dairesi bu kararı bozacaktır (Cumhuriyet, 07 Kasım 2002). Bunun üzerine Ankara Cumhuriyet Başsavcısı Fahri Kasırga "Yasalar değişti, ama yasak hâlâ duruyor. Alevilere izin çıkarsa peşinden Acz mendiler, Nakşiler, Mecusiler de dernek kurar, laik düzen elden gider. Alevilik altkültürü, bir sosyal organizasyon haline dönüştüğünde kötü niyetli kişilerce kolayca kıskırtılabilir" biçiminde bir mütalaayla karara itiraz edecek (Radikal, 07 Mayıs 2003) fakat Yargıtay bu itirazı Dernekler Kanunundaki değişikliği gerekçe göstererek reddedecek, böylece farklı dil ve kültürlerin korunması, geliştirilmesi ve yayılması amacıyla dernek ve vakıfların kurulabilmesine kapıyı aralayacaktır (Radikal, 25 Mayıs 2003).

Dinsel Haklar

Gayrimüslimler: Genel olarak, üç geleneksel gayrimüslim azınlığın Lozan md. 40'la getirilmiş pozitif dinsel haklarına karışılmadı ama, dolaylı olarak engeller çıkartıldı. Ör. yeni kilise açmaları, kilisenin yerini değiştirmeleri, istisnalar dışında yeni dinsel ve hayrî vakıf kurmaları engellendi. 1971'den sonra din adamı yetiştirmeleri ruhban okulları kapatılarak engellendi ve böylece dinlerini uygulamaları dolaylı yoldan zorlaştırıldı. Bildiğimiz gibi "1936 Beyanamesi" uygulaması sonucu 1970'den sonra gayrimüslim vakıf taşınmazlarına el kondu ve bu uygulama 2003'e kadar sürdü. Bugün bile kilise cemaatleri azaldı diye dinsel vakıflara el konmaktadır ("mazbutaya almak"). Cemaat yönetim kurulu seçimlerine müdahale edilmektedir. (Bununla birlikte Avrupa Birliği Genel Sekreterliğinden öğrendiğime göre, bu seçimlerin esas ve usullerine ilişkin yeni bir yönetmelik çıkartılarak soruna adil çözüm bulunması yolundaki çalışmalar son aşamasına varmıştır).

Diğerleri: Aleviler, 1924'te kurulan Diyanet İşleri Başkanlığından dışlandılar. Dinsel kuruluşları (cemevleri, cem ayinleri, vb.) herhangi bir devlet desteği alamadığı gibi, zaman zaman baskı da gördü⁹⁷. Okullardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde Sünni-Hanefiliği okumak zorunda bırakıldılar⁹⁸. Köylerine Sünni imam tayin edildi. Halk arasında Alevilerin gördüğü baskılara da devlet tarafından engel olunmadı. Kimi zaman cem ayinleri basıldı. Hatta, kimi katliamlarda devlet güvenlik kuvvetleri pasif kaldı (1978 Kahramanmaraş, 1979 Çorum ve 1993 Sivas olayları, vb.). Sonuçta, kendini çok farklı hisseden ve Sünni halktan baskı gören Aleviler çoğu zaman toplum içinde ve özellikle iş ararken kimliklerini gizlemek zorunda kaldılar.

Özet olarak, yukarıda sayılan dil-din hakları uygulaması örneklerinden anlaşılacağı gibi, Türkiye'de kimi gruplar kültürlerini uygulamak yüzünden hem devletten ayrımcılık gördüler, hem de halktan ayrımcılık ve baskı gördükleri zaman devlet bu ayrımcılığa ve baskılara yeterince engel olmadı.

97 Ör. Elmadağ Cemevi Kültür, Sanat ve Folklor Derneği 1998'de kapatılmıştır. Bununla birlikte, Yargıtay 2. Hukuk Dairesi bu kapatma kararını usul ve yasaya aykırı bulacaktır. *Cumhuriyet*, 21 Şubat 2002.

98 Bu şikayetleri karşılamak için olacak, liselerdeki bu derste Aleviliğin de anlatılacağına ilişkin haberler çıkmıştır: *Radikal*, 11 Şubat 2004.

II) Türkiye'de Azınlık Hakları Konusunda Radikal Reformlar: Anayasa Değişiklikleri ve AB Uyum Paketleri

Türkiye bugüne kadar iki büyük çağdaştırma dalgası yaşamıştır. Bunlardan biri, bilindiği gibi, 1920 ve 30'larda Kemalizm'in yaptığı ve Batılılaşmayı amaçlayan yukarıdan devrimdir⁹⁹. İkincisi ise, 2000'lerde uygulamaya konulan ve AB'ye girme amacına yönelik yukarıdan devrimdir. (Bu ikincisi, birincisinin aksine, büyük burjuvazinin aktif desteğiyle ve kamuoyunun bir bölümünün katılımıyla yapılmaktadır ama; bu demokratikleşme yüzünden ülkenin parçalanacağını ileri süren bir bölüm kamuoyunun ve kimi asker/sivil bürokrasinin şiddetle karşı çıkmasına rağmen hukuku değiştirmek suretiyle yapıldığı için yukarıdan devrim demek uygundur).

Bu konunun felsefi irdelemesine Sonuç'ta döneceğiz. Şimdi 2000'lerdeki reformların neler olduğunu ve bunlardan ne sonuçlar alındığını inceleyelim.

A) Anayasa Değişiklikleri

Aralık 1999 AB Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin adaylığı tescil edildikten sonra, AB'nin Türkiye'ye çizdiği bir yol haritası niteliği taşıyan Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) Aralık 2000'de kabul edildi. Bu belge, üyeliğin gerçekleştirilmesi için kimi koşulların öngörülen süreler içinde yerine getirilmesini talep ediyordu. Buna karşılık Türkiye, Mart 2001'de, kendisinin ev ödevi anlamına gelen bir Ulusal Program (UP) yayınladı. Hangi mevzuatı hangi vadede değiştirerek AB mevzuatına uyumlu hale getireceğini ilan etti. Türkiye'nin bu konuda aldığı mesafe, AB'nin yıllık olarak yayınladığı "İlerleme Raporları"nda değerlendirildi¹⁰⁰.

İşte Türkiye, bu ev ödevini yerine getirmek için 2001'de ve 2004'te kimi anayasa değişiklikleri gerçekleştirdi ve ayrıca AB Uyum Paketleri çıkartarak kimi yasaları reforma tabi tuttu.

99 Yukarıdan devrim, aşağıdan (halktan) yeterli talep gelmediği durumlarda bir seçkinler grubunun devlet mekanizmasını harekete geçirerek gerçekleştirdiği hukuk reformlarıyla ülkenin bütün yaşamını etkilemeye yönelik değişiklikler yapmasıdır.

100 Gerek KOB gerekse UP 2003'te gözden geçirilmiştir. Bu sürecin öyküsü ve Kopenhag Kriterleri, KOB, UP gibi kavramlar için bkz. Sanem Baykal ve Tuğrul Arat, "AB'yle İlişkiler", (ed. B. Oran) Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. II, 6. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 326-365.

Ekim 2001 Anayasa Reformu

03 Ekim 2001'de anayasanın tam 34 maddesini kapsayan geniş bir reform paketi TBMM'de kabul edildi. Bunları, azınlık haklarıyla uzaktan-yakından ilgili olduğu ölçüde şöyle özetleyebiliriz: (Ayrıca bkz. kitabın sonunda "Ek Tablo-1: TC Anayasası, Mayıs 2004 Reformu - Azınlıkları İlgilendiren Maddeler").

1) Anayasanın Başlangıç metninin 5. fıkrasının başında geçen "*Hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği*" ibaresindeki "*Hiçbir düşünce ve mülahazanın*" kelimeleri, "Hiçbir faaliyetin" biçiminde değiştirilmiştir. Böylece, düşüncenin sınırları genişletilmiştir.

2) Anayasanın "temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması" başlıklı 13. maddesi değiştirilmiş ve temel hak ve özgürlüklerle ilgili sınırlama sebepleri olarak gösterilen "*Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, milli egemenlik, Cumhuriyet, milli güvenlik, kamu düzeni, genel asayiş, kamu yararı, genel ahlak ve genel sağlık*" gerekçeleri madde metninden çıkarılmıştır. Yeni düzenlemeyle temel hak ve özgürlüklerin "*özlerine dokunulmadan yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabileceği*" belirtilmektedir. Bu kapsamda temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmalarıyla ilgili sınırlar daraltılmakta, bu temel hak ve özgürlüklerin kapsamı genişletilmektedir.

3) Anayasanın "*Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması*" başlıklı 14. maddesi yeniden düzenlenmiş ve "*Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerin, devletin ülkesi ve bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan, demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan eylemler biçiminde kullanılmayacağı*" ve "*Anayasa hükümlerinden hiçbirinin, Devlete veya kişilere bu anayasa ile tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamayacağı*" unsurları getirilmiştir.

4) Anayasanın "*Düşünceyi Açıklama ve Tayma Hürriyeti*" başlıklı 26. maddesi değiştirilmiştir. Bu çerçevede özel sınırlama sebepleri getirilmiş ve "*düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz*" ibaresi ve bu ibareyle başlayan fıkra metinden çıkarılmıştır. Böylece düşünce ve anlatım özgürlüğünün sınırları genişletilmekte, vatandaşların günlük yaşamlarında farklı dil, lehçe ve ağızları kullanmasına herhangi bir engel bulunmadığı kabul edilmektedir. (Tabii, bu terim büyük bir "dikkat"le seçilmiştir ve Türkçe'den başka dillerin kamuda değil, ancak "günlük yaşamda" kullanıldığını ve daha doğrusu kullanılabileceğini söylemek istemektedir).

5) Anayasanın "Basın Hürriyeti" başlıklı 28. maddesi değiştirilmiştir. Bu çerçevede "*Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz*" fıkrası madde metninden çıkarılmıştır. Böylece düşünce ve anlatım özgürlüğünün sınırları genişletilmekte ve farklı dil, lehçe ve ağızlarda yayım yapılabilmesine imkan veren bir düzenleme getirilmektedir.

6) Anayasanın "*Dernek Kurma Hürriyeti*" başlıklı 33. maddesi yeniden düzenlenmiş ve dernek kurulması kolaylaştırılmıştır.

7) Anayasanın "*Türk vatandaşlığı*" başlığını taşıyan 66. maddesinin 2. fıkrası yeniden düzenlenmekte ve "*Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir*" hükmü metinden çıkarılmaktadır. Böylece, ayrımcılığı önleme konusunda bir adım daha atılmıştır.

8) Anayasanın "*Siyasi partilerin uyacakları esaslar*" başlıklı 69. maddesi yeniden düzenlenmekte ve bu çerçevede "*yasaklanan fiillerin odağına ilişkin kriterler*" getirilmektedir. Bu bağlamda "*fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği*", "*fiillerin doğrudan doğruya parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde*" gibi kriterler düzenlenerek siyasi partilerin kapatılmaları zorlaştırılmaktadır. Ayrıca, siyasi partiler için "*kapatmanın yanı sıra devlet yardımından yoksun bırakılma yaptırımı*" da eklenmektedir. Böylece tek yaptırım parti kapatma olarak yer almamakta, siyasi partinin devlet yardımından yoksun olarak da olsa idame etmesini sağlayıcı imkan sağlanmış olmaktadır. Dolayısıyla düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırları genişletilmiştir.

9) Anayasanın 118 . maddesi yeniden düzenlenerek MGK kararlarının "*tavsiye niteliği taşıdığı*" vurgulanmış, ayrıca yapılan değişiklikle eski metindeki "*öncelikle dikkate alınır*" ibaresi, "*değerlendirilir*" şeklinde değiştirilerek "*MGK kararlarının tavsiye kararı olma niteliği*" pekiştirilmiştir.

10) Anayasanın Anayasa Mahkemesi ile ilgili "*Çalışma ve Yargılama Usulü*" başlıklı 149. maddesinde düzenleme yapılarak, siyasi partilerin kapatılması konusunda Anayasa Mahkemesinin verdiği kararlarda üçte iki olarak aranan nisap "beşte üç" olarak değiştirilerek parti kapatma zorlaştırılmış ve böylece siyasi düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırları genişletilmiştir.

Mayıs 2004 Anayasa Reformu

Ekim 2001 anayasa paketinden sonra, bir de 07 Mayıs 2004 tarihinde 10 maddelik bir anayasa değişikliği paketi TBMM'de kabul edilmiştir. Bu reform da Kopenhag Kriterlerinin siyasal koşullarına uyum sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bunları, azınlık haklarıyla uzaktan-yakından ilgili olduğu ölçüde şöyle özetleyebiliriz. (Ayrıca bkz. kitabın sonunda "Ek Tablo-2: TC Anayasası Mayıs 2004 Reformu - Azınlıkları İlgilendiren Maddeler").

1) Anayasanın uluslararası antlaşmaların onaylanmasıyla ilgili 90. maddesinin son fıkrasına şu cümle eklenmiştir: "*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.*"

Böylece Türkiye'de uzun zamandır süregelen bir tartışma bitirilmekte, bir yasa ile bir uluslararası antlaşma hükümleri arasında çelişki olduğu durumlarda hangisine öncelik verileceği sorunu giderilmektedir. Artık bu anayasa hükmüne dayanarak, Lozan'la çelişen yasa hükümlerini aşmak mümkün olabilecektir.

2) Anayasanın basın araçlarının korunmasıyla ilgili 30. maddesi değiştirilmiştir. Eski madde şöyleydi: "*Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez*

bütünlüğü, Cumburiyetin temel ilkeleri ve millî güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mabkûm olma hali hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonulamaz."

Yeni madde şöyle olmuştur: "*Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt veya müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz."* Böylece, istenen yere çekilmeye fazlasıyla uygun olduğunu daha önce defalarca gördüğümüz kimi kavramlar maddeden çıkartılmıştır.

B) AB Uyum Paketleri

Anayasa değişikliklerinin yanı sıra, Türkiye çeşitli yasalarda insan ve azınlık haklarını zedeleyen kimi mevzuatın değiştirilmesine girişti. Bu amaçla, bir buçuk yıl içinde 7 adet AB Uyum Paketi çıkardı. Bunlar, azınlıklarla uzaktan-yakından ilgili olduğu ölçüde, şöyle özetlenebilir: (Ayrıca bkz. kitabın sonunda "Ek Tablo-3: AB Uyum Paketleriyle Değiştirilen Yasaların Eski ve Yeni Maddeleri -Azınlıkları İlgilendiren Maddeler")

Birinci Uyum Paketi (06 Şubat 2002): Türk Ceza Kanununun 312. maddesi, siddete teşvik eden ve somut bir tehlike yaratan nitelikte olmadıkça, kimi açıklamaların ifade özgürlüğünün sınırları içine alınmasını mümkün kılacak biçimde değiştirilmiştir. Maddeye ayrıca bir fıkra eklenerek, "halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek bir şekilde tahkir" etmek yasaklanmıştır. Böylece, kimi azınlıklara yönelik aşağılayıcı ifadeler cezalandırılabilir (bkz. dipnot 128).

İkinci Uyum Paketi (26 Mart 2002): Basın Yasasında, yasak dillerde yayın yapma konusundaki hüküm kaldırılmıştır.

Üçüncü Uyum Paketi (03 Ağustos 2002): Yabancı Dilde Eğitim ve Öğretim Yasasında yapılan değişikliklerle, Türk vatandaşlarınca geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve diyalektlerin öğrenilmesindeki sınırlamalar kaldırılmıştır. Radyo ve Televizyon Kurumları Kuruluş ve Yayın Kanununda (RTKKYK) yapılan değişikliklerle, bu dillerde ve diyaleklerde yayın yapma sınırlamaları kaldırılmıştır. TCK 159. maddesi değiştirilerek ifade özgürlüğü

İHAS normlarına getirilmiştir. Vakıflar Kanunu değiştirilerek, gayrimüslim vakıfların Bakanlar Kurulu kararıyla gayrimenkul mal edinmeleri sağlanmıştır. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda (CMUK) yapılan ve bir yıl sonra yürürlüğe girecek bir değişiklikle, medeni hukuk ve ceza hukuku davalarının yeniden görülebilmesi mümkün kılınmıştır. Dördüncü Uyum Paketi ("Kopenhag Paketi", 02 Ocak 2003): Vakıflar Kanunu tekrar değiştirilerek, gayrimüslim vakıflarının gayrimenkul edinmeleri, Bakanlar Kurulu yerine VGM iznine bağlanarak kolaylaştırılmıştır. "Cemaat Vakıflarının Mal Edinmeleri, Bunlar Üzerinde Tasarrufta Bulunmaları ve Tasarrufları Altında Bulunan Taşınmaz Malların Bu Vakıflar Adına Tescil Edilmesi Hakkında Yönetmelik 24 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Beşinci Uyum Paketi (23 Ocak 2003): CMUK ve Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu değiştirilerek, paketin yürürlüğe girmesine kadar kesinleşen ve o tarihten itibaren yapılan başvurulara ilişkin davaların yeniden görülebilmesi mümkün kılınmıştır.

Altıncı Uyum Paketi (19 Haziran 2003): TMK'nın 8. maddesi kaldırılarak ifade özgürlüğü genişletilmiştir. Ayrıca, aynı kanundaki terör tanımında, şiddet veya zor kullanma unsuru bir önkoşul olarak getirilmiştir. RTKKYK'de yapılan değişiklikle, özel radyo ve TV kanallarının da çeşitli dil ve lehçelerde yayın yapmaları mümkün kılınmıştır. Seçim öncesine ilişkin kısıtlamalar daraltılmıştır. Gayrimüslim vakıfların kullandıkları taşınmazları tescilleri süresi uzatılmıştır. İmar Yasasında değişiklik yapılarak her din ve inanıştan ibadet yerlerinin yapılmasına olanak tanınmıştır. Nüfus Kanunu değiştirilerek, çocuklara isim konmasına getirilmiş kısıtlamalar kaldırılmıştır.

Yedinci Uyum Paketi (30 Temmuz 2003): TCK Md. 159 değiştirilerek "Türklüğe, cumhuriyete, vb. hakaret" cezası azaltılmış, hakaret amaçlı olmayan eleştiriler ifade özgürlüğü kapsamına sokulmuştur. Aynı yasanın 169. maddesinde yapılan değişiklikle, terörist örgüte yardım konusu daraltılmıştır. CMUK'a eklenen bir maddeyle, işkence ve kötü muamele davalarının ivedilikle görülmesi sağlanmıştır. Dernekler Yasası değiştirilerek tüzel kişilerin de dernek kurmalarına izin verilmiştir. Türk vatandaşları tarafından geleneksel olarak kullanılan dil ve lehçeleri öğrenme

kolaylaştırılmış, mevcut dil kursları içinde bu amaçla özel sınıf açılması mümkün kılınmıştır. Şimdi, bu radikal reformların uygulanma durumuna geçelim.

C) Yapılan Reformların Uygulanması Konusu

Anayasa hükümleri, doğal olarak, yasalardan üstün ve önemlidir. Bununla birlikte, uygulamacılar anayasayı değil ellerindeki yasayı ve hatta bu yasa konusunda ilgili bakanlık tarafından kendilerine yollanan genelgeyi uygularlar. Burada, bu genelgeleri vermek ve incelemek mümkün değildir. Bununla birlikte, yukarıda özeti verilen AB Uyum Paketlerinin nasıl uygulandığı incelendiğinde, yeterli fikir sahibi olmak mümkün olacaktır.

Bu paketlerin okunmasından akılda kalan ilk izlenimler şöyle sıralanabilir:

1) Kültürel haklar verilmesinin ülkenin parçalanmasına yol açacağından korkan bir ülkede (bu konuya Sonuç'ta geri dönecektir) çok tereddüt ederek ve eksik de yapılmış olsalar, bu reformlar gerçekten cesur ve önemli adımlar sayılmalı, bunları hazırlayan Dışişleri Bakanlığı ve Avrupa Birliği Genel Sekreterliği yetkilileri ve siyasi iradeyi ortaya koyan politikacılar kutlanmalıdır.

2) Hemen görüleceği gibi, bu paketlerde kurslarla dil eğitimi 2 kere, radyo-tv'de yayın 3 kere, gayrimüslim vakıfları konusu da 3 kere ele alınmış ve değiştirilmiştir. Bunun anlamı şudur: Yasayı değiştirip iyileştirmek yetmemektedir çünkü uygulama iyileşmemektedir; bunun üzerine yasa koyucu bir daha, bir daha yasa çıkartmaktadır.

Üstelik, kimi "güçlü" kurumların sözcüsü pozisyonunda olan yetkililerin, bunların uygulanmaması için çeşitli açık ve örtülü müdahaleler yaptığı da hesaba katılırsa, uygulamanın ne durumda olduğu daha iyi anlaşılır. Örneğin, Mayıs 2003'te MGK Genel Sekreteri Org. Tuncer Kılınç, Başbakanlık'a (basına da sızan) "gizli" bir yazı göndererek, çıkarılma çalışmaları sırasında Altıncı Paket'in üç maddesine karşı çıkmıştır: 1) TMK'nın 8. maddesi değişmemelidir; 2) Seçimlere yabancı gözlemcilerin gelmesi bir kapitülasyon olduğu için önlenmelidir; 3) Özel TV'lerde anadilde [Kürtçe] yayın

yapılmamalıdır¹⁰¹.

Oysa, TMK'nın 8. maddesi, daha önce uzun uzun sözü edilen "milletin bölünmez bütünlüğü"nü korumakla ilgilidir. Bütün AGİT üyesi ülkelere seçim denetim kurullarının yollanması sıradan bir uygulamadır ve Türkiye de çeşitli ülkelerin seçimlerine gözlemci yollamaktadır. Yalnızca Türkiye Radyo Televizyonunda (TRT) Kürtçe yayın yapılması hem başka azınlıkların da talepte bulunması halinde içinden çıkılmaz sorunlar yaratacaktır, hem de resmî radyodan Kürtlerin "Türk kökenli" olduğunun durmadan söylenmesi ve böylece Kürt kökenli yurttaşlarda Kürtlük bilincinin daha da uyandırılması çok büyük olasılıktır. Üstelik, bu TRT tekeli, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın 1930'larda komünizm iddiasıyla önüne getirilen bir gence söylediği ünlü sözlerdeki ("Sen kim oluyorsun? Bu ülkede komünist olmak gerekirse önce biz oluruz!") İttihatçı mantığını çok anımsatmaktadır.

Yani, bu zihniyetin devlet içindeki uzantıları AB Uyum Paketlerini boşa çıkarmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Olguyu somutlaştırmak için üç konudaki uygulama sürecini izleyelim: 1) Radyo ve TV'lerden yayın; 2) Kürtçe kursları; 3) Gayrimüslim vakıflarının taşınmazları.

Örnekolay-1: Radyo ve TV'lerden yayın

26 Mart 2002'de çıkartılan İkinci Paketle, Basın Kanunundan "yasak dillerde yayın yapma yasağı" kaldırılmıştır.

Bunun üzerine bürokrasi bu yasağı, Yabancı Dilde Eğitim ve Öğretim Kanunu (YDEÖK) ve RTKKYK yasakları uygulayarak sürdürmüştür. TRT, Kürtçe yayın yapamayacağını bildirmiştir¹⁰². Üstelik, bir yandan hazırlık yaptığını belirtirken, diğer yandan da Danıştay'a yönetmeliğin iptali için gizlice dava açtığı ortaya çıkacaktır¹⁰³.

101 *Hürriyet*, 19 Mayıs 2003.

102 *Milliyet*, 16 Ekim 2002

103 *Milliyet*, 12 Haziran 2003.

Bunun üzerine hükümet 3 Ağustos 2002'de Üçüncü Paketi çıkartmış, bununla YDEÖK'daki "Türk vatandaşlarınca geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve diyalektlerin öğrenilmesindeki sınırlamalar"ı büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır.

Bunun üzerine bürokrasi "Yalnızca devlet radyosu TRT'de yayın yapılabilir" yorumunu getirip, hiç olmazsa özel radyo ve TV'leri dışlamayı denemiştir. "Özerk" TRT de yapmamak için direndiğine göre, yayınlar yapılamayacaktır.

Bunun üzerine hükümet 19 Haziran 2003'te Altıncı Paket'i çıkartmış ve yine RTKKYK'da yaptığı değişiklikle, özel radyo ve TV'lerin yayın yapmasını mümkün kılmıştır.

Bunun üzerine bürokrasi bir yönetmelik çıkarmış ve ancak ulusal (yani, yerel olmayan) radyo ve TV'lerde yayın yapılabileceğini, çocuklara yönelik program yapılamayacağını, dil öğretilmeyeceğini, her programda bire bir Türkçe altyazı konması veya hemen akabinde Türkçe çeviri yapılması gerektiğini kurala bağlamıştır. Radyolar günde 60 dakikayı aşmadan haftada yalnızca 5 saat, TV'ler günde 45 dakikayı aşmadan haftada yalnızca 4 saat "Türkçe'den farklı dil ve lehçelerde" yayın yapabileceklerdir¹⁰⁴.

Tabii, yasa çıkarılı aradan yaklaşık iki yıl geçmiş olmaktadır. Nitekim, Türkiye TV'lerindeki ilk Türkçe altyazılı kısa metraj Kürtçe filmin Diyarbakır'da yerel yayın yapan Gün TV'de yayınlanabilmesi bile 07 Mayıs 2004'ü bulmuştur¹⁰⁵.

Yalnız, şunu da belirtmek gerekir ki, hükümetin RTKKYK'de yayınların kural olarak Türkçe yapılacağı yönündeki hükme dokunmamış (daha doğrusu, dokunamamış) olması, bütün bu altyazı vb. sınırlamalarını peşinden sürükleyen esas nedendir.

Son olarak, 05 Haziran tarihli gazeteler, TRT'nin 07 Haziran 2004 Pazartesi

104 *Radikal*, 26 Ocak 2004.

105 *Radikal*, 09 Mayıs 2004. Diyarbakır Barosu Başkanı Sezgin Tanrıkulu ilgili yönetmeliğin 7/2 maddesine göre yerel yayın kuruluşlarının yayın yapması için izne gerek olmadığı konusunda Milliyet gazetesine demec vermiş, Gün TV yayını bundan sonra gerçekleştirmiştir.

günü "Kültür Zenginliğimiz" adıyla yayına başlayacağını bildirmiştir. Buna göre, ilk yayın Radyo 1'den 06.10-06.45 saatleri arasında, TRT 3'ten de 10.30'da yapılacaktır. Yayınlar Boşnakça (pazartesi) başlanacak, sonra sırasıyla Arapça (salı), Kırmancı [Türkiye Kürtçesi] (çarşamba), Çerkezce (perşembe), Zazaca (cuma) olarak devam edecektir. Lazca yayın yapılmayacaktır. Çeşitli dillerdeki yayınlar günde 35 dakikayla sınırlı olacaktır. " Buna göre, Radyo 1 ve TRT 3'ten ayrı ayrı, hafta içi toplam 175 dakika (2 saat 55 dakika) yayın yapılacak"tır¹⁰⁶.

Yayınların saatinin sabah namazı kadar erken olduğu dikkatleri çekmektedir. "Özerk" TRT ve ayrıca RTÜK direnmeyi sürdürmektedir. Bu direnişin son örneği, bu kitabın baskıya gitmesinden 1 gün önce, 08 Haziran 2004 tarihli Radikal gazetesinde çıkmıştır: "Anadilde yayın yapılması konusunda direnen RTÜK, süreci yavaşlatmak için Diyarbakır Valiliği'ne, 'Orada hangi dil konuşuluyor' diye yazı yazdı".

Örnekolay-2: Kürtçe kursları

Kürtçe öğretmek için başvuran kursların engellenmesinde daha da trajikomik gelişmeler olmuştur. Önce, başvurunun yapıldığı valilik bakanlığa yazı yazarak talebin yasal olup olmadığını sormaktadır. Oysa, başvuran, Resmî Gazete'nin fotokopisini de ibraz etmiştir¹⁰⁷. Sonra, bu kursların adlarına itiraz edilmektedir. Ör. Şanlıurfa'da dershanesine "Özel Urfa Kürt Dili Lehçeleri Öğretim Merkezi" koymak isteyen kursa "Özel Urfa Mahalli Lehçe Dil Kursu" önerilmiştir¹⁰⁸.

Arkasından, bu kurslara, mevcut kurs binalarından başka bina tutmaları, ayrı müdür ve sekreter istihdam etmeleri bildirilmektedir¹⁰⁹. Bürokrasinin

106 "Erken Kalkan Kürtçe Dinler", Radikal, 05 Haziran 2004. Bu yayının ertesi günkü gazeteler, Boşnakların bu yayına itiraz ettiklerini yazmışlardır. Bosna Hersek Kültür Dernekleri Federasyonu Başkan Vekili Cemal Şenel'in söyledikleri ilginçtir: "Devletimiz sağ olsun. Ama bugüne kadar böyle bir talebimiz yoktu. Biz zaten Türkiye'de yaşayan Boşnak değil Türk, birinci sınıf vatandaşız". Bu sözler, azınlık kavramının "ikinci sınıf" bir anlam ifade ettiği konusunda, Türkiye'de Anayasa Mahkemesi yargıcı (bkz. yukarıda "Anayasa Mahkemesi İçtihatı: "Kürt Partisi" Kapatma Kararları" başlığı) ile sokaktaki vatandaş arasındaki zihniyet bütünlüğünü göstermesi bakımından çok önemlidir.

107 Radikal, 22 Eylül 2003.

108 Radikal, 09 Haziran 2003.

109 Radikal, 08 Ekim 2002.

bu itirazını aşmak için hükümet 30 Temmuz 2003'te Yedinci Paketi çıkartacak ve mevcut dil kursları içinde özel sınıf açmayı mümkün kılacaktır.

Bir diğer yöntem, binalara çeşitli kusurlar bulmaktır. Uzun zaman beklenen müfettiş geldiğinde, yangın merdiveni olmadığı için ruhsat verilemeyeceğini bildirmektedir. Oysa, daha önceden dersane olarak kiralanmış binada yangın merdiveninin mevcut olduğu ruhsatta belirtilmiştir. Buradaki cevap, o kiralamanın amacının farklı olduğu biçiminde olmaktadır. Eğer yangın merdiveni varsa, yöntem farklıdır: Bayındırlık Bakanlığı yetkilileri gelmekte, binanın rölövesinin olmadığını bildirmektedirler¹¹⁰. Eğer rölöve bulunup da getirilebilirse, bu sefer de kapıların nizamnamede 90 cm olarak öngörüldüğü, oysa yapılan ölçümlerde kapıların 85 cm olduğunun saptandığı bildirilmekte ve ruhsat verilmemektedir¹¹¹.

Bir diğer engelleme konusu, öğretmenlerin nitelikleridir. Türkiye'de bir dilde ders verebilmek için o dilde lisans eğitimi görmüş olmak gerekmektedir. Oysa Türkiye'de Kürtçe lisansı yapılamamaktadır ve yabancı öğretmen istihdamı mümkün değildir.

Nihayet "Farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi hakkında yönetmelik" 5.12.2003'te Resmî Gazete'de yayınlanıp, Batman'da bir Özel Kürtçe Dil Kursu açılabilirdiğinde, bu sefer de "isminde lehçe ibaresi bulunmadığı" gerekçesiyle faaliyete geçirilmemiştir¹¹².

Bu arada, üniversitelerde Kürtçe dil dersi olanağı verilmesi için dilekçe veren 10.538 öğrenciden 446'sına "yasadışı örgüte yataklık"tan dava açılmış, bunların 533'ü tutuklanmış, 3621'i gözaltına alınmış, 15'ine üç yıla kadar hapis cezası verilmiştir¹¹³. Diyarbakır'daki Dicle Üniversitesinde ise 7 öğrenci "dilekçe vermeye teşebbüs"ten yarım ve bir dönem okuldan uzaklaştırma cezası almıştır¹¹⁴.

110 **Radikal**, 22 Eylül 2003.

111 **Milliyet**, 18 Ekim 2003.

112 **Milliyet**, 18 Ocak 2004. Bütün bunlara rağmen, Mayıs 2004 sonunda Türkiye'de 3 adet dil kursu resmen ve fiilen faaliyet geçmiş durumdadır.

113 Yalçın Doğan, **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 2002. Bu hapis kararı Yargıtay tarafından, dilekçe verme cezaları da Bölge İdare Mahkemesi tarafından bozulacaktır.

114 **Radikal**, 30 Ağustos 2002.

Örnekolay-3: Gayrimüslim Azınlık Vakıflarının Taşınmazları

Gayrimüslimleri tehlikeli ve "yabancı" sayan yaklaşım, Üçüncü AB Uyum Paketinin 4. maddesini oluşturan kanunla önemli ölçüde getirilmiş ve gayrimüslim vakıflarının diğer vakıflarla eşitliği eskisine oranla büyük ölçüde sağlanmıştır:

Gayrimüslimleri "yabancı" sayan yaklaşım, bu yasa çalışmaları sırasında, vakıflara mal edinme ve bu mallara tasarruf izni verirken, "İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarının izni" zorunluluğunun yasaya konması için çok uğraşmıştır. Çünkü İçişleri Bakanlığı demek polis ve istihbarat örgütleri demektir, Dışişleri Bakanlığı da bu vakıfların "ecnebi" olduklarının simgesidir¹¹⁵.

Bu yaklaşım İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanı Nejat Arseven'in ve Avrupa Birliği Genel Sekreterliği ile Dışişleri Bakanlığının çabaları sonucu engellenmiş, fakat iznin Bakanlar Kurulundan alınacağına ilişkin bir ibare yasaya girmiştir. Bunun sakıncası şudur ki, Türkiye'deki diğer vakıflar mal edinirken ve bu mallara tasarruf ederken Bakanlar Kurulunun değil, çok daha alt düzeydeki bir kurum olan VGM'nin iznini almaktadırlar. Bu nedenle de, Lozan başta olmak üzere kimi uluslararası antlaşma ve sözleşmelere aykırılığın yanı sıra, Anayasa'nın 10. maddesindeki eşitlik ilkesine de aykırılık oluşturmaktadır.

Fakat asıl sakınca, bu yasanın uygulanması için VGM'nin hazırladığı ve 04 Ekim 2002 tarih ve 24896 sayıyla Resmî Gazete'de yayınlanan Yönetmelik'le ortaya çıkmıştır. Gayrimüslimleri yabancı sayan anlayışın nasıl direndiğini somut biçimde örnekleyen Yönetmelik, yasayla getirilmeye çalışılan eşitliği fiilen engellemek için yazılmış olduğu izlenimi bırakmaktadır. Nitekim, mal edinebilmek için, gayrimüslim vakıflar, diğer vakıflardan istenmeyen çok sayıda belge sunmak zorunda bırakılmaktadır. Daha önemlisi, VGM'ye bu belgelerin Bakanlar Kuruluna kadar ulaşmasını engelleyecek yetkiler

115 Gayrimüslimler konusundaki birçok husus gibi, bu da Osmanlı'nın Millet Sisteminin bir tortusudur. Örneğin, Osmanlı döneminde basılmadan önce sansür için kitap, risale ve dergiler Maarif Nezaretine, gazeteler Dahiliye Nezaretine; gayrimüslim cemaat gazeteleri ise Hariciye Nezaretine (çünkü gayrimüslim mezhepler dairesi bu bakanlıktadır) sunulmaktadır (İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, İstanbul, Hil Yayınları, 1986, s. 79. Bu kaynak için asistan arkadaşım Erdem Denk'e teşekkür ederim.)

tanınmaktadır. Bununla da kalınmamış, Yönetmelik'in uygulanması "uluslararası karşılıklılık" koşuluna bağlanmıştır ki (burada kastedilen, Batı Trakya Türklerinin vakıflarıdır), insan hakları konusunda ve vatandaş söz konusu olduğunda karşılıklılık ilkesinin uygulanamayacağı çok iyi bilinen bir husustur. Gayrimüslim Türk vatandaşlarının "yabancı" sayıldıklarını ve ayrıma uğradıklarını burada bir kere daha görmek mümkündür. Türk devleti, soydaşı için yurttaşını rehin almaya kalkmaktadır. "Türk" teriminin etnik anlam ifade ettiğinin bundan daha iyi bir örneğini bulmak zordur.

Bu durumda yasa ve/veya yönetmelik ulusal ve uluslararası hukukun çok sayıda belgesini ihlal etmiştir. Bunların arasında şunlar sayılabilir: Anayasa Md. 2, 10, 35, 90/5, Vakıflar Kanunu Md. 44; 4771 sayılı kanun Md. 4; Lozan Md. 37, 39/2, 40, 42/3; İHAS Md. 14; 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Md. 60/5 ¹¹⁶.

Ecevit yönetimindeki koalisyonun son dönemlerinde bu hukuk dışı durumların düzeltilmesi için harcanan çabalar, 03 Kasım 2002'de yapılan genel seçimlerde büyük bir çoğunluk kazanan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tarafından sürdürülmüştür. Özellikle, İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır'ın gayretleriyle, 4771/4 sayılı yasadaki "Bakanlar Kurulu izniyle" ifadesi "VGM izniyle" biçiminde değiştirilerek diğer vakıflarla eşitlik büyük ölçüde sağlanmıştır.

Bununla birlikte, aynı anlayış bu sefer yine yönetmelik hazırlama aşamasında devreye girmiş, 24 Ocak 2003'te çıkartılan yeni uygulama yönetmeliği, diğer vakıflardan talep edilmeyen bir koşul getirmiştir: gayrimüslim vakıflarının taşınmaz mal satın alma ve onlara tasarruf etme başvuruları "gerektiğinde ilgili Bakanlık, kamu kurum ve kuruluşlarının görüşü alınarak" karara bağlanacaktır. Burada sözü edilen kuruluşlar tabii ki yine emniyet ve istihbarat kuruluşlarıdır. Yönetmeliğin getirdiği bu kısıtlama yasada yoktur ve bu yine Anayasa ve Lozan'a kesinlikle aykırı bir durumdur.

Nitekim bu hukuksuzluk, sonucunu derhal vermekte gecikmeyecektir:

116 Bu yönetmeliğin ayrıntılı bir eleştirisi şu belgede mevcuttur: "Resmî Gazete, 04 Ekim 2002, no. 24896'da yayınlanmış Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri ve Bunlar Üzerinde Tasarrufta Bulunmaları Hakkında Yönetmelik ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 11.10.2002 Tarih ve 2002/3 Sayılı Genelgesi Hakkında Prof. Dr. Baskın Oran'ın Hukuki Mütalaası", Belge, yazardan istenebilir (oran@politics.ankara.edu.tr)

5 Mayıs 2003 tarihli *Radikal* gazetesinde "Vakıflar Umduğunu Bulamadı" başlığıyla çıkan haberde altbaşlık şöyledir: "A'ye uyum kapsamında mülk edinme hakkı kazanan cemaat vakıfları bürokrasi engeline takıldı. 1813 başvurudan 574'ü reddedildi, 579'u 'belgeler eksik', 226'sı da 'hak sahibi değilsiniz' diye geri çevrildi".

Aynı gazetenin ertesi günkü sayısında (06 Mayıs 2003), aynı konuda verilen ilginç bir haber bu durumun Türkiye için üzücü arka planını ortaya koyacaktır. MGK'nın 7 Nisan 2003 tarihinde Başbakanlık'a yolladığı, oradan da ilgili devlet dairelerine gönderilen bir "Gizli" yazıda aynen şöyle denmektedir:

"Vakıflar Genel Müdürlüğünün müracaatları incelemesi için tanınan 2 aylık süre son derece sınırlı olmakla birlikte, bu sürenin yasal olarak uzatılması zor olduğu için, Vakıflar Genel Müdürlüğünün birtakım idari uygulamalarla süreyi daha verimli kullanabileceği düşünülmüştür. Müracaatların bakanlık kurum ve kuruluşlarının görüşlerinin alınması ve detaylı olarak incelenmesi neticesinde cevaplandırılması uygun olacaktır".

Bu gizli yazının "*birtakım idari uygulamalarla süreyi daha verimli kullanabileceği düşünülmüştür*" biçimindeki ifadesi, eşine ender rastlanacak bir "üslup kıvraklığı" içinde, gayrimüslim vakıflarıyla ilgili başvuruların her türlü "*idari uygulama*" kullanılarak sonuçsuz bırakılmasını telkin etmektedir. Sözü edilen "*bakanlık kurum ve kuruluşları*" da istihbarat örgütleri ve daha önce dipnot 72'de sözü edilen Azınlık Tali Komisyonu adlı gizli resmî kuruluştur. Türkiye'de anayasal bir devlet kurumunun, kimi vatandaşların anayasa ve yasa hükümlerinden yararlandırılmaması için çaba göstermesine bundan daha açık bir örnek bulmak zor olsa gerektir.

Üstelik, vatandaşlar arasında bu din ayrımcılığının yapılmasını telkin eden yazıyı yazan kuruluş da, Türkiye'de laikliğin başlıca savunucusu olan Silahlı Kuvvetlerin çok etkili olduğu MGK'dır. Nitekim, gizli yazının altındaki imza şöyledir: "Fethi Tuncel, Korgeneral, MGK Genel Sekreter Başyardımcısı".

Bu durumda, Kasım 2003 sonu ve Mayıs 2004 sonu itibarıyla VGM'den

sağlanan verilere göre, gayrimüslim vakıflarının tescil ettirebildikleri taşınmazların durumu şöyle olmuştur (bkz. Tablo-6):

Tablo-6: Gayrimüslim Vakıflarının Tesciline İlişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü Toplam Verileri

A) Kasım 2003 İtibariyle

İlk Başvurular

Başvuran vakıf adedi	Başvuru konusu taşınmaz adedi	Mükerrer başvurudan ret	Zaten kayıtlı olduğundan ret	Başvuru konusu taşınmaz adedi (net olarak)	Malikten ret	Bilgi-belge eksikliğinden ret	Tescili kabul edilen
116	2234	268	434	1532	622	910	0

İkinci Başvurular

(İlk başvuruda yeterli bilgi-belge sunmayanlar)

Yeniden başvuran vakıf adedi	Hakkında yeniden başvuru yapılan taşınmaz adedi	Malikten ve yetersiz belge-bilgiden tescili reddedilen taşınmaz adedi	Tescili kabul edilen taşınmaz adedi	Değerlendirmeleri devam eden vakıf adedi	Değerlendirilmeleri devam eden taşınmaz adedi
86	bilgi yok	477	242	6	?

Verilere Göre Geçici Sonuç

Hakkında başvuru yapılan taşınmaz adedi (net olarak)	Tescili kabul edilen taşınmaz adedi	Kabul (tescil) oranı
1532	242	% 15.79

B) Mayıs 2004 İtibariyle:

İlk Başvurular

Başvuran vakıf adedi	Başvuru konusu taşınmaz adedi	Mükerrer başvurudan ret	Zaten kayıtlı olduğundan ret	Başvuru konusu taşınmaz adedi (net olarak)	Malikten ret	Bilgi-belge eksikliğinden ret	Tescili kabul edilen
116	2234	268	434	1532	622	910	0

İkinci Başvurular

(İlk başvuruda yeterli bilgi-belge sunmayanlar)

Yeniden başvuran vakıf adedi	Hakkında yeniden başvuru yapılan taşınmaz adedi	Malikten ve yetersiz belge-bilgiden tescili reddedilen taşınmaz adedi	Zaten kayıtlı olduğundan ret	Tescili kabul edilen taşınmaz adedi	Değerlendirmeleri devam eden vakıf adedi	Değerlendirilmeleri devam eden taşınmaz adedi
87	bilgi yok	526	13	286	bilgi yok	85

Verilere Göre Geçici Sonuç

Hakkında başvuru yapılan taşınmaz adedi (net olarak)	Tescili kabul edilen taşınmaz adedi	Kabul (tescil) oranı
1532	286	% 18.66

Bu tablolardan çıkan sonuçlar şöyledir:

- 1) Kasım 2003 sonu verilerine göre, bu vakıflar ilk başvuruları sonucunda hiçbir taşınmazı tapuya kaydettirmeyi başaramamışlardır.
- 2) Yine Kasım 2003 sonu verilerine göre, bu vakıflar eksiklerini tamamlayıp ikinci defa başvurduklarında, ellerindeki taşınmazların ancak %15,79'unu tapuya kaydettirebilmişlerdir.

3) Mayıs 2004 sonunda Vakıflar Genel Müdürlüğünden alınan veriler değerlendirildiğinde ise, tapuya kaydettirilebilen taşınmaz oranı %18,66 olmuştur.

4) Bu durumda, bütün bu çabalar sonucunda, gayrimüslim vakıfları ellerindeki taşınmazların beşte birini bile tapuya kaydettirememişlerdir. Bu sonuçta bu vakıfların kimi hataları ve eksiklikleri olduğu kabul edilse dahi, durumu buna bağlamak epey güçtür. Bu durumun nedenini yukarıda anlatılan, bu vakıflara çıkartılan güçlükler olarak görmek daha mantıklıdır.

5) Bununla birlikte, yine Vakıflar Genel Müdürlüğünden Mayıs 2004 sonu alınan bilgilerde bir de olumlu işaret bulunmaktadır: Yukarıda verilen bilgiler dışında, 3 adet vakfın 3 adet taşınmaz bağıışı kabul etme ve 1 adet taşınmaz satın alma talepleri olumlu sonuçlandırılmıştır.

Bu üç örnekolaydan da görüldüğü gibi, yasa koyucu çok önemli reformlar getirmiştir fakat bunları uygulatamamıştır. Bunlar, insanın içine ruh sıkıntısı veren durumlardır.

Sistem direnmektedir. Şimdi bunun tahliline geçelim.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ AZINLIK UYGULAMASININ TAHLİLİ

Türkiye'de Azınlıklarla İlgili Zihniyetin Temel Kalıpları

Bilim adamından politikacısına, gazetecisinden yüksek yargıcına kadar çeşitli sorumlu ve görevlilerin Türkiye'deki azınlık konusunu bu kadar dar kalıplarda ele almasının ve reformlara inatla direnmesinin kimi temel kalıpları vardır. Bunlar şöyle özetlenebilir:

1) Azınlık tanımı ve hakları konusunda 1923 yılında kalınmıştır. Üstelik, 1923 Lozan da eksik ve yanlış uygulanmaktadır. 1923'ten günümüze Türkiye'nin imzaladığı uluslararası insan ve azınlık hakları sözleşmeleri ve ayrıca bu konuda süregelen dünya gelişmeleri ise hiç hesaba katılmamaktadır. Kısmen Osmanlı'daki Millet Sisteminden kaynaklanan bu duruma, kimi temel terim ve kavramların bilinmemesi veya dikkate alınmaması da olumsuz katkı yapmaktadır.

2) Millet konusunda "teklik" ile "birlik" aynı şey sayılmakta ve tekliği bozacağı düşünülen her türlü davranış yasaklanmakta ve cezalandırılmaktadır. Bu yasaklamaların temeli, nesnel bir parçalanma tehlikesi değildir. Çünkü ortada şiddete hiç başvurma durumu veya olasılığı olmadığı olaylarda da (ör. Süryanilerin durumu, Melisa adının yasaklanması, vb.) farklı kimlikler yasaklanmaktadır. Yasaklanan, bizzat, farklılıktır.

3) Bu durumda, kaçınılmaz olarak, azınlık kavramı "ülkenin bölünmez bütünlüğü"ne aykırı sayılmaktadır. Sokaktaki vatandaşın Ankara'daki yüksek mahkeme yargıcına kadar, zihniyet budur.

4) Bu zihniyet sonucu Türkiye'de gayrimüslimlere ve Müslüman olup da farklı alt kimlik sergileyenlere "milletin bölünmez bütünlüğünü" bozan zararlı unsurlar olarak bakılmaktadır.

Bu zihniyetin kaynağı nedir? Burada; biri kuramsal, diğeri de tarihsel-

siyasal olmak üzere iki kaynaktan söz edilebilir. Kuramsal neden Türkiye Cumhuriyetindeki üst kimlik-alt kimlik ilişkisi ve buna bağlı olarak millet'in inşasında hangi yöntemin (kan veya toprak) kullanıldığı hususu, tarihsel-siyasal neden de "Sevr Sendromu"dur.

Zihniyetin Kuramsal Temeli: Türkiye Cumhuriyetinde Alt kimlik-Üst Kimlik ve Kan-Toprak Yöntemi İlişkileri

Azınlıklar konusundaki zihniyetin kaynağını araştırırken ilk incelenmesi gereken ülkedeki alt kimlik-üst kimlik ilişkisidir.

Giriş'te, ulus-devlet'in temel niteliğini alt kimlikleri asimile etmeye programlanmış olmak biçiminde görmüştük. Burada, yine Giriş'te gördüğümüz kimi kavram ve sınıflandırmaları kullanarak, bu devlet türünün iki çeşitlemesini ortaya koymak öğretici olacaktır.

Ulus-devleti incelerken, onu tek bir modelden ibaret görmemek gerekir. Ulus'u inşa ederken, esas olarak kan temelli yöntemi mi yoksa toprak temelli yöntemi mi kullandığına göre ulus-devlet ikiye ayrılır. Örneğin Fransa, son yıllar hariç, asimilasyoncu yönü çok yüksek bir ulus-devlet olmuştur, fakat ulus'u ülkedeki herhangi bir etnik grubun ekseninde (yani, kan temelli yöntemle) inşa etmemiştir. Fransa adı verilen toprak parçasını eksen alarak ve bu toprak parçası üzerindeki ortak Fransız kültürünü Fransızca dili temelinde işleyerek ulus inşasına girişmiştir. Dolayısıyla, ülkedeki üst kimlik herhangi bir etnik grubun (alt kimliğin) adını taşımaz; çünkü Fransa'da "Frank" diye bir alt kimlik/etnik grup yoktur (Franklar, İS 5.yüzyılda Batı Roma İmparatorluğunu istila eden Germen halklarından biridir ve Fransa'ya adını vermişlerdir). Sonuç olarak, ülkedeki kimi alt kimlikler asimilasyona direnebilir (nitekim Korsika adasındaki Kors'lar ve ayrıca batıdaki Bask'lar direnmektedir) ama, bu direniş, Fransa'da asimilasyonun başat bir etnik grubun ekseninde (kan temelli yöntemle) yapıldığı söylenerek savunulamaz. Ülkede bir etnik grubun değerlerinin egemen olduğu iddia edilemez ¹¹⁷.

117 Fransa ile Türkiye, azınlıkların varlığını ret konusunda eskiden beri çok iyi anlaşmış iki ulus-devlettir. Fakat Fransa, bu konuda en az Türkiye kadar duyarlı olmasına rağmen, dilsel ve kültürel farklılıkların korunması ve geliştirilmesi konusunda Türkiye'den çok farklı politikalar izlemeye ve geçmişte sürdürdüğü asimilasyoncu politikaları terk edilmeye başlamıştır. 1925 yılında, dönemin milli eğitim bakanı, "Fransa'nın

Oysa, çeşitli örnekleriyle gördüğümüz gibi, Türkiye'de durum böyle değildir. Fransa gibi asimilasyoncu bir ulus-devlet olarak kurulan Türkiye, yalnızca kültürel birliğe vurgu yapan Fransa'nın aksine, ayrıca bir de Türk etnik kimliğine vurgu yapma yoluna gitmiştir. Bu olguyu, Osmanlı ile Türkiye Cumhuriyetini karşılaştırarak daha net irdeleyebiliriz (bkz. tablo-7).

Osmanlı'da çok sayıda alt kimlik vardı: Türk, Kürt, Gürcü, Abhaz, Ermeni, Arnavut, Rum, Musevi, Boşnak, vb. Bütün bu alt kimlikler Osmanlı tarafından tanınmış ve Dördüncü Bölüm'ün hemen başında belirtildiği gibi, hiçbirinin diline, dinine, eğitimine, adetine, giyimine vb. karışılmamıştır. Bunun karşılığında, bütün alt kimlikler üst kimliğe saygı göstermiştir ve ondan rahatsız olmamıştır; çünkü üst kimlik esas olarak "padişaha sadakat" ve bir miktar da "toprak" üstüne kuruludur ve adı da alt kimliklerin herbirinin adından farklıdır: "Osmanlı".

Türkiye Cumhuriyeti bir "Ulus-devlet" olarak kurulunca; gayrimüslimlerin dinsel kurumlarına (patrikhane, vb.) tüzel kişilik tanınmamış, Müslüman çoğunluk için de cemaatler devreden çıkartılmıştır. Sonuçta, bütün ulus-devletlerde olduğu gibi, devlet bireyini/vatandaşını bizzat ve çok yakından denetlemeye başlamıştır; her bireye "ulusal" üniforma giydirilmiştir. Bu yeni durumda gayrimüslimler çeşitli nedenlerle (tehcir, göç, mübadele, vb.) sayıca çok azalmakla birlikte, alt kimliklerin çeşitliliği tablosu aynı kalmıştır. Üst kimlik de "Türk" biçiminde değişmiştir. Bu yeni üst kimlik, artık alt kimliklerden en önemlisi olan "Türk" alt kimliğiyle aynı adı taşımaktadır. İşte bu durum, diğer alt kimliklerin ve özellikle de Müslüman olmamak

tarihsel birliği için Brötonca'nın ortadan kaldırılması gerekir", saptamasında bulunmuştu. Daha sonra, 1951'de, beş bölgesel dili (Bask dili, Brötonca, Katalanca, Korsikaca ve Oksitan dili) tanıyan yasa çıkarılmıştır. Fransa bugün hâlâ etnik grup ve azınlık kavramlarını kullanmaktan kaçınmaktan birlikte, ülkesindeki dil ve kültür farklılıklarının, uluslararası belgelerde öngörülen standartları karşılayacak biçimde şekilde korunması ve geliştirilmesine olanak tanınması çabası içindedir. Buna yönelik reformlar, daha çok, bölge yönetimlerini güçlendirerek katı merkeziyetçilikten uzaklaşma stratejisine dayanmaktadır. Devletin bu yeni tutumu, kamuoyunda, ülke bütünlüğünün korunması mülâhazasıyla eleştirilmiştir. François Mitterrand, reformların gerekçesini 1981 yılında şöyle açıklamıştır: "Fransa'nın kurulabilmesi için, geçmişte, güçlü ve merkeziyetçi bir iktidara gereksinme duyulmuştur. Bugün ise, dağılmaması için, siyasal iktidarın ağırlıklı olarak yerel yönetimlere bırakılması zorunlu duruma gelmiştir." Reformları gerçekleştiren Sosyalist Parti tarafından reformları savunmak için 1991'de yayımlanan 1980'li Yılların Fransası için Sosyalist Proje adlı kitapta, dil ve kültürün korunması politikası su sözlerle savunulmuştur: "BİRER kültürel olgu olan bölgesel dillerin tanınmasının, onların politik olgu olarak da tanınmasına yol açacağı doğrudur. Bu, bir halkın ruhunun boşulmasına yönelik politikaya karşı tercih edilir bir durumdur." Oktay Uygun, **Federal Devlet - Temel İlkeler, Kurumlar ve Uygulama**, İstanbul, Çınar Yayınları, 1996, s. 194-195.

nedeniyle çok farklı bir alt kimlik taşıyan gayrimüslimlerin ve Müslüman olup da farklı alt kimliğini kuvvetle vurgulayan Kürtlerin dışlanması tablosunu yaratacaktır¹¹⁸. Daha önceki alt-üst kimlik ilişkisi böyle rahatsız edici olmadığından, yeni durum sorun yaratacaktır.

Giriş'te, ülkeyi birleştirici kavram olan üst kimliğin iki durumda işlevinin tam tersi bir durum yaratıp sorun çıkarabileceği belirtilmişti:

1) Üst kimliğin edinilmesi olanaksızlaştırılmış veya sınırlandırılmışsa: Segregasyon durumu, sömürgecilik, ırkçılık, vb. Türkiye'de yoktur. Türkiye'de zaman zaman devlet özellikle din ayrımcılığı üzerinden ırk ayrımcılığı yapmıştır ama, asimilasyoncu olduğu için hiçbir zaman ırkçılıkla el ele giden segregasyoncu olmamıştır.

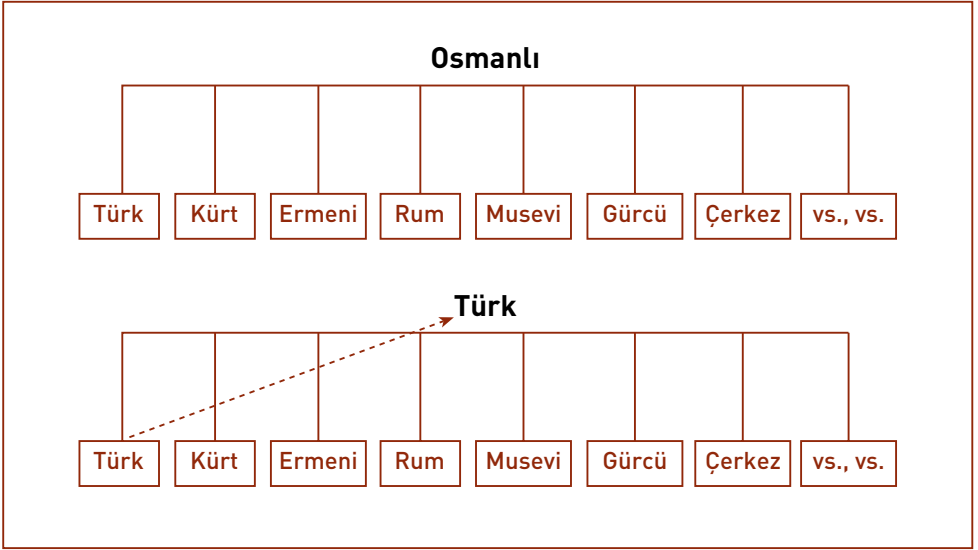
2) Üst kimlik bireyi temsil etmiyorsa: İşte bu, Türkiye'de ciddi boyutlarda vardır. Çünkü en azından gayrimüslimler ve Kürt kökenli vatandaşlar "Türk" biçimindeki üst kimliğin kendilerini temsil etmediğini, sadece başka birilerini (Türkleri veya kendilerini Türk sayanları) temsil ettiğini düşünmektedirler.

Bu durumu vurgulayan yan etkiler de eksik olmamıştır. Bir kere, Fransa'nın aksine, bu üst kimlik için başından beri kullanılan bir üst kimlik değildir; bir kırılma noktasından (yani Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyetine geçişten) itibaren kullanılmaya başlanmıştır ve bu da sorun yaratıcı durumu keskinleştirmiştir. İkincisi, etnik anlam taşıyan bir "Türk" üst kimliği, Kürtlerin azınlık bilincinin henüz doğmamış olduğu bir ortamda bu alt kimlik için çok rahatsız edici olmamış olabilir ama, özellikle 1960'lardan başlayarak çok hızlı yükselen bir Kürt azınlık bilinci (veya, Kürtlerin daha kolaylıkla kabul edeceği bir terimle söylenirse, "Kürtlük bilinci") ortamında durum başkadır. Üçüncüsü, başarılı bir asimilasyon için en önemli öge olan ulusal ekonomik pazar, Türkiye'de ancak 1980'lerden itibaren kurulmuştur. Giriş bölümünde de önemli belirtildiği gibi, ulusal ekonomik pazar önce kurulursa, azınlığın asimile edilmesi mümkündür hatta olasıdır, çünkü bu

118 Bu yeni üst kimliğin 1921 Londra Konferansından hatta 1919 Sivas Kongresinden başlayarak adım adım Türklük üzerine kurulduğunun öyküsü için bkz. Özlem Kaygusuz, *Foreign Policy and ... , passim*.

ortamda azınlık bilinci gelişmeyebilir. Ama, azınlık bilinci ulusal ortak pazardan önce oluşursa, hele küreselleşme ortamında asimilasyonun şansı yoktur denebilir. Türkiye'de durum budur. Dördüncüsü, alt kimliklere büyük vurgu yapan bir küreselleşme ortamı hesaba katıldığı zaman bu asimilasyonun artık hiç şansının olmadığı ortaya çıkacaktır.

Tablo-7: Osmanlı'da ve Türkiye'de Üst ve Alt Kimlikler

Aslında, Türk ulus-devleti tipik bir kan temelli yöntem kullanmamıştır; karma bir yöntem kullanmıştır. Örneğin, Kürtlerin zorla batıya yerleştirilmesine ilişkin 1934 İskan Kanununda bile "Türk ırkından olan" ölçütünün yanı sıra, Türk olmayıp da Müslüman olan Boşnaklar vb. için "Türk kültürüne bağlı olan" ölçütü devreye sokulmuştur. Zaten, çok sayı ve türde "Türk olmayan Müslüman" içeren ve Millet Sistemi geleneğinden gelen bir ülkede başka bir şey yapılması da mümkün değildir. Örneğin Silahlı Kuvvetler'de en üst makamlara yükselmiş, tamamen Kürt kökenli olduğu bilinen ve hatta "Kürt" lakabıyla anılan subayların olduğu çok bilinen bir husustur.

Cumhurbaşkanı M. Kemal'in, Onuncu Yıl nutkunun (1933) sonunda kullandığı ünlü "Ne Mutlu Türk'üm Diyene" özdeyişi bu açıdan incelenmeye

değer önemdedir. Bu özdeyiş, zamanı için son derece ilericidir. Çünkü, dönemin faşizan atmosferine rağmen; doğuştan gelen ve değiştirilemeyen "objektif kimlik"e değil, kişinin iradesine bağlı olan "sübjektif kimlik"e ve bu nedenle de dolaylı olarak toprak yöntemine gönderme yapmaktadır. Objektif kimliğe gönderme yapmış olsaydı, "Ne Mutlu Türk Olana/Doğana" derdi.

Fakat bu özdeyiş, "Türk" terimi etnik kökene ciddi bir vurgu yapmakta ve kan temelli yöntemi çağrıştırmakta olduğu için, 21. yüzyılın çok gerisinde kalmıştır¹¹⁹. Bugünün alt kimliklere büyük vurgu yapan ortamında M. Kemal'in bu özdeyişinin birleştirici olabilmesi için "Ne Mutlu Türkiyeliyim Diyene" olması gerekirdi. O zaman, tam anlamıyla toprak temelli yöntemi (teritoryal yöntemi) kullandığı ve tamamen sübjektif kimlik ölçütüne uymuş olacağı için başka alt kimlikleri rahatsız etmezdi. M. Kemal'in bütün Kurtuluş Savaşı boyunca "Türk" yerine kullandığı "Türkiye" sözcüğünü ("Türkiye Halkı", "Türkiye Milleti", "Türkiye Ordusu", "Türkiye genci", vb.)¹²⁰ devam ettirmek, entegrasyon açısından çok olumlu sonuçlar doğuracaktı.

Zihniyetin Tarihsel-Siyasal Temeli: Sevr Sendromu

21. yüzyılın eşliğinde Türkiye'de kimi kişiler ve kurumlar, çağdaş gelişmelere uygun düşecek biçimde bu üst kimlik reformuna karşı direnmektedir. Bu direnişi devam ettirebilmek için de, Profesör Vamık Volkan'ın "*chosen trauma*" dediği¹²¹, burada rahatlıkla "mukaddes korku" denebilecek bir durumdan yararlanmak istemektedirler: Sevr Sendromu.

Sevr Antlaşmasının İmparatorluğu parçalamasının toplumda o zaman yarattığı psikolojik etkiler bugün de sürmektedir, hatta artmıştır. Çünkü 1970'lerde Kıbrıs sorununun yanı sıra başlayan ASALA terör eylemleri

119 M. Kemal'in Türk terimini kullanmasında; "Avrupa'nın Hasta Adamı", "Türk ne bilir âdâbı, lak lak içer ayrı", "Etrak-ı bî idrak" gibi deyimlerin yarattığı psikolojik huzursuzluğu "demiri tersine bükerek düzeltmek" (yani, Türklerin yıpratılmış ulusal onurunu ayağa kaldırmak) amacı ortadadır. Ama demirin bu sefer de ters yöne büküldüğü ayrı bir gerçektir.

120 M. Kemal, 1923 sonuna kadar, "Türk" terimini çok az kullanmış, genellikle "Türkiye"yi tercih etmiştir. Kendisinin yazı ve konuşmalarının bu yönden içerik analizine tabi tutulması için bkz. B. Oran, *Atatürk Milliyetçiliği, resmî ideoloji dışı bir inceleme*, 5. B., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s. 209-211, dn. 343a.

121 Vamik D. Volkan and Norman Itzkowitz, *Turks and Greeks, Neighbours in Conflict*, Cambridgeshire, Eothen Press, 1994, s. 7.

Ermenilerin, 1980'lerde başlayıp 1990'ların sonuna kadar 30.000 kişinin ölümüne yol açan PKK terör eylemleri de Kürtlerin Türkiye'den toprak koparacağı ve böylece Sevr'in sonuçsuz kalan parçalamasının tamamlanacağı endişesini yaratmıştır. Kuzey Irak'ta 1991'de ABD'nin kurduğu Güvenli Bölge içinde gelişen Iraklı Kürt örgütlenmesi de ayrı bir korku kaynağı olmuştur. Bu eylemlerin Batı ülkeleri ve kamuoyları tarafından sempatiyle karşılanması ise, Türkiye'nin müttefiklerinin de bu parçalanmayı destekledikleri izlenimini vererek tabloyu tamamlamış, bu sendromu bir paranoyaya dönüştürmüştür.

ASALA eylemleri 1980'lerin ortalarında sona ermiştir. Arkasından başlayan Ermeni Tasarıları kampanyası yıllardır tavsamış durumdadır. Şubat 1999'da Öcalan'ın yakalanması sonucu PKK eylemleri bir tehdit olmaktan çıkmıştır. Fakat Sevr Paranoyası en ufak vesilede parlamaktadır.

Bunun örnekleri çoktur ve epey şaşırtıcıdır: Doğu Karadeniz'de bir Pontus Rum devleti kurulmak istendiği ve Amerikalı doktorların buna hazırlık niteliğinde olmak üzere Türk vatandaşlarından kan örnekleri almaya başladıkları¹²², 17. yüzyılda Müslümanlığı kabul etmiş Musevilerin (Dönmeler, Sabetaycılar) gerçek kimliklerini hiçbir zaman bırakmadıkları ve bugün Türkiye'de her alana gizlice egemen hale geldikleri¹²³, ABD'nin K. Irak'ta kurdurmak istediği Kürt devletinin güneydoğu Türkiye'den toprak koparacağı veya Türkiye Kürtlerinin ona katılacakları¹²⁴, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin İstanbul'da evler satın alarak bir Vatikan Devleti haline geleceği¹²⁵, vs.

Bu konuda bir de K.Kıbrıs'tan güncel örnek vermek gerekirse, 24 Nisan 2004'te Annan Planı için yapılan referandumla ilgili propaganda süreci sırasında plana karşı olan hayırcı kesim bu planın Sevr Antlaşmasının son uzantısı olduğunu, "Kıbrıs'ın kaybedilmesinin" ardından sıranın Anadolu

122 *Milliyet*, 16 Aralık 2002.

123 Bu antisemitist kampanya İlğaz Zorlu adlı kişinin demeç ve yazılarıyla başlamış, kimi İslamcı yazarlar tarafından işlenmiş, son iki yıl içinde özellikle Prof. Dr. Yalçın Küçük'ün "Şebeke" kitabıyla yaygınlaşmış, Sevr Paranoyası etkisindeki insanların komplo teorilerine meraklı oluşu sonucu basın da konuyu gündemde tutmuştur.

124 Bu husus, bu kitabın sonunda ek halinde verilen bir analizde irdelenecektir.

125 "Vatikan olmak için Fener'den ev satın alma" öyküsü için bkz. B.Oran, *Devlet Devlet'e Karşı...*, s. 27-38'den *Milliyet*, 29 Ekim 1993.

topraklarına geleceğini, hatta kurulması öngörülen Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti bayrağının (üstte mavi, ortada sarı, altta da kırmızı bölümlerden oluşan bayrağın) Ermenistan bayrağının ters çevrilmiş hali olduğu, referandum tarihi olan 24 Nisan'ın ise Ermenilerin “soykırımını anma” gününe rastladığı, dolayısıyla bu planın hazırlanmasında Rumların yanı sıra Ermenilerin de önemli paylarının bulunduğu yönünde kimi yerel TV ve radyolarda propaganda yapmışlardır (bilgi için Dr. Ali Dayıoğlu'na teşekkür ederim).

Böyle bir ortamda, Türkiye'deki en masum kimlik talepleri bile Türkiye'yi parçalamak istemekle yorumlanarak ânında bastırılmaktadır.

Görüldüğü gibi, bir yandan AB'ye girerek cumhuriyetin en temel projesi olan çağdaşlaşmayı sonuçlandırmak isteyen Türkiye, bir yandan da, 1930'lardaki tekçi Ulus-devlet ideolojisinin 21. yüzyılın gelişme ve gerçekleri karşısında yetersiz kalışını 1930'daki koşulların ortadan kalktığını reddetmek suretiyle ikame etmeye çalışmaktadır.

SONUÇ

"Azınlıklar 'Devletin ve Millet'in Birlik ve Beraberliği'ni Bozar" Yaklaşımı

Bugün Türkiye'de azınlıklar konusunda egemen zihniyetin azınlıkları ülkeye zararlı bir unsur olarak ele almasının ciddi zararları vardır.

1) İdeolojiler, belli bir tarihte oluşan belli koşullarda ortaya çıkan belli sorunlara çözüm getiren paketlerdir. O belli tarih belli bir süre aşılmıca o belli koşullar değişir ve sonuçta sorunlar farklılaşır. Bu durumda, ideolojinin karşısına çatal bir tercih çıkar: Ya aynen devam etmek, ya da değişmek. Aynen devam etmek, ideolojinin ölümü demektir; çünkü artık yeni sorunları çözemez. Sorun çözmeye devam edebilmek için kendini reforma tabi tutmak zorundadır.

20. yüzyıl başının tekçi (monist) dünyasının aksine, 21. yüzyılın dünyası çoğulcu (plüralist) bir anlayış içindedir. Demokrasi artık kaldırılan parmak adediyle değil, "azınlığa saygı"yla tanımlamaktadır.

Daha önce de Giriş'te gördüğümüz gibi, demokrasi talebi anlamına gelen "iç self-determinasyon" ile parçalanma anlamına gelen "dış self-determinasyon"u aynı şey sanmak sonucu, farklı kimliklerin tanınması ile devletin parçalanması aynı şey sayılmakta/sanılmaktadır. Oysa bugün artık milleti güçlü kılmamanın yolu, milleti oluşturan bireylerin "zorunlu vatandaş"tan "gönüllü vatandaş"a dönüştürülmesi olarak görülmektedir. Çünkü 20. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve artık 21. yüzyılda kemikleşen yaklaşım, alt kimliklerin reddinin milletin bütünlüğünü sağlamayacağı, tersine bozacağı yolundadır. Millet konusunda teklik'i savunmak, birlik'i sabote etmektir; birincinin ikinciye gitgide tahrip etmektedir.

Bugünün dünyası farklı alt kimliklerin tanınması ve saygı görmesi üzerine kuruludur. Artık proje; "Tek Devlet", "Tek Millet", "Tek Şef", "Tek Parti", "Tek Dil", "Tek İdeoloji", vb. diyen eskinin sadece "Tek Devlet" sloganını alıkoyarak birey'in maksimum özgürlüğünü sağlamaktır.

2) Bugün Türkiye'deki egemen zihniyet, 1920 ve 30'lardaki tekçi yorumundan farksızdır ve bu yorum onu amacının tam tersi sonuçlar doğurmaktadır:

a) Bu zihniyet demokrasiyi zedelemekte ve geciktirmektedir. Oysa, bugün "Batı" kavramı hâlâ "muasır medeniyet" biçiminde anlaşılıyorsa, muasır medeniyet'in 2000'lerin çoğulcu Batı Avrupası olduğu bilinmelidir; yoksa 1920'lerin "Gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım", "Hak yok, vazife var" "Senben yok; biz varız" sloganlarıyla beslenen faşizan milliyetçi Avrupası değil.

Bu zihniyet, temel meseleyi "Cumhuriyet mi, Demokrasi mi?" diye koymaya devam ettiği sürece, 1920'lerdeki modernleştirici işlevini korumasına imkansıhtimal yoktur; demokrasiyi zedelediğiyle kalır.

b) Bu zihniyet ülkenin iki temel sorunu olan İslamcılık ve Kürt milliyetçiliğini daha da kuvvetlendirmektedir. Üniversiteli kızların başlarına karışmanın özellikle Rektör Kemal Alemdaroğlu'nun İstanbul Üniversitesinde İslamcılığı nasıl güçlendirdiğini, Kürtlerin Kürtçe konuşma ve öğrenmelerini mümkün olduğu kadar geciktirmenin Kürt milliyetçiliğini nasıl kışkırttığını ve örneğin Türkiye'nin başına nasıl bir de q, w, x harfleri sorununu çıkarttığını hatırlamak yeter¹²⁶.

c) Bu zihniyet, gayrimüslimleri ve yalnızca kültürel farklılık sergileyen grupları Türkiye'ye gittikçe yabancılaştırmakta, azınlık bilinci olmayana da azınlık bilinci aşılacaktır. Bunun sonucu, milletin zayıflaması ve sonuç olarak devletin güçten düşmesidir.

d) Bu zihniyet Türkiye'yi dışa karşı da zayıflatmaktadır. Çünkü artık uluslararası ortamda en fazla önem verilen husus "azınlıkların korunması"dır ve Türkiye'nin "parçalanırız" gerekçesiyle azınlıklara yasal haklarını bile vermekten kaçınması, aynen II. Abdülhamit'in 1878 Berlin Konferansında verdiği azınlık koruma sözlerini tutmaması gibi Avrupa müdahalesini davet etmektedir¹²⁷. Üstelik, dış politikada Türkiye'nin egemenliğini zedeleyen

126 Kürt milliyetçiliğinin Türk milliyetçiliği tarafından nasıl güçlendirildiği konusunda bkz. B.Oran, "Kürt Milliyetçiliğinin...", s. 871-879.

127 1878 Berlin Antlaşmasının 61. maddesi şöyleydi: "Altmışbirinci bend: "Bâb-ı Âli ehâlisi Ermeni bulunan eyâlatda ihtiyacat-ı mahalliyenin icab itdiği islahatı bilatehir icra ve Ermenilerin Çerkes ve Kürdlere karşı huzur ve emniyetlerini temin itmeği teahhüd ider ve arasıra bu

durumu da devam ettirmektedir çünkü denge oluşturabilecek Avrupa Birliğini kendinden uzaklaştırarak ABD tekeline sürdürmektedir.

Türkiye'de Çağdaşlaşma Tsunamileri ve Çelişkileri

Lozan 1923 yılında yapılmış bir antlaşmadır. Bilindiği gibi, o tarihte bile döneminin azınlık koruma standartlarının çok altındadır çünkü bu standartlar "dil, din, soy" azınlıkları iken Lozan yalnızca "gayrimüslimler"i azınlık kabul etmiştir.

Bugün sadece Lozan'ı tanımak ve ondan sonraki gelişmeleri tanımamak Türkiye'yi bir yere götürmez; sadece dış müdahaleyi davet etmeye devam eder. Kitap boyunca uzun uzun anlatıldığı gibi, Lozan asgari kuraldır; Türkiye ondan sonra onu çok aşan sözleşmeler imzalamıştır.

Bununla birlikte, içinde korku duyanları çok rahatlatıcı gerçek şudur ki, bu çağdaş imzaların getirdiği yükümlülükler Lozan gibi pozitif haklar vermeyi gerektiren yükümlülükler değildir. Aksine, AB Uyum Paketleri başta olmak üzere, negatif haklar getiren yani ayrımcılığı önlemeyi ve yasakları kaldırarak Türkiye'deki farklı gruplar arasındaki eşitsizliği kaldırmayı amaçlayan kurallardır.

Zaten, bizzat pozitif hak sahibi olan gayrimüslimler başta olmak üzere, Türkiye'deki farklı grupların pozitif hak (farklı muamele) istedikleri yoktur; bütün istedikleri kendi alt kimliklerini ifade edebilmektir. Türkiye'de devletin azınlıklara pozitif hak vermesi gerekmemektedir; ayrımcılığı ortadan kaldırarak eşit muamele yapması ve yasakları kaldırması yeterlidir. Giriş'te de sözünü ettiğimiz gibi, yarın öbürgün Türkiye ayrımcılığın kalmadığı bir ülke olduğunda, alt kimliklerini ifadeye gücü yetmeyen

*babda ittihaz alınacak tedabiri devletlere tebliğ ideceğinden duvel-i müşarüneyhim tedabir-i mezkürenin icrasına nezaret eyleyeceklerdir." (Bab-ı Âli, ahalisi Ermeni olan vilayetlerde yerel gereksinmelerin gerek gösterdiği düzenlemeleri ve reformları yapmayı ve vakit geçirmeden uygulamayı ve Çerkezlerle Kürtlere karşı onların güvenliğini sağlamayı taahhüt eder. Bab-ı Âli, bu yolda alacağı önlemleri, onların uygulamasını denetleyecek olan büyük devletlere belirli zamanlarda bildirecektir) (Nihat Erim, **Devletlerlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953, s. 423). II. Abdülhamit, Doğu Anadolu Ermenilerinin sorunlarını çözmek suretiyle Avrupa müdahalesini önleyecek yerde, tam aksine, 1890'da kurduğu Hamidiye Alayları aracılığıyla Ermenileri Kürt aşiretlerine kırdırma yoluna giderek Avrupa müdahalesini adeta meşrulaştırmıştır.*

azınlıkları devlet olanaklarıyla ayakta tutmak gerekli olacaktır ve bu zaten çok doğal görülecektir. Bugün sorun, yasakları ve ayrımcılığı ortadan kaldırmaktır.

Şu anda Türkiye'de bir "Ayrımcılığı Önleme Mevzuatı" yoktur ve sistem bunu oluşturmamak için direnmektedir. Bütün kitap boyunca anlatıldığı gibi, Türkiye'de ulus-devlet ayrımcıdır. Aslında, anayasada ayrımcılık yasağı ve kanun önünde eşitlik (md.10), din ve vicdan hürriyeti (md.24) gibi maddeler vardır, ama işletilmemektedir. Asimilasyoncu devlet, halk katındaki ayrımcı eylemleri engellemek ve cezalandırmak konusunda da kendini görevli saymamaktadır. Negatif hak vermenin ayrılmaz parçası sayılan, bu haklara karşı çıkanlara yaptırım uygulamayı aklına getirmemektedir. Yani devlet, Giriş'te verilen Tablo-3'ün henüz birinci aşamasında dahi değildir. Türkiye'de devlete ve dine hakaret yasaktır ve şiddetle cezalandırılır, ama millet'i oluşturan kimi gruplara örneğin Musevilere veya Ermenilere hakaret serbesttir ve cezalandırılmamaktadır¹²⁸.

Ama dış dinamik ve özellikle Avrupa Birliği baskıları sonucu Türkiye, hiç

128 Bununla birlikte, bu türden insan hakları suçlarının cezalandırılması için artık gerekli hukuksal olanaklar 2002 ve 2003'te hiç olmazsa "kağıt üzerinde" yaratılmıştır. Daha önce de AB Uyum Paketlerini özetterken gördüğümüz gibi, Şubat 2002'de Birinci Paket'te TCK'nin 312. maddesine eklenen fıkra ("halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek bir şekilde tahkir") Türkiye'de azınlıklara yapılan hakaretleri cezalandırmak için yeterli bir hukuksal zemin oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, 04 Haziran 2003'te onaylanan BM 1966 İki Sözleşmelerinden Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 20. maddesi "her türlü savaş propagandası ile ayrımcılığa, nefrete ya da şiddete teşvik eden ulusal, ırksal ya da dinsel düşmanlığın savunulması"ni ifade özgürlüğünün kapsamı dışında tutmaktadır. Böylece, Batı dünyasında "hate speech" (nefret söylemi) diye bilinen ve kesinlikle ifade özgürlüğü kapsamı dışında tutulup cezalandırılan ifadeler Türkiye'de de ceza görebilecektir (Oktay Uygun, "İfade Özgürlüğü...", s. 26). Tabii, "kağıt üzerinde" n gerçek yaşama aktarılabilir.

Bu aktarmanın çok kolay olmayacağı tahmin edilebilir. Nitekim, içişleri bakanı olmuş bir kişinin (Meral Akşener) Abdullah Öcalan'a ve dolayısıyla Kürtlere hakaret etmek için "Ermeni dölü" terimini kullanabildiği ve böylece bir de Türkiye Ermenilerine hakaret ettiği bir ülkede savcılardan takibatına uğramaması, ünlü "imam ile cemaat" formülünü harekete geçirmekte ve azınlıklara hakaret edilmesini adeta olağan hale getirmektedir.

İçişleri bakanı böyle yaparsa, günümüz basınında azınlıklara çeşitli bahanelerle hakaret edilmesi normaldir. Örneğin Vakit gazetesi yazarlarından Hüseyin Öztürk 18 Mayıs 2004 tarihli yazısında Eurovision şarkı yarışmasında Türkiye'yi temsil eden Athena grubuna ve "Sabetayist" olarak tanıttığı Sertap Erener'e yönelik ırkçı ifadeler kullanmıştır. Yazı, "Eurovision şarkı yarışması, bir Ermeni dayanışmasıydı. Ben bir Türk'üm ve Müslümanım. Bu toprakların gerçek sahibiyim, muhafazakarım, devletimi ve milletimi çok seviyorum" diye başlamakta ve şu ırkçı ifadeleri kullanmaktadır: "Ne zamandan beri Ermeni asıllı kişiler, Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil eder oldu... Oysa Ermeniler ABD'li askerlerin Iraklılara yaptığı işkencenin milyonlarca fazlasını Müslüman Türklere yapmışlardır, ama biz hâlâ Ermenilerin ayaklarını yalıyoruz... Ayrıca Sertap Erener de 'sabetayisttir'. O ruhtan yoksundur... Bosna'yı bir homoseksüel temsil ediyordu... Sanki bizde durum çok mu farklı, bizde de Türkiye'nin T'sine bile sahip olmayan belli azınlıklar bu kişileri önümüze koyup; 'Alın yerseniz; işte Türkiye bunlardan ibarettir' demiyor mu?"

farkında olmadan, böyle bir mevzuat oluşturmaktadır. Türkiye, hiç farkında olmadan, kendi insanına ayrımcılık yapmayı zorla da olsa bırakmaktadır. Kendi insanına insan muamelesi yapmaya başlamaktadır.

Türkiye'nin kendi insanına dışarının baskısıyla insan muamelesi yapıyor oluşu üzücü bir olaydır; bunu dış baskı olduğu için değil kendisi için yapıyor olması gerekirdi. Fakat ne yazık ki gerçek budur. Hiçbir az gelişmiş ülke kendi iç dinamiğiyle çağdaşlaşmamaktadır. Gerçi genelde Batılı ülkeler bu ülkelerdeki en gerici unsurlarla işbirliği yapmış ve bunun sonucu olarak siyasal bağımlılığı demokrasiye tercih etmişlerdir ama, bu ülkelerin iç dinamiğinin de fazlasıyla tembel olduğunu ve hep dış dinamiğin itelemesiyle harekete geçtiğini itiraf etmek gerekmektedir. Türkiye'de 1839'dan beri Batı etkisiyle (1920'lerdeki Kemalist reformlar) veya zoruyla (2000'lerdeki AB Uyum Paketleri) yapılmamış çağdaşlaşma göstermek zordur.

Türkiye bunu yaparken ulusal onurunu kıran bir iş yapmamaktadır; tam tersine, ulusal onurunu kurtarmaktadır. Çünkü, alt kimlikleri tanımak suretiyle ayrımcılığı önleyerek kendi insanına insan muamelesi yaparken, aynı zamanda da dış müdahaleyi önleyecek tek seçeneği uygulamaktadır¹²⁹.

Aslında, Türkiye'nin az gelişmiş ülkeler içinde bir açıdan ciddi bir istisna olduğunu da söylemek mümkündür. Şöyle ki: Türkiye kurulduğunda, iç dinamiği ilerleme üretmeye hiç uygun olmayan bir ülkedir. Bu ülkede, Batı eğitimi görmüş Kemalist aydınlar¹³⁰ daha önce de belirtildiği gibi (bkz. dipnot 99) "yukarıdan devrim"le yani ulus-devletin zorlayıcı gücünü kullanıp hukuku değiştirmek yoluyla zaman içinde Türkiye'de ümmet'ten millet'e geçişi gerçekleştirmişlerdir (bkz. Tablo-8).

129 Nitekim, kimi asker/sivil bürokrasinin günümüzde anlamak istemediği bu gerçeği Osmanlı bürokratları anlamışlar ve Sevr'e cevapta mali kapitülasyonları açıkça reddettikleri halde adli kapitülasyonlar konusunda reform istemişlerdir; çünkü geri bir hukukun (şeriatin) egemen olduğu bir adli düzende Batı müdahalesini önlemenin mümkün olmadığını idrak etmişlerdir. Bkz. B.Oran, "Sèvres Barış Antlaşması", TDP, C. I, s.122-123.

130 Zaten, "aydın" yalnızca az gelişmiş ülkelere özgüdür. Gelişmiş ülkelerde aydın olmaz, entelektüel vb. olur. Çünkü aydın terimi "aydınlanma"dan gelir ve az gelişmiş ülkelerin yaşamamış olduğu bir dönem yani Batı'nın 17. Yüzyılını (Aydınlanma Çağını) ülkelerine getirmeyi amaçlayan seçkinlerin adıdır. Bu seçkinler, John Kautsky'nin zihin açıcı tanımıyla (**Political Change in Underdeveloped Countries: Nationalism and Communism**, N.Y., John Wiley and Sons, 1962, s.46) "modernleşme kendi ülkesine ulaşmadan modernleşmenin ürünü olan" toplumsal tabakayı oluştururlar ve eğitimini aldıkları Batı'yı kendi ülkelerine getirmeye çabalarlar.

Tablo-8: Az gelişmiş Ülkelerde Ulus-devlet , Millet, Azınlık İlişkisi

Tablo-1'de Batı Avrupa için görmüş olduğumuz millet ve ulus-devletin kuruluşu süreci az gelişmiş ülkelerde tersinedir. Batı emperyalizminin istemeden yetiştirdiği aydınlar milliyetçiliği ortaya atmışlar, bu ideoloji sonucu kurdukları ulus-devleti kullanarak milleti inşaaya girişmişlerdir. Bunun bir sonucu da, millet inşasının yarattığı tepki sonucu azınlık milliyetçiliğinin ortaya çıkması olacaktır:

Emperyalizm → Aydınlar → Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği İdeolojisi → Ulus-devlet → Millet İnşası → Azınlık Milliyetçiliği.

Doğal olarak, her yukarıdan devrim durumunda olduğu gibi, bu ilk çağdaşlaşma dalgasına (buna, çok güçlü olduğu için "tsunami" adını vermek belki de daha uygundur) aşağıdan bir tepki gelmiştir: İrtica.

Bugün de Türkiye'de ikinci çağdaşlaşma tsunamisi yaşanmaktadır: AB Uyum Paketleri. İşin ilginç tarafı, bu paketleri inatla getirme mücadelesi verenler, birinci tsunamiye tepki vermiş olan irtica'nın torunlarıdır: AKP.

Bu açıdan, 1920'lerdeki birinci çağdaştırma tsunamisi (Kemalizm) had safhada başarılıdır. Çünkü Türkiye'nin tembel iç dinamiğini dış dinamik sayesinde mükemmelen harekete geçirmiş ve sonuçta, bir zamanlar dümdüz ettiği fikir ve tabakaların torunlarını ikinci tsunaminin uygulayıcıları haline getirmiştir¹³¹. Dünyada bunun bir örneği daha olduğunu sanmıyorum.

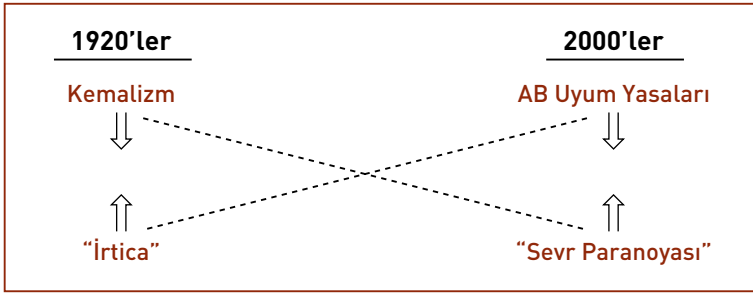
Diğer yandan, günümüzde bu ikinci tsunamiye de, doğal olarak, aşağıdan bir tepki gelmektedir: Sevr Paranoyası. Türkiye'nin alt kimliklere saygı göstermesinin "devlet ve milletin birlik ve beraberliğini" bozacağını ileri

131 AKP'nin, Ecevit koalisyonları döneminde Ekim 2001'den itibaren başlayan bu AB reformlarına neden bu denli sahip çıktığına gelince: 1) AKP'nin cemaate kavramına dayanan ideolojisini formüle edenler bir azınlıktır, dolayısıyla azınlıkların çektiği sıkıntıları anlamaktadır. Çünkü AKP'nin yüzde 34 oyunda İslamcı (şeriatçı) oranı yüzde 8-10 arasındadır; 2) AKP, protesto oyundan başka bir şey olmayan bu geri kalan yüzde 25 dolaylarındaki oy tarafından hızla çıkış noktası olan cemaat kavramından uzaklaştırılmakta, modernleştirilmektedir; 3) AKP ile AB'nin Türkiye'de karşıtları ortakdır: laikliğin 1920'lerdeki militan biçimini devam ettirmek isteyen çevreler; 4) Bence en önemlisi, AKP milliyetçilik ideolojisine sahip değildir. Dolayısıyla, bu ideolojinin at gözlüğünü takmamıştır. 1920'lerin milliyetçi ideolojisinin bugün insan ve azınlık haklarındaki gelişmeyi tökezletici rol oynadığını, "parçalanırız!" korkusuyla bu hakları karşısına aldığı görülmektedir. Diğer yandan, bu dürtü üstyapı ögesinin yanı sıra, şu çok önemli altyapı ögesi AKP'nin Batılılaşma çabasını izah ederken akıldan tutulmalıdır: "Anadolu Sermayesi" ihracata başlamış ve dolayısıyla uluslararası kapitalizme artık eklenmiştir. MÜSİAD yönetim kurulu artık İstanbul'daki İsrail başkonsolosluğunun verdiği kokteyllere tam kadro katılmaktadır.

sürerek 1920'lerin tekçi Ulus-devlet ideolojisini devam ettirmek isteyenlerin tepkisi (bkz. Tablo-9).

Bu açıdan ise, Kemalizm'in günümüzde en azından kimi çevrelerce böyle yorumlanması onun muazzam başarısızlığıdır. Soğuk Savaş zihniyetinin izlerini de yansıtan bu Kemalizm yorumu, 1920'lerde takılıp kalmıştır. 1920'lerde ilericiydi, bugün tutucudur, hatta açık söylemek gerekirse, bir parçalanma psikozu yaratmak yoluyla demokratikleşmeyi köstekleyicidir. Bu açıdan ülkeye büyük zarar vermektedir.

Tablo-9: Türkiye'de Çağdaşlaşma Tsunamileri: 1920'ler ve 2000'lerde Yukarıdan Devrim ve Tepkileri

Türkiye'de Ulus-Devlet'ten Demokratik Devlet'e Geçiş

Birinci tsunami büyük bir değişiklik başarmıştır: İmparatorluğun temsil ettiği Feodal Devlet'ten Ulus-devlet'e geçiş. Bu o kadar büyük bir değişikliktir ki, ancak mütasyon veya transformasyon terimleriyle karşılanabilir.

Bugün ise artık Türkiye, ikinci tsunami sayesinde Ulus-devlet'ten Demokratik Devlet'e geçmektedir. Çünkü bu Ulus-devlet, bu kitap boyunca uzun uzun anlatıldığı ve istisnasız bütün ulus-devletlerde görüldüğü gibi, temel niteliği alt kimlikleri asimile etmek olan bir devlet türüdür. 20. yüzyılın başı Avrupasında hiç yadırganmamıştır, çünkü o dönemin Avrupasında kural zaten asimilasyondur. Ama bu devlet türü 21. yüzyılda bu niteliğiyle ortadan kalkmaktadır. Yerine, alt kimliklere saygı göstermek nedeniyle kendi milletinin gönüllü desteğini çok daha fazla alacak olan ve dolayısıyla "ulusal" niteliğini çok daha fazla taşıyan Demokratik Devlet ve onun özgür vatandaşı

gelmektedir (bkz. Tablo-10).

Türkiye'deki Sevr Paranoyasının temel nedeni, kendini yenileyemeyen ve bunu "1920'nin koşulları değişmemiştir ve Batı bizi yine parçalamak istemektedir" diye telafi etmeye çalışan bir ideolojinin bu denli hızlı ve radikal bir değişiklik karşısında korkusu ve bunun bugüne kadar çok "kötü" bellege geldiği bir grup tarafından getiriliyor olmasından ürktüğüdür.

Tablo-10: Türkiye'de Çağdaşlaşma Modelleri: 1920'ler ve 2000'ler

	Devlet Değişikliği	Toplumsal Birimi İnşa İlkesi	Toplumsal Birim Değişikliği	Üst Kimlik Değişikliği
1920'ler	Feodal Devlet → Ulus-devlet	Padişaha sadakat+Din → Toprak+Din (Sünni İslam) +Kan	Ümmet→ Ulus (zorunlu vatandaş)	Osmanlı →Türk
2000'lerde eğilim	Ulus-devlet→ Demokratik Devlet	Toprak+Din+Kan → Toprak	Ulus (zorunlu vatandaş) → Ulus (gönüllü vatandaş)	Türk → Türkiyeli

Türkiye iyiye gitmektedir. Belki, mehter yürüyüşüyle; 2 adım ileri 1 adım geri usulüyle. Fakat 2'den 1 çıkınca yine de 1 kalmaktadır...

Bu yeni aşamada Türkiye'de üst kimlik çatışma çıkarmayacak ve tüm alt kimlikleri kucaklayacaktır. Çünkü "Türk" değil, "Türkiyeli" biçiminde olacaktır.

Bu yeni aşamada millet çok daha güçlü olarak devam edecektir. Çünkü artık gönüllü, yani ülkesini severek bu ülkede kalan vatandaşlardan oluşacaktır.

Bu yeni aşamada devlet çok daha güçlü olacaktır. İHAM'ın Yargıtay'ın yerine geçmesi, TC Anayasa Mahkemesinin bir ön-İHAM gibi hareket edebilmek için yeniden örgütlenmeye talip olmasına yol açmıştır¹³². Böyle bir Türkiye'de, artık buradan geriye dönüş çok şükür ki zor gözükmemektedir.

132 Anayasa Mahkemesinin 42 kuruluş yıldönümü töreninde başkan Mustafa Bumin, Mahkeme'ye bireysel başvuru hakkı (anayasa şikayeti) tanınmasını istemiş, bunun İHAM'a başvurabilmenin önkoşulu olarak kabulü halinde Türkiye aleyhine açılacak davalarda ciddi azalma görüleceğini bildirmiştir, *Radikal*, 27 Nisan 2004.

EKLER

BİR ANALİZ: TÜRKİYE KÜRTLERİ BAĞIMSIZLIĞA GİDER Mİ?

Demokratikleşme, Self Determinasyon, "Ara Durak" ve "Son Durak" Üzerine Düşünceler

İki Tez, İki Gelişme

AB Uyum Paketlerinin birbiri ardına çıkarıldığı şu günlerde iki tez var:

1) Daha fazla demokrasi Türkiye'yi parçalar;

2) Tam tersine, güçlendirir.

Bu acayip tartışma, özellikle iki önemli gelişme ortamında önem kazanıyor:

1) K.İrak'ta zaten 1991'den beri embriyon halinde gelişen Kürt oluşumunun en azından federe bir devlet haline geleceğinin anlaşılması. Bu, Türkiye'deki Kürtlerimiz için bir "Akraba Devlet" (kin-state) olacak. Teoride çok şey ifade eden bu durumun Türkiye'den "toprak koparacağından" korkuluyor.

2) BM 1966 İkiz Sözleşmelerini, Ağustos 2000'deki imzamızdan sonra şimdi de Haziran 2003'te TBMM onayından geçirdik. Bunların ortak 1. maddesi "Halkların self determinasyon hakkı"ndan bahsediyor. Bu durumda kendi Kürtlerimizin Türkiye'den "kopabilecekleri"nden korkuluyor.

Neden bahsettiğimizi bilmek için önce self determinasyonun iki anlamını görelim:

Self Determinasyonun İki Anlamı

1) İç self determinasyon: 1789'la ortaya çıkmıştır. Halkların kendi rejimlerini (siyasal, ekonomik, vs.) özgürce seçmeleri anlamına gelir. Yani, Demokrasi demektir.

2) Dış self determinasyon: Bu anlamı ikiye ayırmak gerekir:

a) Sömürgelerin bağımsızlığa kavuşması: W.Wilson'un 14 İlkesi'ne (1920) kadar götürülebilirse de, BM'nin kurulmasından sonra ve özellikle de 1960 yılı sularında uygulama düzeyine çıkmıştır. Sömürgelerin, sömürgeci ülkeden bağımsızlaşması (dekolonizasyon) anlamına gelir. Tarihine dikkat edilecek olursa, 1966 İkiz Sözleşmelerindeki anlamı da budur.

Self determinasyonun asıl anlamını oluşturan dekolonizasyon uygulamasına gelince: Her halkın self determinasyon hakkı vardır, bu halk bir mekanın tüm halkıdır; bu halk bu hakkını bağımsızlığa ulaşarak kullanır; ondan sonraki bölünmeler self determinasyon hakkına girmez. Yani, self determinasyon yalnızca sömürge halklarının hakkıdır (1960 BM Genel Kurul kararı no.1514).

Sömürge nedir? Bir ülkenin "Sömürge" sayılması ve dolayısıyla self determinasyon hakkına sahip olması için iki ölçütün bir arada bulunması gerekir: a) Sömürgeci ülke ile sömürgesi arasında ülkesel kopukluk olacaktır (arada deniz veya başka ülkeye ait bir kara parçası bulunacaktır); b) Sömürgeci ile sömürge arasında etnik farklılık olacaktır (1960 BM Genel Kurul kararı no.1541).

b) Ayrılma: Sömürge durumunda olmayan, bağımsız olan ülkelere ayrılma ve kendi bağımsız devletini kurma anlamına gelir. Bu anlamdaki self determinasyon, teori ve pratikte meşru kabul edilmez. Çünkü bu tür ayrılmalar amip bölünmesi gibi, çorap sökücü gibi gidebilir ve uluslararası düzeni altüst eder.

Bununla birlikte, gerek teoride gerekse BM pratiğinde "ayrılma" anlamında self determinasyonun meşru görülebildiği bir durum mevcuttur: O ülkede demokrasinin (yani, iç self determinasyonun) olmaması. Nitekim, 1970'te BM Genel Kurulunun aldığı 2625 sayılı kararda bu çok açıktır: *"Aşağıdaki paragraflardan hiçbirisi, self determinasyon ilkesine uyan ve ülkesinde yaşayan tüm halkı soy, inanç ve renk ayrımı yapmadan temsil eden bir yönetime sahip olan egemen ve bağımsız devletlerin teritoryal bütünlüğünü ve siyasal birliğini kısmen veya tamamen ortadan kaldıracak veya tehlikeye sokmaya izin verecek*

veya bunu teşvik edecek biçimde yorumlanamaz". Burada geçen self determinasyon terimi "iç" self determinasyon olup, tabii ki demokrasi anlamına gelmektedir. Demek ki, vatandaşları arasında ayırım yapmayan devlete karşı ayrılma anlamına gelen self determinasyon uygulanamaz.

Çok daha yeni olarak, İnsan Hakları Dünya Konferansı tarafından 25 Haziran 1993'te kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Programının şu ifadesi de, çok daha açık biçimde aynı şeyi tekrarlıyor: "*... eşit haklar ve halkların self determinasyonu ilkelerine uygun hareket eden ve sonuç olarak o toprakta yaşayan tüm halkı herhangi bir fark gözetmeksizin temsil eden bir yönetime sahip bulunan egemen ve bağımsız devletlerin teritoryal bütünlüğünü veya siyasal birliğini tam olarak veya kısmen ortadan kaldıracabilecek veya tehlikeye sokabilecek herhangi bir eyleme izin veya teşvik sağlamak biçiminde yorumlanamaz".*

Bütün bu belgeler, "Türkiye'ye daha fazla demokrasi gelirse Türkiye parçalanır" diyenlere okutulmalıdır. Türkiye, uluslararası pratiğe göre, demokrasi olmadığı zaman parçalanabilir.

Bir Tahlil: "Ara Durak" mı, "Son Durak" mı?

Bu bilgileri edindikten sonra, Türkiye'nin Kürt kökenli vatandaşlarının daha fazla demokrasiyi Türkiye'den kopmak için mi ("ara durak"), yoksa Türkiye'nin ayrılmaz parçası olmak için mi ("son durak") kullanabilecekleri üzerine bir tahlil denemesine girişebiliriz.

Şimdi ölmüş olan, milliyetçilik uzmanlarının en ünlüsü Ernest Gellner'e bir Ankara konferansı sırasında bir soru sormuştum. Bu soruya Gellner'in verdiği cevapta birkaç kelimeyle temas ettiği ve benim sonradan geliştirdiğim kimi kavramları kullanacağım. Soru mealen şöyleydi:

"Ulus-devlet kavramının küreselleşme ortamında gittikçe zayıflaması söz konusu. Bu gidiş içinde, yeni ulus-devlet kurma girişimleri nasıl yorumlanabilir? Daha önemlisi, bunlar bu ortamda nereye kadar gider? Bugün Türkiye'de Türk anababalar çocuklarına Türkçe eğitim vermek istemiyorlar. Onları, İngilizce eğitim yapan okullara yollamak için bütçelerini

zorluyorlar. Oysa, Kürt milliyetçiliği, Türkçe'den çok daha az gelişmiş bir dil olan Kürtçe eğitim istiyor. Kürt milliyetçilerinin bu tutumu bir anakronizma (zamanını şaşırma) mıdır? Bir de, milliyetçilik denilen ideoloji normal olarak "bağımsız ulusal devlet"i amaçladığına göre, böyle bir ortamda bir milliyetçilik, bağımsızlığa kadar gitme yerine kültürel milliyetçilik aşamasında durabilir mi? Evetse, hangi koşullarda?"

Gellner, milliyetçilik konusunda dikkatini Batı toplumu üzerinde toplamış biri olduğu için, bu sorumu önce "Ben Kürt milliyetçiliği konusunda fazla bir şey bilmiyorum" dedi. Sonra da, "Bununla birlikte, genel birşeyler söyleyebilirim" diyerek şöyle devam etti:

"Dünyada çok sayıda topluluk var. Bir kasabadan komşu kasabaya gidince dil değişiyor, diğer kasabada bir daha değişiyor. Bunların bir milliyetçilik ileri sürme ve başarma şansı yok. Eğer daha ciddi durumlarda birtakım ölçütler ileri sürmek gerekirse, dört tane sayabilirim: 1) Sayı: Ülkenin tüm nüfusu içinde anlamlı bir sayıları var mı? 2) Yoğunluk: bu halk dağınık mı, yoksa belli bir bölgede mi toplanmış? 3) Tarihsel Süreklilik: Varlıkları ve talepleri tarih içinde süreklilik gösteriyor mu? 4) Motivasyon: Bağımsızlığı ne kadar şiddetle istiyorlar veya istemek zorunda kalıyorlar. Yani, istedikleri gönence ve kültüre ulaşma olanakları kendi ülkelerinde zayıf mı? Bu sorulara olumlu cevap veriyorsanız, bu topluluğun bağımsızlık istemesi durumu kuvvetlidir".

İnsanda ufuk açan bu ölçütleri Türkiye bağlamında biraz geliştirerek inceleyelim. Özellikle de, bunların içinde en önemlisi olan ve ülke içi durumu ilgilendiren "motivasyon" (güdülenme) ölçütünü "Dış Etkenler" ve "İç Etkenler" diye ikiye ayırarak tahlile girişelim. Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğinin, kültürel haklar elde ederse kültürel aşamada mı duracağı, yoksa bu hakları elde ederse bunu bağımsızlığa giden yolda bir ara istasyon olarak mı kullanacağı konusunu tartışalım.

1) Sayı ölçütü

Türkiye'deki Kürt kökenliler 12 milyon kadar. Dünyada birkaç yüz binlik devletler varken, bu sayının bağımsız devlet istemeye götürebilecek bir sayı

olduğu kuşkusuz. Bu durumda bu ölçütün yanına "artı" (yani, "bağımsızlığa gidebilir") işareti koyabiliriz. Bununla birlikte, Türkiye Kürtlerinin hem önemli bir miktarı asimiledir, hem de büyük bir çoğunluğu "ayrılımacı" değildir; bu açıdan da bu ölçüte bir "eksi" (yani, "bağımsızlığa gitmez, gitmeyebilir") işareti koymamız gerekir.

2) Yoğunluk ölçütü

Türkiye Kürtleri çok yoğun biçimde ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşıyor. Bu açıdan bir "artı" koymalıyız. Diğer yandan, şu anda Kürt kökenlilerin yarısından fazlasının Türkiye'nin batı illerinde yaşadığını biliyoruz; İstanbul dünyanın "en büyük Kürt kenti". Gerçi bunun nedeni 1980'lerde başlayan ekonomik ve/veya zorunlu göç ama, Türkiye'de doğu ile batı arasındaki gönenç farkının bu insanların özellikle uzun erimde doğuya geri dönmelerini önleyeceği de bir gerçek. Dolayısıyla, bu ölçütün işareti bir de "eksi" olarak düşünölmeli.

3) Tarihsel Süreklilik ölçütü

İlk Kürt milliyetçi gazetesi Kürdistan'ın çıkış tarihi 1898. Yani, Jön Türk gazetesi Meşveret'in çıkışından yalnızca 3 yıl sonra. Bugün Kürtlerin ileri sürdükleri kültürel özerklik vb. temalar, hatta daha yoğun biçimde, 1918 tarihli Jin dergisinde de var. Kürt ayaklanmalarının bastırılmasından sonraki 1938-59 "derin dondurucuya koyma" dönemi hariç, Kürt milliyetçi hareketinde hiçbir kesinti yok. Buna kesinlikle bir "artı" koymak gerek. Bununla birlikte, Kürt milliyetçiliği her zaman söz konusu oldu, ama çok az durumda (PKK?) ve o da yeterince net olmaksızın bağımsızlık amacına yönelik oldu; bu da bir "eksi" gerektiriyor.

4) Dış Etkenler ölçütü

Türkiye'deki Kürtlerin bağımsızlık isteyip istemeyeceğini etkilemek açısından, sınırlar ötesiyle ilgili üç alt-ölçüt düşünebiliriz:

a) Jeopolitik Konum: Bağımsızlık isteyen bir halkın sınırda mı yoksa ülkenin ortasında mı yaşadığı, oturduğu bölgenin denize açılımı olup olmadığı gibi

jeopolitik hususlar çok önemlidir. Çünkü bağımsızlık isteği bunların sonucu kolaylaşır veya zorlaşır. Kürtler güneydoğu ve doğu sınırında oturduğu için buna bir "artı", bu bölgenin denize açılımı olmadığı için de bir "eksi" koymak gerekiyor.

b) İrredantizm Olanığı: İrredantizm, bir devletin kendi sınırına yakın yaşayan soydaşlarının oturduğu bölgeleri ilhak etme politikasıdır. Eğer sınırın öte tarafında söz konusu halkın soydaşları yaşıyorsa, bu bağımsız devlet kurma güdüsünü artırır. Türkiyeli Kürtlerin İran, Irak ve Suriye sınıra bitişik yaşayan soydaşları vardır. Üstelik, bugün bunların en azından bir federe devlet kurmaları söz konusudur. Bu nedenle buna bir "artı" koymak gerekir. Bununla birlikte, bu üç ülkede yaşayanlarla aralarında büyük dil, iktisadi gelişmişlik, demokrasi, sınıf, önderlik vb. farklılıkları bulunduğu için bir de "eksi" koyabiliriz.

c) Uluslararası Konjonktür: Uluslararası koşullar günümüzde her zamankinden de önemli. Bir defa, azınlık hakları dünyada "yükselen bir değer". Bu nedenle bir "artı" koymak lazım. Ama Batı dünyası bu hakların bölünmeyi değil, daha büyük entegrasyona yol açması gerektiğini düşünüyor; bu nedenle de bir "eksi" vermek gerek. İkincisi, daha önce de tartıştığımız gibi, bir zamanların imparatorlukları gibi şimdi de ulus-devlet bu biçimiyle devrini tamamlıyor ve küreselleşme sonucu para, maddi değerler, tüketim, blucin markası gibi öğeler artık "ulusal gurur" gibi kavramların yerini alıyor. Bu nedenle de bir "eksi" konabilir.

Bir "ara toplam" yaptığımızda, artı ve eksilerin eşit olduğunu görüyoruz. Bu durumda aşağıdaki son ölçüt, dengeyi etkilemek açısından yaşamsal önem kazanıyor:

5) İç Etkenler (Beklenti) ölçütü:

İçte Kürtlerin beklentileri nedir? Yani, maddi ve manevi ortam açısından, ayrılırlarsa mı yoksa kalırlarsa mı daha iyi yaşamayı umuyorlar? Mevcut yönetimde gerçek bir iyileşme beklentileri ne kadar güçlü?

Türkiyeli Kürtler, eğer "gönüllerindeki gönence ve kültüre" (yani, iş ve

ekmek bulmaya ve alt-kimliklerini rahatça ifade edebilmeye) ulaşma açısından kendilerini rahat hissedersen, bağımsızlık aşamasına geçmeden kültürel milliyetçilik aşamasında kalabilirler. Çünkü yukarıda sözü edilen eksiler vardır; Türklerle Kürtlerin et-tırnak olma durumları özellikle aynı din ve mezhebi paylaşmaktan gelen bir gerçektir; Kürtlerin feodal gelenekleri, "müstakbel" bir Kürt devletinin demokratikliği konusunda çok kuşku duyurmaktadır, K. Irak'daki devlet embriyonunun durumu aynen böyledir, nihayet PKK'nın demokratiklik karnesi kırıklarla doludur; bu müstakbel devletin ekonomi geleceği coğrafya nedeniyle parlak olmayacaktır; ve hepsinden önemlisi, küreselleşmenin değerleri ortadayken, İngilizce öğrenmeden ekmek bulunmayan bir Türkiye'de Türk anababalar çocuklarını Türkçe okula yollamazken, hangi Kürt anababa çocuğunu Kürtçe okula yollar?

Yaşar Kemal çok ilginç bir şey söylüyor: "Kültürel haklar verilirse, Kürtler arkasından bağımsızlık da ister, deniyor. Verilmezlerse istemezler mi?" diyor. Gerçekten, acaba bağımsızlık isteyen Kürtler bunu şimdiye kadar kendilerine kültürel haklar verildiği için mi istediler, verilmediği için mi?

Sonuç

Eğer bağımsızlık talepleri gelmesin isteniyorsa, Türkiye'deki Kürt kökenlilerle ilgili olarak yapılması gereken şeyler üzerine birkaç düşünce belirterek bitirelim:

1) Bu insanlara iki şey hemen verilmelidir: **Ekmek** (her türlü imkan kullanılarak bölgeye maddi gönenç temini) ve **Kültürel Haklar** (dilini öğrenme, yazma, öğretme, alt-kimliğini açıkça belirtme olanağı). Böylece bu insanlar, artılarla eksilerin yaklaşık eşit olduğu bir Türkiye'de mutlu olacaklar ve ağırlıklarını "Son Durak"tan yana koyacaklardır.

2) Bunlara bu iki "şey" **aynı anda** (simültane) verilmelidir. Bunun gerekçesi şudur: Yalnızca ekmek verilirse, milliyetçilik temelde bir burjuva ideolojisi olduğu için Kürt milliyetçiliği güçlenir. Yalnızca kültürel haklar verilir de ekmek verilmezse, yine aynı şey olur. Önemli olan, bu iki öğeyi aynı anda ve Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda barışın sürdüğü bir dönemde

vermektir.

3) Bu kültürel haklar **herkese** verilmelidir; yalnızca Kürt kökenlilere verilmemelidir. Çünkü o zaman bunlar literatürde "pozitif hak" denen türden olur. Pozitif haklar, vatandaşların tümüne değil, dezavantajlı bir azınlığına verilen haklardır. Böyle durumlarda hem o grubun kendini tecrit eğilimi artar, hem de çoğunluk o grubu hedef olarak görmeye başlar. Bu haklar TC vatandaşlarının tümüne verilirse Kürt kimliği öne çıkmaz, demokrasi öne çıkar. Devlet hiçbir alt-kimliğe karışmamalıdır. İnsanlar istedikleri radyo, TV, vs.'de kendi kimliklerini rahatça yaşayabilmelidirler.

Bunlar yapılırsa, K.Irak'ta bir değil bin tane Kürt devleti kurulsa, Türkiye Kürtleri için çekici olmaz. Çünkü Türkiye ile Irak arasında zaten mevcut olan "eşik" (gönenç ve özgürlük eşiği) alabildiğine derinleşecektir. Türkiye Kürtlerinin aşağıya atlamak istemeyecekleri kadar derin.

4) Devlet, Kürt kökenli vatandaşların artık **asimile** edilemeyeceğine kesinlikle inanmalıdır (Devlet, bu şansını 1950'lerde kaçırmıştır). Zaten, asimilasyon, küreselleşme olgusu tarafından da olanaksız kılınmıştır. Devletin amacı, bu vatandaşları çok güçlü biçimde **entegre** etmek olmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'ni bölünmez kılacak olan bu entegrasyondur.

Bunun mümkün olabilmesi için de, burası fevkalade önemli, ülkemizde şu anda "Türklük" biçimindeki üst-kimliğin artık "**Türkiyelilik**" biçiminde algılanması şarttır. Çünkü Türkiyelilik, hiçbir alt-kimliği dışlamayan bir nitelik taşır ve gerçek bir entegrasyon aracıdır.

(Bu makale, 16 ve 17 Temmuz 2003 tarihli Radikal gazetesinde çıkmıştır)

EK TABLO-1

T.C. ANAYASASI EKİM 2001 REFORMU (AZINLIKLARI İLGİLENDİREN MADDELER)

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekeçe
1	Başlangıç Bölümü 5 inci fıkrası	AlHS Madde 10 İfade Özgürlüğü	2.1. Siyasi Kriterler (Giriş) 2.1.1. Düşünce ve İfade Özgürlüğü	Anayasamızın Başlangıç metninin beşinci fıkrası aşağıdaki şekildedir: "Hiçbir düşünce ve mitlahazanın Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmez bütünlüğünün, millî egemenliğinin, Cumhuriyetinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı..."	Anayasamızın Başlangıç metninin beşinci fıkrasının başında geçen "Hiçbir düşünce ve mitlahazanın" ibaresi "Hiçbir faaliyetin" şeklinde değiştirilmiştir.	Anayasamızın başlangıç bölümünün beşinci fıkrasında yer alan "Hiçbir düşünce ve mitlahazanın" ibareleri doğrudan düşünceye bir sınırlama getirmesi nedeniyle değiştirilmektedir.
2	Madde 13 Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması	AlHS Madde 10 İfade Özgürlüğü	2.1. Siyasi Kriterler (Giriş) 2.1.1. Düşünce ve İfade Özgürlüğü	Anayasamızın 13 üncü maddesi aşağıdaki şekildedir: Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve Milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî egemenliğinin, Cumhuriyetinin, millî güvenliğinin, kamu düzenininin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığının korunması amacı ile ve ayrıca Anayasamızın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasamızın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir. Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninininin gereklerine aykırı olamaz ve öngörülükleri amaç dışında kullanılamaz. Bu maddede yer alan genel sınırlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir.	Anayasamızın 13 üncü maddesi şu şekilde değiştirilmiştir: Temel hak ve hürriyetler, özerlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasamızın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasamızın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzenininin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçünlülük ilkesine aykırı olamaz.	Anayasamızın 13 üncü maddesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki ilkeler doğrultusunda yeniden düzenlenmektedir.

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekeçe
3	Madde 14 Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötiye Kullanılmaması	AlHS Madde 17 Hakların Kötiye Kullanımının Yasaklanması	2.1. Siyasi Kriterler (Giriş) 2.1.1. Düşünce ve İfade Özgürlüğü	Anayasamın 14 üncü maddesi aşağıdaki şekildedir: "Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve Milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar. Bu yasaklara aykırı hareket eden veya başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik edenler hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir. Anayasamın hiçbir hükmü, Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz".	Anayasamın 14 üncü maddesi şu şekilde değiştirilmiştir: "Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve Milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunana haklarında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir".	Anayasamın 14 üncü maddesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 17 nci maddesi ile uyumlu hale getirilerek eylem ve yorum yoluyla hak ve hürriyetlerin kötiye kullanılmasının önlenmesine yönelik hükümler öngörülmektedir. Bu düzenleme, başlangıçta yapılan değişiklik ile paralellik arz etmektedir.

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekeçe
4	Madde 26 Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti	AIHS Madde 9/2 Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü AIHS Madde 10/2 İfade özgürlüğü AIHS Madde 14 Ayrımcılık Yasası AIHS Madde 18 Hakların Kısıtlanmasının Sınırları 12 no'lu Ek Protokol Madde 1 Genel Ayrımcılık Yasası	2.1. Siyasi Kriterler (Giriş) 2.1.1. Düşünce ve İfade Özgürlüğü 2.1.9. Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler 2.1.11. Tüm Bireylerin İnsan Hakları ve Özgürlüklerinden Tam Olarak Yararlandırılması	Anayasamızın 26 ıncı maddesi aşağıdaki şekildedir: "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükümü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir. Bu hürriyetlerin kullanılmasında, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulüne belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir. Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılabilir. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı ağdıklar, plaklar, ses ve görüntü bantları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hakim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kuvvet mercinin emriyle toplatılır. Toplatma kararı veren merci bu kararı, yirmidört saat içinde yetkili hakime bildirir. Hakim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar. Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümlere, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz".	Maddenin ikinci fıkrasındaki "Bu hürriyetlerin kullanılmasında," ibaresinden sonra gelmek üzere "millî güvenliği, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması," ibareleri eklenmiştir. Maddenin üçüncü fıkrası metinden çıkarılmıştır. Aşağıdaki fıkra da son fıkra olarak eklenmiştir: "Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekli, şart ve usuller kanunla düzenlenir".	Bu değişiklikle düşünce ve anlatım özgürlüğünün sınırları genişletilmekte, vatandaşların günlük yaşamlarında farkı dil, lehçe ve ağdıkları kullanılmasına herhangi bir engel bulunmadığı kabul edilmektedir. Ayrıca düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanma halleri için, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, bölünmez bütünlüğün korunması da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi doğrultusunda dahil edilmektedir.

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekeçe
5	Madde 28 Basın Hürriyeti	AIHS Madde 9 Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü AIHS Madde 10 İfade Özgürlüğü AIHS Madde 14 Ayrımcılık Yasası 12 no'lu Ek Protokol Madde 1 Genel Ayrımcılık Yasası	2.1. Siyasi Kriterler (Giriş) 2.1.1. Düşünce ve İfade Özgürlüğü 2.1.9. Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler 2.1.11. Tüm Bireylerin İnsan Hakları ve Özgürlüklerinden Tam Olarak Yararlandırılması	Anayasanın 28 inci maddesinin ikinci fıkrası aşağıdaki şekildedir: "Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz".	Değişiklikle maddenin ikinci fıkrası metinden çıkartılmıştır.	Değişiklik çerçevesinde "Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz" hükmünü çeren fıkra metinden çıkarılmıştır. Bu hürriyetin sınırlaması 26 ve 27 inci maddedeki hükümler çerçevesinde olacaktır.

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekeçe
6	Madde 33 Dernek kurma Hürriyeti	AlHS Madde 11 Dernek kurma ve toplantı özgürlüğü	2.1.2 Demek Kurma Özgürlüğü	Anayasasının 33 üncü maddesi aşağıdaki şekildedir: "Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.. Dernek kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur. Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir. Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hakim kararıyla alıkonulabilir. Ancak, millî güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu mercin kararı, yirmi dört saat içerisinde görevli hakimim onayına sunulur. Hakim, kararını kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idari karar kendiliğinden yürürlükten kalkar. Birinci fıkraya hükümlü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir. Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır".	Anayasasının 33 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir: "Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyeliğten çıkma hürriyetine sahiptir. Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma hürriyeti ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlak ile baskalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir. Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hakim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Ancak, millî güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu mercin kararı, yirmiört saat içinde görevli hakimim onayına sunulur. Hakim kararı kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idari karar kendiliğinden yürürlükten kalkar. Birinci fıkraya hükümlü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir. Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır".	Dernek kurma hürriyeti yeniden düzenlenmektedir. Maddede geçen "herkes" kavramı her hukukî varlığı, tüzel kişileri de kapsar. Tüzel kişiler dernek kurabilir ya da derneğe üye olabilir.

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekeçe
7	Madde 66/2 Türk vatandaşlığı	AİHS Madde 14 Ayrımcılık Yasağı 7 no'lu Ek Protokol Madde 5 Eşler arasında eşitlik 12 no'lu Ek Protokol Madde 1 Genel Ayrımcılık Yasağı	2.1.11. Tüm Bireylerin İnsan Hakları ve Özgürlüklerinden Tam Olarak Yararlandırılması	Anayasamızın 66 ıncı maddesinin ikinci fıkrası aşağıdaki şekildedir: " ...Türk babamın veya Türk ananın çocuğu Türkür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir" .	Değişiklikle, maddenin aşağıda belirtilen ikinci fıkrasının ikinci cümlesi madde metninden çıkarılmıştır: "Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir" .	Kadın - erkek arasında eşitsizlik yarattığı düşünülen hüküm, metinden çıkarılmıştır.

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekeçe
8	Madde 69 Siyasi partilerin uyacakları esaslar	AlHS Madde 17 Hakların kötüye kullanımının yasaklanması	2.1.1 Düşünce ve İfade Özgürlüğü	Anayasamızın 69 uncu maddesi aşağıdaki şekildedir: "Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmalarını demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir. Siyasi partiler, ticari amaçlarına uygun olmaz. Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin kanunla düzenlenir. Anayasa mahkemesince siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar kanunla gösterilir. Anayasa Mahkemesi, bu denetim görevini yerine getirirken sayıştaydan yardım sağlar. Anayasa Mahkemesinin bu denetim konusunda vereceği kararlar kesindir. Siyasi partilerin kapatılması, yargıtay Cumhuriyet Bassavcısının açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesince kesin olarak karara bağlanır. Bir siyasi partinin tüzüğü ve programının 68 inci Maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir. Bir siyasi partinin 68 inci Maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir. Temelli kapatılan bir parti bir başka ad altında kurulamaz. Bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlıyarak bes yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamazlar. Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır. Siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetleme ve kapatılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri yukarıdaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir".	Değişiklikle 69 uncu maddenin altıncı fıkrasına aşağıdaki cümle eklenmiştir: "Bir siyasi parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre, genel başkan, merkez karar ve yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zimnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır. Ayrıca altıncı fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir: Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin Devlet Yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir.	Değişiklikle, maddenin son fıkrası da aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir: Siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetlemeleri, kapatılmaları ya da Devlet Yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri yukarıdaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir".

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekçe
9	Madde 118 Milli Güvenlik Kurulu		2.1.15 Milli Güvenlik Kurulu	<p>Anayasa'nın 118 inci maddesi aşağıdaki şekildedir:</p> <p>"Milli Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanının Başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurutulur.</p> <p>Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağırılıp görüşleri alınabilir.</p> <p>Milli Güvenlik Kurulu; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır.</p> <p>Milli Güvenlik Kurulunun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir.</p> <p>Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Milli Güvenlik Kurulu Başkanının Başkanlığında toplanır.</p> <p>Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri kanunla düzenlenir".</p>	<p>Anayasanın 118 inci maddesinin ilk fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:</p> <p>"Milli Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcuları, Adalet, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurutulur".</p> <p>Aynı maddenin üçüncü fıkrası da şu şekilde değiştirilmiştir:</p> <p>"Milli Güvenlik Kurulu; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsıye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir".</p>	<p>Yapılan değişiklikle kurul kararlarının tavsıye niteliğinde olduğu vurgulanmaktadır.</p>

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekeçe
10	Madde 149/1 Anayasa Mahkemesi'nin çalışma ve yargılama usulü	AlHS Madde 10/1 İfade özgürlüğü	2.1. Siyasi Kriterler 2.1.1. Düşünce ve İfade Özgürlüğü	Anayasanın 149 uncu maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekildedir: "Anayasa Mahkemesi, Başkan ve on üye ile toplanır, salt çoğunluk ile karar verir. Anayasa değişikliklerinde iptale karar verebilmesi için üçte iki oy çokluğu şarttır".	Maddenin birinci fıkrasında yapılan değişiklikte "iptale" ibaresinden sonra gelmek üzere "siyasi parti davalarında kapatılmaya" ibaresi eklenmiş, "üçte iki" ibaresi "beşte üç" olarak değiştirilmiştir.	Değişiklik çerçevesinde Anayasa Mahkemesinin Anayasa değişikliklerinde iptale ve siyasi parti davalarında kapatılmaya beşte üç çoğunlukla karar vereceği hükme bağlanmaktadır.

Kaynak: AB Uyum Paketleri, Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Siyasi İşler Dairesi Başkanlığı yayını, Ankara, Nisan 2004

T.C. ANAYASASI MAYIS 2004 REFORMU (AZINLIKLARI İLGİLENDİREN MADDELER)

Uluslararası antlaşmaların hukuki statüsünün belirlenmesi (Anayasa'nın 90. maddesi)		
Eski Madde	Yeni Düzenleme	Değişikliğin Gerekçesi
<p>D. Milletlerarası antlaşmaları uygun bulma</p> <p>MADDE 90. - Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlere ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak antlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.</p> <p>Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan antlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu antlaşmalar, yayımlarımdan başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.</p> <p>Milletlerarası bir antlaşmaya dayanan uygulama antlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticarî, teknik veya idarî antlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunlu değildir; ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren antlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.</p> <p>Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü antlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.</p> <p>Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.</p>	<p>Son fıkraya aşağıdaki cümle eklenmiştir:</p> <p>Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarda kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.</p>	<p>Uygulamada kanun hükümleri ile taraf olduğumuz milletlerarası antlaşma hükümleri arasında çelişki olduğu durumlarda hangisine öncelik verileceği konusundaki sorunun giderilmesi amaçlanmaktadır.</p>
Basın özgürlüğü (Anayasa'nın 30. maddesi)		
Eski Madde	Yeni Düzenleme	Değişikliğin Gerekçesi
<p>C. Basın araçlarının korunması</p> <p>MADDE 30. - Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve ektentileri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve milli güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkûm olma hali hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonulamaz.</p>	<p>C. Basın araçlarının korunması</p> <p>MADDE 30. - Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve ektentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt veya müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz.</p>	<p>Basın özgürlüğünün genişletilmesi amacıyla maddede değişiklik öngörülmektedir. 2003 Katılım Ortaklığı Belgesinde bu konudaki reformların sürdürülmesi ve uygulanmasının önemi vurgulanmaktadır.</p>

Kaynak: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği

EK TABLO-3

AB UYUM PAKETLERİYLE DEĞİŞTİRİLEN YASALARIN ESKİ VE YENİ MADDELERİ (AZINLIKLARI İLGİLENDİREN MADDELER)

ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜNÜN GENİŞLETİLMESİ VE TOPLUMUN GÜÇLENDİRİLMESİ

6.10.1983 tarihli ve 2908 sayılı Dernekler Kanunu

Dernek kurma hakkı	Dernek kurma hakkı
<p>Maddde 4 - Medeni-hakları kullanma ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını bitirmiş olan herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.</p> <p>Ancak;</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Türk Silahlı Kuvvetleri ile genel ve özel kolluk kuvvetleri mensupları ve özel kanunlarında dernek kuramayacakları belirtilen memur statüsündeki kamu hizmeti görevlileri, 2. Alfa ugramış olsalar bile;<ol style="list-style-type: none"> a) Zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları ve resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma suçlarından biriyile mahkûm olanlar, b) Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etmek suçlarından biriyile mahkûm olanlar, c) Türk Ceza Kanununun 312 nci maddesinin ikinci fıkrasında yazılı halkı sınıf, ırk, dil, mezhep veya bölge farklılığı gözetenek kin ve düşmanlığı açıkça tahrik etme suçlarıyla, aynı Kanunun 316 nci, 317 ve 318 inci maddelerinde yazılı kalpazanlık suçlarından biriyile mahkûm olanlar, d) Türk Ceza Kanununun 536 nci maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı fiillerle aynı Kanununun 537 nci maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı fiilleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkûm olanlar, 3. Herhangi bir suçtan dolayı ağır hapis veya taksirli suçlar hariç beş yıl ve daha fazla hapis cezasına mahkûm olanlar, <p>Süreklilik olarak,</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Kurulması yasaklanmış dernekleri kuranlar ve yönetenler ile dernekler için yasaklanmış faaliyetlerde bulunmaları sebebiyle mahkemece kapatılmasına karar verilen derneklerin yöneticileri, kapatma kararının kesinleştiği tarihten, 2920 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 101 inci maddesinin (d) bendi gereğince bir siyasi partiden kesin olarak çıkarılan veya fiilleriyle bir siyasi partinin kapatılmasına sebep olan parti üyeleri de çıkarma kararının veya Anayasa Mahkemesinin kapatma kararının yazılı ile bitirilmesinden itibaren beş yıl süre ile, <p>Dernek kuramazlar.</p>	<p>Dernek kurma hakkı</p> <p>Maddde 4 - Fii ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını doldurmuş olan gerçek kişiler ile tüzel kişiler, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.</p> <p>Ancak;</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Türk Silahlı Kuvvetleri ile genel ve özel kolluk kuvvetleri mensupları ve özel kanunlarında dernek kuramayacakları belirtilen memur statüsündeki kamu hizmeti görevlileri süreklilik olarak, 2. <ol style="list-style-type: none"> a) Türk Ceza Kanununun ikinci Kitabının birinci babında yazılı suçların birinden mahkûm olanlar, b) Basit ve nitelikli zimmet, irtikap, rüşvet, hırsızlık, yağma, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyile mahkûm olanlar, c) Türk Ceza Kanununun 316, 317 ve 318 inci maddelerinde yazılı suçlardan biriyile mahkûm olanlar, <p>İki yıl süre ile,</p> <ol style="list-style-type: none"> 3) Kurulması yasaklanmış dernekleri kuranlar ve yönetenler ile dernekler için yasaklanmış faaliyetlerde bulunmaları sebebiyle mahkemece kapatılmasına karar verilen derneklerin yöneticileri; kapatma kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl süre ile, <p>Dernek kuramazlar.</p> <p>(İkinci ve yedinci uyum paketi)</p>

6.10.1983 tarihli ve 2908 sayılı Dernekler Kanunu

<p>Kurulması yasak olan demekler</p> <p>Madde 5 - Anayasanın başlangıç kısmında belirtilen temel ilkelere aykırı olarak dernek kurulamaz;</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, 2. Dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrımına dayanarak nitelikleri Anayasada belirtilen Türkiye Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek veya ortadan kaldırmak, 3. Anayasadaki temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmak, 4. Kanunlara, milli egemenliğe, milli güvenliğe, kamu düzenine ve genel ayağışe, kamu yararına, genel ahlaka ve genel sağlığını korumasına aykırı faaliyette bulunmak, 5. Bölge, ırk, sosyal sınıf, din ve mezhep esasına veya adına dayanarak faaliyette bulunmak, 6. Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde, ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanan ayrımlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk Dilinden veya kötüründen ayrı dil ve kötürleri korumak, geliştirmek veya yaymak suretiyle ayrımlık yaratmak veya herhangi bir bölgenin veya ırkın veya sınıfın veya belli bir din veya mezhepten olanların diğerlerine hakını veya diğerlerinden imtiyazlı olmasını sağlamak. 7. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 174. üncü maddesinde sayılan inkılap kanunlarını kaldırmak, değiştirmek veya bu kanunlarla yasaklanan hususları yeniden canlandırmak, 8. Atatürk ün kişiliğini, ilkelelerini, çalışmalarını veya anlarını kötülemek veya küçük düşürmek, 9. Türkiye Devletinin manevi şahsiyetini kötülemek veya küçültmek, 10. Suç işlemek veya suç işlemeyi teşvik veya telkin etmek, <p>Amacıyla dernek kurulması yasaktır.</p> <p>Yükseköğretim kurumlarında birden fazla öğrenci derneği kurulamaz.</p>	<p>Kurulması yasak olan demekler</p> <p>Madde 5 - Anayasada belirtilen Cumhuriyetin temel nitelikleri ile 174 üncü maddesinde belirtilen inkılap kanunlarının korunması hükümlerine, milli güvenliğe ve kamu düzenine, genel sağlığı ve genel ahlaka aykırı olarak; Türkiye Cumhuriyetinde ırk, din, mezhep ve bölge farklılığı veya bunlara dayanarak ayrımlık yaratmak ve Türkiye Cumhuriyetinin üniter Devlet yapısını bozmak; Atatürk ün kişiliğini, ilkelelerini, çalışmalarını veya anlarını kötülemek veya küçük düşürmek ya da başkalarının hürriyetlerini kısıtlamak amacıyla, dernek kurulamaz.</p> <p>(İkinci ve dördüncü uyum paketi)</p>
<p>Bazı ad, işaret ve dilleri kullanma yasağı</p> <p>Madde 6 - Demeklerini;</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Bir siyasi partinin veya kapatılmış siyasi partilerin veya sendikaların veya konfederasyonun veya bu Kanunun 76 ncı maddesi gereğince mahkemece kapatılmasına karar verilen bir dernek veya üst kuruluşun adını, amblemlerini, rumuzlarını, rozetlerini ve benzeri işaretleri ile daha önce kurulmuş Türk Devletlerine ait topluma mal olmuş bayrak, amblem ve flamları, 2. (Müdde: 12/4/1991 - 3713/32 md.) 3. Tüzük ve diğer dernek mevzuatının yazımında ve yayınlamasında, genel kurullarında, özel veya resmi, açık veya kapalı yer toplantılarında kanunla yasaklanmış dilleri, 4. Derneğe düzenlenen veya dernek adına iştirak edilen açık veya kapalı yer toplantılarında kanunla yasaklanmış dillerde yazılmış pankart, levha, plak, ses ve görüntü bantı, broşür, el ilanı, beyanname ve benzerlerini, 5. Mühtür ve başlıklı kağıtlarda dernek isminden ve varsa işaretinden başka isim ve işaretleri, <p>Kullanmaları yasaktır.</p> <p>Dernek üyelerinin, demeklerin her türlü toplantı ve faaliyetleri sırasında, ikinci bent ile yasaklanan işaret, sembol ve bunları hatırlatan benzerlerini kullanmaları yasaktır.</p>	<p>Bazı ad ve işaretleri kullanma yasağı</p> <p>Madde 6 - Demeklerin, mevcut veya kapatılmış bir siyasi partinin, bir sendikaların veya üst kuruluşun, bu Kanun hükümlerine göre mahkemece kapatılmasına karar verilen bir dernek veya üst kuruluşun adını, amblemini, rumuzunu, rozetini ve benzeri işaretleri ya da daha önce kurulmuş Türk devletlerine ait topluma mal olmuş bayrak, amblem ve flamları kullanmaları yasaktır.</p> <p>Demekler, Türkiye Cumhuriyetinin resmi kurumlarıyla yazışmalarında Türkçe kullanılır.</p> <p>(İkinci ve dördüncü uyum paketi)</p>

22.04.1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu	
<p>Siyasi partilere üye olma:</p> <p>Madde 11 - Yirmibir yaşını doldurmuş, medeni ve siyasi hakları kullanma ehliyetine sahip bulunan her Türk vatandaşı bir siyasi partiye üye olabilir.</p> <p>Ancak;</p> <p>a) Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, özel kanunla veya özel kanunun verdiği yetkiye dayanarak kurulmuş bankaların ve teşekküllerin yönetim ve denetim işlerinde çalışanlar ile ayrıktı ve yevmiyeli memurları ve kamu yararına çalışan derneklere özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış olanların merkez kurullarında görev alanlar, öğrenciler ve Silahlı Kuvvetler mensupları, siyasi partilere giremezler,</p> <p>b) 1 - Kamu hizmetlerinden yasaklılar,</p> <p>2 - Zimmet, ihtilaf, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyile mahkûm olanlar,</p> <p>3 - Herhangi bir suçtan dolayı ağır hapis veya taksirli suçlar hariç üç yıl veya daha fazla hapis cezasına mahkûm olanlar,</p> <p>4 - Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkûm olanlar,</p> <p>5 - Türk Ceza Kanununun 512 nci maddesinin ikinci fıkrasında yazılı halka şifir, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açılma tahrik etme suçlarından mahkûm olanlar,</p> <p>6 - Türk Ceza Kanununun 536 nci maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlere aynı Kanunun 537 nci maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkûm olanlar,</p> <p>Siyasi partilere üye olamazlar ve üye kaydedilemezler.</p>	<p>Siyasi partilere üye olma:</p> <p>Madde 11 - Onsekiz yaşını doldurmuş, medeni ve siyasi hakları kullanma ehliyetine sahip bulunan her Türk vatandaşı bir siyasi partiye üye olabilir.</p> <p>Ancak;</p> <p>a) Hakimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar.</p> <p>b) 1 - Kamu hizmetlerinden yasaklılar,</p> <p>2 - Basit ve nitelikli zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyile mahkûm olanlar,</p> <p>3 - Taksirli suçlar hariç beş yıl ağır hapis veya beş yıl ve daha fazla hapis cezasına mahkûm olanlar,</p> <p>4 - Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkûm olanlar,</p> <p>5 - Terör eyleminden mahkûm olanlar,</p> <p>Siyasi partilere üye olamazlar ve üye kaydedilemezler.</p> <p>Yükseköğretim elemanları, yasaklamının dışındadır. Bunlar hakkında Yükseköğretim Kanunu uygulanır.</p> <p>(Dördüncü uyum paketi)</p>

22.04.1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu	
<p>Siyasi Partilerin Kapatılması Görevli mahkeme ve savcılık:</p> <p>Madde 98 - Siyasi partilerin kapatılması, Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcılığının açacağı dava üzerine, Anayasa Mahkemesince, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümleri uygulanarak suretyle, dosya üzerinde inceleme yapılarak karar bağlanır. Anayasa Mahkemesi gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek için ilgilileri ve konu hakkında bilgisi olanları çağırır.</p> <p>Anayasa Mahkemesince verilen kararlar kesindir.</p> <p>Cumhuriyet Başsavcılığı, iddianamesine esas teşkil edecek olayların araştırılmasında ve davanın açılması ve yürütülmesinde Cumhuriyet savcılarını ve sorgu hakimlerine tanınan bütün yetkililere sahiptir. Ancak; Anayasasının ve kanunların sadece hakimler tarafından kullanılabileceğini belirttiği yetkiler bunun dışındadır.</p> <p>Cumhuriyet Başsavcısının görevlendireceği Cumhuriyet Başsavcılığı veya Cumhuriyet Başsavcısı yardımcılarını siyasi partilerin kongrelerini izleyebilecekleri gibi, Cumhuriyet Başsavcılığı siyasi partilerden incelemek üzere gerekli gördüğü belgeleri de isteyebilir.</p> <p>Siyasi partiler, Cumhuriyet Başsavcılığının isteklerine en geç onbeş gün içinde cevap vermek zorundadırlar.</p> <p>Cumhuriyet Başsavcısı, soruşturmayı Cumhuriyet Başsavcılığı veya yardımcılarını eliyle de yürütebilir.</p> <p>Cumhuriyet Başsavcısının soruşturma için görevlendirdiği Başsavcı yardımcılarının, Yargıtay üyeliğine seçilmeleri hali haric, soruşturma sonuçlanıncaya kadar süreli veya süresiz başka bir göreve atanmaları Cumhuriyet Başsavcısının yazılı muvafakatına bağlıdır.</p>	<p>Siyasi Partilerin Kapatılması Görevli mahkeme ve savcılık:</p> <p>Madde 98 - Siyasi partilerin kapatılması davaları, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından Anayasa Mahkemesinde açılır.</p> <p>Siyasi partilerin kapatılması davalarında kapatılmaya karar verilebilmesi için beşte üç oy çokluğu şarttır.</p> <p>Anayasa Mahkemesince verilen kararlar kesindir.</p> <p>Cumhuriyet Başsavcılığı, iddianamesine esas teşkil edecek olayların araştırılmasında ve davanın açılması ve yürütülmesinde Cumhuriyet savcılarını ve sorgu hakimlerine tanınan bütün yetkililere sahiptir. Ancak; Anayasasının ve kanunların sadece hakimler tarafından kullanılabileceğini belirttiği yetkiler bunun dışındadır.</p> <p>Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı siyasi partilerden incelemek üzere gerekli gördüğü belgeleri isteyebilir.</p> <p>Siyasi partiler, Cumhuriyet Başsavcılığının isteklerine en geç onbeş gün içinde cevap vermek zorundadırlar.</p> <p>Cumhuriyet Başsavcısı, soruşturmayı Cumhuriyet Başsavcılığı veya yardımcılarını eliyle de yürütebilir.</p> <p>Cumhuriyet Başsavcısının soruşturma için görevlendirdiği Başsavcı yardımcılarının, Yargıtay üyeliğine seçilmeleri hali haric, soruşturma sonuçlanıncaya kadar süreli veya süresiz başka bir göreve atanmaları Cumhuriyet Başsavcısının yazılı muvafakatına bağlıdır.</p> <p>(Dördüncü uyum paketi)</p>
<p>Madde 101 - Anayasadaki yasalara aykırılık halinde partilerin kapatılması</p> <p>Anayasa Mahkemesince bir siyasi parti hakkında kapatma kararı;</p> <p>a) Bir siyasi partinin tüzaik ve programının Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, sınıf veya zümre diktatörlüğüne veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlaması, suç işlenmesini teşvik etmesi,</p> <p>b) Bir siyasi partinin, Anayasanın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespiti,</p> <p>c) Bir siyasi partinin, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alması,</p> <p>Hallerinde verilir.</p>	<p>Madde 101 - Anayasadaki yasalara aykırılık halinde partilerin kapatılması</p> <p>Anayasa Mahkemesince bir siyasi parti hakkında kapatma kararı;</p> <p>a) Bir siyasi partinin tüzaik ve programının Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, sınıf veya zümre diktatörlüğüne veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlaması, suç işlenmesini teşvik etmesi,</p> <p>b) Bir siyasi partinin, Anayasanın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespiti,</p> <p>c) Bir siyasi partinin, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alması,</p> <p>Hallerinde verilir.</p> <p>Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkranın (a) ve (b) bentlerinde sayılan hallerde temelli kapatma yerine, dava konusu fillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin almaktaki son yıllık Devlet yardımı miktarının yarısından az olmamak kaydıyla, bu yardımdan kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına, yardımın tamamı ödemişse aynı miktarın Hazineye iadesine karar verebilir.</p> <p>(ikinci uyum paketi)</p>

22.04.1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu	
<p>Cumhuriyet Bassavcılığının isteklerine uyulmaması halinde yapılacak işlem:</p> <p>Madde 102 - Siyasi partilerin denetimi ve faaliyetlerinin takibi hususlarında Cumhuriyet Bassavcılığının istediği bilgi ve belgeleri, belli edilen süre veya belli edilmemesi halinde makul süre içinde vermeyen siyasi partiye Cumhuriyet Bassavcılığı tarafından ikinci bir yazı tebliği olunur. Bu yazıda, belirtilen süre içinde cevap verilmemiş ve istek yerine getirilmediği takdirde o siyasi partiye ve istek yerine getirilmediği takdirde o siyasi partinin kapatılması için dava açılabilir. Bu tebliğde bildirilecek süre içinde yine istek yerine getirilmez veya cevap verilmese Cumhuriyet Bassavcılığı o siyasi partinin kapatılması için Anayasa Mahkemesinde resen dava açabilir.</p>	<p>Cumhuriyet Bassavcılığının isteklerine uyulmaması halinde yapılacak işlem:</p> <p>Madde 102 - Siyasi partilerin faaliyetleri-nin izlenmesi amacıyla Yargıtay Cumhuriyet Bassavcılığının istediği bilgi ve belgeleri bildirilen süre içinde vermeyen siyasi partiye Yargıtay Cumhuriyet Bassavcılığı tarafından ikinci bir yazı tebliği olunur. Bu yazıda, bildirilen süre içinde cevap verilmemiş ve istek yerine getirilmediği takdirde o siyasi partinin kapatılması ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için dava açılabilir. Bu tebliğde bildirilecek süre içinde yine istek yerine getirilmez veya cevap verilmese Yargıtay Cumhuriyet Bassavcılığı o siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için Anayasa Mahkemesinde resen dava açabilir. Siyasi parti, Yargıtay Cumhuriyet Bassavcısının bu istemlerine karşı Anayasa Mahkemesinde itiraz edebilir.</p> <p>Parti büyük kongresi, merkez karar ve yönetim kurulu veya bu kurulun iki ayrı kurul oluşturduğu halde, Türkiye Büyük Millet Meclisi grup yönetim kurulu, Türkiye Büyük Millet Meclisi grup genel kurulu, parti genel başkanı dışında kalan parti organı, mercii veya kurulu tarafından Anayasanın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan hükümlere aykırı fiilin işlenmesi halinde, fiilin işlendiği tarihten başlayarak iki yıl geçmemiş ise Yargıtay Cumhuriyet Bassavcılığı söz konusu organ, mercii veya kurulun işten el çektilir-mesini yıl o partiden ister. Parti üyeleri 68 inci maddenin dördüncü fıkraya hükümlerine aykırı fiil ve konuşmalarından dolayı hüküm giyerler ise Cumhuriyet Bassavcılığı bu üyelerin partiden kesin olarak çıkarılmasını partiden ister.</p> <p>Siyasi parti, tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde istem yazısında belirtilen hususu yerine getirmediği takdirde, Yargıtay Cumhuriyet Bassavcılığı Anayasa Mahkemesinde o siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için dava açar. Yargıtay Cumhuriyet Bassavcılığınca düzenlenen iddianamenin tebli-ğinden itibaren otuz gün içinde ilgili siyasi parti tarafından söz konusu parti organı, mercii veya kurulun işten el çektilmesi ve parti üyesi veya üyelerin partiden kesin olarak çıkarılmaları halinde, o partinin kapatılması ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için açılan dava düşer. Aksi takdirde Anayasa Mahkemesi, dosya üzerinde inceleme yaparak, Yargıtay Cumhuriyet Bassavcısının ve siyasi parti temsilcilerinin sözlü açıklamalarını, gerekli gördüğü hallerde diğer ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları da dinlemek suretiyle açılmış bulunan davayı karara bağlar.</p> <p style="text-align: center;">(İkinci ve dördüncü uyum paketi)</p>
<p>Cumhuriyet Bassavcılığının isteklerine uyulmaması halinde yapılacak işlem:</p> <p>Madde 102 - Siyasi partilerin denetimi ve faaliyetlerinin takibi hususlarında Cumhuriyet Bassavcılığının istediği bilgi ve belgeleri, belli edilen süre veya belli edilmemesi halinde makul süre içinde vermeyen siyasi partiye Cumhuriyet Bassavcılığı tarafından ikinci bir yazı tebliği olunur. Bu yazıda, belirtilen süre içinde cevap verilmemiş ve istek yerine getirilmediği takdirde o siyasi partinin kapatılması için dava açılabilir. Bu tebliğde bildirilecek süre içinde yine istek yerine getirilmez veya cevap verilmese Cumhuriyet Bassavcılığı o siyasi partinin kapatılması için Anayasa Mahkemesinde resen dava açabilir.</p>	<p>Bir siyasi partinin yasak eylemlere odak olması hali:</p> <p>Madde 103 - Bir siyasi partinin Anayasanın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrası hükümüne aykırı eylemlerin odak haline oluşturup oluşturmadığı hususu Anayasa Mahkemesince belirlenir.</p>
<p>Bir siyasi partinin yasak eylemlere odak olması hali:</p> <p>Madde 103 - Bir siyasi partinin Anayasanın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrası hükümüne aykırı eylemlerin odak haline oluşturup oluşturmadığı hususu Anayasa Mahkemesince belirlenir.</p>	<p>Bir siyasi partinin yasak eylemlere odak olması hali:</p> <p>Madde 103 - Bir siyasi partinin Anayasanın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrası hükümüne aykırı eylemlerin odak haline oluşturup oluşturmadığı hususu Anayasa Mahkemesince belirlenir.</p> <p>Bir siyasi parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsenmediği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararluluk içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odak haline gelmiş sayılır.</p> <p style="text-align: center;">(İkinci uyum paketi)</p>

10.6. 1983 tarihli ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu

<p>Milletvekili seçilemeyecek olanlar:</p> <p>Madde 11 - Aşağıda yazılı olanlar milletvekili seçilemezler:</p> <p>a) İhtikak mezuunu olmayanlar, b) Kısıtlılar, c) Yüklümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, d) Kamu hizmetinden yasaktılar, e) Takriri suçlar haric, toplam bir yıl veya daha fazla hapis veya süresi ne olursa olsun ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar, f) Affa uğramış olsalar bile;</p> <p>1. Zimmet, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçağı dışında kalan kaçağılık suçları, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyile mahkûm olanlar.</p> <p>2. Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının, birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkûm olanlar.</p> <p>3. Türk Ceza Kanununun 317 nci maddesinin ikinci fıkrasında yazılı halkı şıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı göz ederek kin ve düşmanlığa, açıkça tahrik etme suçlarından mahkûm olanlar,</p> <p>4. Türk Ceza Kanununun 536 nci maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlerle aynı Kanunun 537 nci maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemeden mahkûm olanlar.</p> <p>Milletvekili seçilemeyecek olanlar:</p>	<p>Milletvekili seçilemeyecek olanlar:</p> <p>Madde 11 - Aşağıda yazılı olanlar milletvekili seçilemezler:</p> <p>a) İhtikak mezuunu olmayanlar, b) Kısıtlılar, c) Yüklümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, d) Kamu hizmetinden yasaktılar, e) Takriri suçlar haric, toplam bir yıl veya daha fazla hapis veya süresi ne olursa olsun ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar, f) Affa uğramış olsalar bile;</p> <p>1. Basit ve nitelikli zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçağı dışında kalan kaçağılık suçları, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyile mahkûm olanlar.</p> <p>2. Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının, birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkûm olanlar.</p> <p>3. Terör eylemlerinden mahkum olanlar, 4. Türk Ceza Kanununun 536 nci maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlerle aynı Kanunun 537 nci maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemeden mahkûm olanlar.</p> <p>(Dördüncü uyum paketi)</p>
--	--

DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

1.3.1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu

<p>Madde 159 - Türküğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri veya emniyet muhafaza kuvvetlerini veya Adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif edenler bir seneden altı seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.</p> <p>Birinci fıkrada beyan olunan cürümlerin irfıkabında muhatap sarahaten zikredilmemiş olsa bile onlara matufiyetinde tereddüt edilmeyecek derecede karineler varsa tecavüz sarahaten vukubulmuş addolunur.</p> <p>Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına veya Büyük Millet Meclisi Kararlarına alenen sövenler 15 günden 6 aya kadar hapis ve 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır.</p> <p>Türküğü tahkir yabancını memlekette bir Türk tarafından işlenirse verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır.</p> <p>Tahkir, tezyif ve sövme kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek maksadıyla yapılan düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez.</p> <p>(Birinci, üçüncü ve yedinci uyum paketi)</p>	<p>Madde 159 - Türküğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri veya emniyet muhafaza kuvvetlerini veya Adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif edenler altı seneden üç seneye kadar hapiscezası ile cezalandırılırlar.</p> <p>Birinci fıkrada beyan olunan cürümlerin irfıkabında muhatap sarahaten zikredilmemiş olsa bile onlara matufiyetinde tereddüt edilmeyecek derecede karineler varsa tecavüz sarahaten vukubulmuş addolunur.</p> <p>Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına veya Büyük Millet Meclisi Kararlarına alenen sövenler 15 günden 6 aya kadar hapis ve 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır.</p> <p>Türküğü tahkir yabancını memlekette bir Türk tarafından işlenirse verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır.</p> <p>Tahkir, tezyif ve sövme kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek maksadıyla yapılan düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez.</p> <p>(Birinci, üçüncü ve yedinci uyum paketi)</p>
<p>Madde 312</p> <p>Kanunun cürüm saydığı bir fiili açıkça öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna itaatsizliğe tahrik eden kimse altı aydan iki yıla kadar hapis ve ikibin liradan onbin liraya kadar ağır para cezasına mahkûm olur.</p> <p>Halkı; sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik eden kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis ve üçbin liradan onikibin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Bu tahrik umumun emniyeti için tehlikeli olabilecek bir şekilde yapıldığı takdirde fâte verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır.</p> <p>Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları 311 nci maddenin ikinci fıkrasında sayılan vasıtalarla işleyenlere verilecek cezalar bir misli artırılır.</p>	<p>Madde 312</p> <p>Bir cürümü alenen öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna uymamaya tahrik eden kimsenin altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.</p> <p>Sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığına dayanarak, halkı birbirine karşı kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde düşmanlığa veya kin beslemeye alenen tahrik eden kimsenin bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.</p> <p>Halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek bir şekilde tahkir eden kimsenin de birinci fıkradaki ceza verilir.</p> <p>Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları 311 inci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen araçlar veya şekillerle işlendiğinde verilecek cezalar bir kat oranında artırılır.</p> <p>(Birinci uyum paketi)</p>

12.4.1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu

<p>Terör ve örgüt tanımı</p> <p>Madde 1 - (Değişik birinci fıkrası: 15/7/2003 - 4928/20 md.) Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyse, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yılmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir. İki veya daha fazla kimsenin birinci fıkrada yazılı terör suçunu işlemek amacıyla birleşmesi halinde bu Kanunda yazılı olan örgüt meydana gelmiş sayılır.</p> <p>Örgüt terimi, Türk Ceza Kanunu ile ceza hükümlerini içeren özel kanunlarda geçen teşekkül, cemiyet, silahlı cemiyet, çete veya silahlı çeteyi de kapsar.</p> <p>(Altıncı uyum paketi)</p>	<p>Terör örgütleri</p> <p>Madde 7 - 3 ve 4 üncü maddelerle Türk Ceza Kanununun 168, 169, 171, 313, 314 ve 315 inci maddeleri hükümleri saklı kalmak kaydıyla bu Kanunun 1 inci maddesinin kapsamına giren örgütleri her ne nam altında olursa olsun kuramlar veya bunların faaliyetlerini düzenleyenler veya yönetenler beş yıldan on yıla kadar ağır hapis ve ikiyüzmilyon liradan beşyüzmilyon liraya kadar ağır para cezası, bu örgütlere girenler üç yıldan beş yıla kadar ağır hapis ve yuzmilyon liradan üçyuzmilyon liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.</p> <p>Yukarıdaki fıkraya uyarınca meydana getirilen örgüt mensuplarına yardım edenlere ve örgütte ilgili propaganda yapanlara filleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca bir yıldan beş yıla kadar hapis ve ellimilyon liradan yuzmilyon liraya kadar ağır para cezası hükümlenir.</p> <p>Bu yardım; demek, vakıf, siyasi parti, işçi ve meslek kuruluşlarına veya bunların yan kuruluşlarına ait bina, lokal, büro veya eklentilerinde veya öğretim kurumlarında veya öğretim yurtlarında veya bunların eklentilerinde yapılsa ikinci fıkradaki cezaların iki katı hükmolünür.</p> <p>Ayrıca; demek, vakıf, sendika ve benzeri kurumların teröre destek oldukları tespit edildiğinde faaliyetleri durdurulur ve mahkemeye kapatılır. Kapatılan bu kuruluşların mal varlıklarının müsadereesine karar verilir.</p> <p>Yukarıdaki 2 nci fıkrada belirtilen örgütte ilgili propaganda suçunun 5680 sayılı Basın Kanununun 3 üncü maddesinde belirtilen mevkuatler vasıtası ile işlenmesi halinde ayrıca sahiplerine de mevkuat bir aydan az süreli ise bir önceki ay ortalama satış miktarının; yüzde doksan kadar ağır para cezası verilir. Ancak, bu para cezaları yuzmilyon liradan az olamaz. Bu mevkuatlerin sorumlu müdürlerine, sahiplerine verilecek para cezasının yarısı uygulanır ve altı aydan iki yıla kadar hapis cezası hükümlenir.</p> <p>(Birinci ve yedinci uyum paketi)</p>
<p>Terör örgütleri</p> <p>Madde 7 - 3 ve 4 üncü maddelerle Türk Ceza Kanununun 168, 169, 171, 313, 314 ve 315 inci maddeleri hükümleri saklı kalmak kaydıyla bu Kanunun 1 inci maddesinin kapsamına giren örgütleri her ne nam altında olursa olsun kuramlar veya bunların faaliyetlerini düzenleyenler veya yönetenler beş yıldan on yıla kadar ağır hapis ve ikiyüzmilyon liradan beşyüzmilyon liraya kadar ağır para cezası, bu örgütlere girenler üç yıldan beş yıla kadar ağır hapis ve yuzmilyon liradan üçyuzmilyon liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.</p> <p>Yukarıdaki fıkraya uyarınca oluşturulan örgüt mensuplarına yardım edenlere veya şiddet veya diğer terör yöntemlerine başvurmayı teşvik edecek şekilde propaganda yapanlara filleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca bir yıldan beş yıla kadar hapis ve beşyuzmilyon liradan birmilyar liraya kadar ağır para cezası verilir.</p> <p>Bu yardım; demek, vakıf, siyasi parti, işçi ve meslek kuruluşlarına veya bunların yan kuruluşlarına ait bina, lokal, büro veya eklentilerinde veya öğretim kurumlarında veya öğretim yurtlarında veya bunların eklentilerinde yapılsa ikinci fıkradaki cezaların iki katı hükmolünür.</p> <p>Ayrıca; demek, vakıf, sendika ve benzeri kurumların teröre destek oldukları tespit edildiğinde faaliyetleri durdurulur ve mahkemeye kapatılır. Kapatılan bu kuruluşların mal varlıklarının müsadereesine karar verilir.</p> <p>Yukarıdaki 2 nci fıkrada belirtilen örgütte ilgili propaganda suçunun 5680 sayılı Basın Kanununun 3 üncü maddesinde belirtilen mevkuatler vasıtası ile işlenmesi halinde ayrıca sahiplerine de mevkuat bir aydan az süreli ise bir önceki ay ortalama satış miktarının; yüzde doksan kadar ağır para cezası verilir. Ancak, bu para cezaları yuzmilyon liradan az olamaz. Bu mevkuatlerin sorumlu müdürlerine, sahiplerine verilecek para cezasının yarısı uygulanır ve altı aydan iki yıla kadar hapis cezası hükümlenir.</p> <p>(Birinci ve yedinci uyum paketi)</p>	<p>Terör örgütleri</p> <p>Madde 7 - 3 ve 4 üncü maddelerle Türk Ceza Kanununun 168, 169, 171, 313, 314 ve 315 inci maddeleri hükümleri saklı kalmak kaydıyla bu Kanunun 1 inci maddesinin kapsamına giren örgütleri her ne nam altında olursa olsun kuramlar veya bunların faaliyetlerini düzenleyenler veya yönetenler beş yıldan on yıla kadar ağır hapis ve ikiyüzmilyon liradan beşyüzmilyon liraya kadar ağır para cezası, bu örgütlere girenler üç yıldan beş yıla kadar ağır hapis ve yuzmilyon liradan üçyuzmilyon liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.</p> <p>Yukarıdaki fıkraya uyarınca meydana getirilen örgüt mensuplarına yardım edenlere veya şiddet veya diğer terör yöntemlerine başvurmayı teşvik edecek şekilde propaganda yapanlara filleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca bir yıldan beş yıla kadar hapis ve beşyuzmilyon liradan birmilyar liraya kadar ağır para cezası verilir.</p> <p>Bu yardım; demek, vakıf, siyasi parti, işçi ve meslek kuruluşlarına veya bunların yan kuruluşlarına ait bina, lokal, büro veya eklentilerinde veya öğretim kurumlarında veya öğretim yurtlarında veya bunların eklentilerinde yapılsa ikinci fıkradaki cezaların iki katı hükmolünür.</p> <p>Ayrıca; demek, vakıf, sendika ve benzeri kurumların teröre destek oldukları tespit edildiğinde faaliyetleri durdurulur ve mahkemeye kapatılır. Kapatılan bu kuruluşların mal varlıklarının müsadereesine karar verilir.</p> <p>Yukarıdaki 2 nci fıkrada belirtilen örgütte ilgili propaganda suçunun 5680 sayılı Basın Kanununun 3 üncü maddesinde belirtilen mevkuatler vasıtası ile işlenmesi halinde ayrıca sahiplerine de mevkuat bir aydan az süreli ise bir önceki ay ortalama satış miktarının; yüzde doksan kadar ağır para cezası verilir. Ancak, bu para cezaları yuzmilyon liradan az olamaz. Bu mevkuatlerin sorumlu müdürlerine, sahiplerine verilecek para cezasının yarısı uygulanır ve altı aydan iki yıla kadar hapis cezası hükümlenir.</p> <p>(Birinci ve yedinci uyum paketi)</p>

<p style="text-align: center;">12.4.1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu</p>	<p style="text-align: center;">Birinci uyum paketi ile değiştirilmiş; altıncı uyum paketi ile yürürlükten kaldırılmıştır.</p> <p>Devletin bölünmezliği aleyhine propaganda</p> <p>Madde 8 - Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan yazılı ve sözlü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş yapılamaz. Yapanlar hakkında bir yıldan üç yıla kadar hapis ve yarızımlıyol İradan üçyüzmiilyon İraya kadar ağır para cezası hükmölunür. Bu suçun mükerrener İşlenmesi halinde, verilecek cezalar paraya çevrilemez.</p> <p>Birinci fıkrada belirtilen propaganda suçunun 5680 sayılı Basın Kanununun 3 üncü maddesinde belirtilen mevkuteler vastasıyla İşlenmesi halinde, ayrıca sahiplerine de mevkute bir aydan az süreli İse, bir önceki ayortalama satış miktarının yüzde doksansı kadar ağır para cezası verilir. Ancak, bu para cezaları yarızımlıyol İradan az olamaz. Bu mevkutelerin sorumlu müdürlerine, sahiplerine verilecek para cezasının yarısını uygulanır ve altı aydan İki yıla kadar hapis cezası hükmölunür.</p> <p>Birinci fıkrada belirtilen propaganda suçunun İkinci fıkrada yazılı mevkuteler dışında basılı eser ve sair kitle İletişim araçları ile İşlenmesi halinde, sorumluları ve ayrıca kitle İletişim araçları sahipleri hakkında altı aydan İki yıla kadar hapis, yarızımlıyol İradan üçyüzmiilyon İraya kadar ağır para cezası hükmölunür. Ayrıca bu fiilin radyo ve televizyonlar vastasıyla İşlenmesi halinde mahkemece İlgili radyo ve televizyon Kurulununun bir gündenden onbeş güne kadar yayından men'ine karar verilir.</p> <p>Birinci fıkrada yazılı fiillerin İkinci ve üçüncü fıkralarda yazılı kitle İletişim araçları ile İşlenmesi halinde belirtilen ceza üçte birden yarıya kadar artırılır.</p>
<p style="text-align: center;">23.1.1986 tarihli ve 3257 sayılı Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu</p>	<p>İdarenin yetkisi:</p> <p>Madde 9 - Bakanlık İle mültki İdare amirleri dağıtım ve gösterimleri sırasında bunların İşleme belgeleri İle bandrolleri ve eser üzerinde herhangi bir değışiklik olup olmadığı hususunda eseri her zaman denetleyebilirler. İşleme belgesiz veya bandrolsüz veya üzerinde değışiklik yapılan eserler toplatılarak C. Sıvıcılıklarına suç duyurusu İle birlikte sevk edilir.</p> <p>Mültki İdare amirleri bölgenin özellikleri sebebiyle toplumsal bir olaya sebebiyet vermesi muhtemel eserlerin dağıtım ve gösterimini, gerekçesini de belirtmek suretiyle yetki ve görev sınırları içerisinde yasaklayabilirler. Bakanlık veya mültki İdare amirlerince yapılacak herhangi bir denetim sonucunda eserin Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, genel ahlak ve genel sağlığa ve kamu düzenine aykırı bulunması halinde hüküm karar İle, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde İse, Bakanlık veya mültki İdare amirlerinin yazılı emriyle eser yasaklanır ve kanunî takibat açılır.</p> <p>Mahallî mültki amirlikler ve belediyeler bandrol ve İşletmecî ruhsatlarını denetleme yetkisine sahiptir.</p> <p>Yukarıdaki fıkralar uyarınca yetkili mercilerce verilen kararlar, yirmiüç saat içinde yetkili sulh ceza hâkiminin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi hâlde karar kendiliğinden kalkar.</p> <p style="text-align: right;">(Altıncı uyum paketi)</p>

15.07.1950 tarihli ve 5680 sayılı Basın Kanunu

Basında Mesuliyet

Madde 16 - Basın yoluyla işlenen suçlardan dolayı ceza sorumluluğu:

1. Mevkütelete işlenen suçlarda sorumluluk, suçta vücuda getiren yazıyı veya haberi yazan veya resmi veya karikatürü yapan kimse ile beraber bu mevkütenin ilgilisi sorumludur. Ancak, sorumlu müdürler için verilen hüriyyeti bağlayıcı cezalar, sürelerine bakılmaksızın para cezasına çevrilecek hükümlerdir.

Para cezasının hesabında 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanununun 4 üncü maddesinin birinci bendinde belirtilen miktarın aşacağı haddi esas alınır. Sorumlu müdürler için emniyet gözetimi altında bulundurma cezası verilmaz.

2. Sorumlu müdür, mevkütelede müstear adla veya imzasız veya remizli imza ile yayımlanan yazı veya haber veya resim veya karikatür sahiplerinin adlarını bildirmek zorunda değildir. Sahibi belli olmayan veya sorumlu müdür tarafından en geç mahkemece yapılacak birinci sorgusu sırasında sahibi doğru şekilde açıklanmayan yazı veya haber veya resim veya karikatürden dolayı sorumluluk, birinci bent hükmüne bakılmaksızın, suçta vücuda getiren yazıyı veya haberi yazan veya resmi veya karikatürü yapan kimse gibi, sorumlu müdüre aittir.

3. Sorumlu müdür mevkütenin sahibi tarafından aykırı olarak yayımlanan yazı veya haber veya resim veya karikatürden sorumlu değildir. Bu takdirdesorumlu müdür hakkındaki ceza sorumluluğu, yazı veya haber veya resim veya karikatürü yayımlatana aittir.

4. Mevküte tanımına girmeyen basılmış eserlerle işlenen suçlarda ceza sorumluluğu, suçta oluşturan eserin yazarı, çevireni veya çizeni ile birlikte yayımlatana aittir. Ancak, yayımlatılan için verilen hüriyyeti bağlayıcı cezalar sürelerine bakılmaksızın para cezasına çevrilecek hükümlerdir. Para cezasının hesabında 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanununun 4 üncü maddesinin birinci bendinde belirtilen miktarın aşacağı haddi esas alınır. Yayımlatılan için emniyet gözetimi altında bulundurma cezası verilmaz.

Mevküte tanımına girmeyen basılı eserin sahibinin belli olmaması halinde sorumluluk yukarıdaki fıkraya hükmüne bakılmaksızın yayımlatana aittir. Eser, yazarı, çevireni ve çizenin bilgi ve izni dışında yayımlanmış takdirde sadece yayımlatan,eseri vücuda getiren gibi sorumlu olur.

Yukarıda yazılı kişiler belli olmadığı veya bu kimseler aleyhine Türk Mahkemelerinde dava açılmadığı takdirde sorumluluk, basana, basan da belli olmadığı takdirde satan ve dağıtana aittir.

Sahibinin rızası olmadıkça Türkiye'de yayımlanan yayımlardan aymen yapılacak ikhtisaslarda sorumluluk, ikhtisas edene aittir.

Kanunla yasaklanmış herhangi bir dille yayın yapılmış halinde, sorumlu müdürlerde yayımlatılan hakkında bu maddede öngörülen para cezasına çevrilecek hükmedilmeye ve emniyet gözetimi altında bulundurma cezası verilmeyeceğine ilişkin hükümler uygulanmaz.

Bu Kanun ile diğer kanunların basılı eserin sahip veya yayımlatmanı ceza veya hukuki bakımından sorumlu kıldığı halterde, sahip veya yayımlatan tüzelkışı ise, temsilen bir gerçek kişi gösterilmiş olsa bile sorumluluk tüzelkışıye aittir.

Basında Mesuliyet

Madde 16 - Basın yoluyla işlenen suçlardan dolayı ceza sorumluluğu:

1. Mevkütelete işlenen suçlarda sorumluluk, suçta meydana getiren yazıyı veya haberi yazan veya resmi veya karikatürü yapan kimse ile beraber bu mevkütenin ilgilisi sorumludur. Ancak, sorumlu müdürler için verilen hüriyyeti bağlayıcı cezalar, sürelerine bakılmaksızın para cezasına çevrilecek hükümlerdir. Ancak, sorumlu müdürler için verilen hüriyyeti bağlayıcı cezalar, sürelerine bakılmaksızın para cezasına çevrilecek hükümler ve bu cezalar etelenemez.

2. Sorumlu müdür, mevkütelede müstear adla veya imzasız veya remizli imza ile yayımlanan yazı veya haber veya resim veya karikatür sahiplerinin adlarını bildirmek zorunda değildir. Sahibi belli olmayan veya sorumlu müdür tarafından en geç mahkemece yapılacak birinci sorgusu sırasında sahibi doğru şekilde açıklanmayan yazı veya haber veya resim veya karikatürden dolayı sorumluluk, birinci bent hükmüne bakılmaksızın, suçta vücuda getiren yazıyı veya haberi yazan veya resmi veya karikatürü yapan kimse gibi, sorumlu müdüre aittir.

3. Sorumlu müdür mevkütenin sahibi tarafından aykırı olarak yayımlanan yazı veya haber veya resim veya karikatürden sorumlu değildir. Bu takdirdesorumlu müdür hakkındaki ceza sorumluluğu, yazı veya haber veya resim veya karikatürü yayımlatana aittir.

4. Mevküte tanımına girmeyen basılmış eserlerle işlenen suçlarda ceza sorumluluğu, suçta oluşturan eserin yazarı, çevireni veya çizeni ile birlikte yayımlatana aittir. Ancak, yayımlatılan için verilen hüriyyeti bağlayıcı cezalar sürelerine bakılmaksızın para cezasına çevrilecek hükümlerdir. Para cezasının hesabında 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanununun 4 üncü maddesinin birinci bendinde belirtilen miktarın aşacağı haddi esas alınır. Yayımlatılan için emniyet gözetimi altında bulundurma cezası verilmaz.

Mevküte tanımına girmeyen basılı eserin sahibinin belli olmaması halinde sorumluluk yukarıdaki fıkraya hükmüne bakılmaksızın yayımlatana aittir. Eser, yazarı, çevireni ve çizenin bilgi ve izni dışında yayımlanmış takdirde sadece yayımlatan,eseri vücuda getiren gibi sorumlu olur.

Yukarıda yazılı kişiler belli olmadığı veya bu kimseler aleyhine Türk Mahkemelerinde dava açılmadığı takdirde sorumluluk, basana, basan da belli olmadığı takdirde satan ve dağıtana aittir.

Sahibinin rızası olmadıkça Türkiye'de yayımlanan yayımlardan aymen yapılacak ikhtisaslarda sorumluluk, ikhtisas edene aittir.

Bu Kanun ile diğer kanunların basılı eserin sahip veya yayımlatmanı ceza veya hukuki bakımından sorumlu kıldığı halterde, sahip veya yayımlatan tüzelkışı ise, temsilen bir gerçek kişi gösterilmiş olsa bile sorumluluk tüzelkışıye aittir.

(ikinci uyum paketi)

15.07.1950 tarihli ve 5680 sayılı Basın Kanunu

Üçüncü Uyum Paketi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Madde 31 - Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, milli egemenliğine, Cumhuriyetini varlığına, millî güvenliğine, kamu düzenine, genel asayişine, kamu yararına, genel ahlak ve genel sağlığa aykırı olup yabancî memleketlerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye'ye sokulması veya dağıtılması Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanabilir.

Bu gibi basılmış eserlerin Bakanlar Kurulundan acele karar alınmak üzere İçişleri Bakanlığınca kararlardan evvel dağıtımları yasaklanabileceği gibi, dağıtılmış olanlarda toplatılabilir.

Yasaklanmış olmasına rağmen, bunları Türkiye'ye bilerek sokanlar, dağıtanlar veya bu gibi eserleri kısmen veya tamamen iktibas veya tercime edenler, yayıncılar, fîil başka bir suçlu olursa bile ayrıca üç aydan bir yıla kadar hapis ve altıbin liradan yüzbin liraya kadar ağır para cezasına mahkûm ediliirler.

Ek Madde 1 - Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının Birinci Babının 1.2 ve 4 üncü fassatlarında veya 311 veya 312 nci maddelerinde yazılı suçları Devlete ait gizli bilgileri ihtiva eden her türlü mevkute veya mevkute tanımına girmeyen diğer basılmış eserlerin dağıtım, eserlerin basıldığı yerdeki suluh ceza hakiminin karar ile ve gerçekleştirilmedi sakınca bulunan hallerde ise bu yerlerdeki Cumhuriyet savcılığının yazılı kararı ile önenebilir. Cumhuriyet savcılığı, bu kararını en geç yirmi dört saat içinde suluh ceza hakimine bildirir. Hakim en geç kırksekiz saat içinde kararını onaylanıp onaylanmaması hakkında karar verir. Onaylanmama halinde Cumhuriyet savcılığının kararı hükümsüz kalır. Bu fıkraya göre verilen kararlar o yer Cumhuriyet savcılığı tarafından eserlin basıldığı ve dağıtıldığı yerlerdeki Cumhuriyet savcılıklarına en seri vasyatyla bildirilir.

Yukarıdaki fıkrada sayılan suçları ile Türk Ceza Kanununun 426 ve 428 inci maddelerindeki suçları veya 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanunda veya 6187 sayılı Vıcada ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanunda yer alan suçları Devlete ait gizli bilgileri ihtiva eyedikleri iddiasıyla aleyhlerine soruşturma veya kovuşturmayla geçilmiş, her türlü basılmış eserlerin toplatılmasına, soruşturma safhasında suluh ceza hakimince, kovuşturma safhasında görevli mahkemeye karar verilebilir. Ancak, soruşturma safhasında gerçekleştirilmedi sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcılığı da toplatma kararını yazılı olarak verebilir. Bu karar en geç yirmi dört saat içinde yetkili suluh ceza hakiminin onayına sunulur. Hakim, toplatılmama onaylanıp onaylanmaması hususunda kırksekiz saat içinde karar verir. Kararını onaylanmaması halinde toplatma kararı hükümsüz sayılır. Bu fıkraya hüküme göre verilen kararlar, o yer Cumhuriyet savcılığınca tüm Cumhuriyet savcılıklarına en seri vasyat ile bildirilir.

Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının Birinci Babının 1.2 ve 4. üncü fassatlarında veya 312 nci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçların basım yoluyla işlenmeleri sebebiyle mahkûmiyet halinde, faillerden bir veya birkaçına ait olmaları şartıyla suçlu ihtiva eden mevkute veya mevkute sayılmayan basılmış eserlerin basımında kullanılan makineler ile diğer basım aletlerinin müsadresine de karar verilir.

Yukarıdaki fıkrada sözü geçen makineler ile diğer basım aletlerinin kaldırılması, değiştirilmesini, kaybolmasını ve tahribini önlemek için tahkikatın her aşamasında gerekli görülen tedbirler alınır. Ancak, bu tedbirler, makineler ile diğer basım aletlerinin faaliyeterini engelleyici nitelikte olamaz.

Ek Madde 1 - Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüün, millî güvenliğün, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması, suç işlenmesinin önlenmesi ile Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun ve Anayasanın 174 üncü maddesi kapsamında yer alan inkılâp kanunları aleyhine işlenen suçlar için, tedbir yoluyla soruşturma safhasında Cumhuriyet savcılığınının talebi üzerine suluh ceza hakimince, kovuşturma safhasında görevli mahkemeye her türlü basılmış eserlin dağıtımının önlenmesine veya toplatılmasına karar verilebilir. Gerçekleşmede sakınca bulunan hallerde bu eserlerin dağıtımının önlenmesine veya toplatılmasına, doğrudan doğruya Cumhuriyet savcılığınca yazılı olarak karar verilebilir. Bu halde Cumhuriyet savcısı kararını en geç yirmi dört saat içinde yetkili suluh ceza hakiminin onayına sunar. Suluh ceza hakimini kırksekiz saat içinde kararını açıklar, aksi halde Cumhuriyet savcılığının kararı kendiliğinden hükümsüz sayılır.

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve millî güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkûmiyet halinde, faillerden bir veya birkaçına ait olmaları şartıyla suçlu ihtiva eden mevkute veya mevkute sayılmayan basılmış eserlerin basımında kullanılan makineler ile diğer basım aletlerinin müsadresine de karar verilir.

Yukarıdaki fıkrada sözü geçen makineler ile diğer basım aletlerinin kaldırılması, değiştirilmesini, kaybolmasını ve tahribini önlemek için tahkikatın her aşamasında gerekli görülen tedbirler alınır. Ancak, bu tedbirler, makineler ile diğer basım aletlerinin faaliyeterini engelleyici nitelikte olamaz.

(İkinci uyum paketi)

DİNİ ÖZGÜRLÜKLER

3. 5. 1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanunu

Altıncı uyum paketi ile Kanunda yer alan "cami" ibareleri "ibadet yeri" olarak değiştirilmiştir.

Altıncı uyum paketi ile Kanuna aşağıdaki madde eklenmiştir:

Ek Madde 2 - İmar planlarının tanziminde, planlanan beldenin ve bölgenin şartları ile müstakbel ihtiyaçları göz önünde tutularak lüzumlu ibadet yerleri ayrılır. İl, ilçe ve kasabalarda mülki idare amirinin izni alınmak ve imar mevzuatına uyum olmak şartıyla ibadethane yapılabilir. İbadet yeri, imar mevzuatına aykırı olarak başka maksatlara tahsis edilemez.

5. 6. 1935 tarihli ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu

İdare uzuvları ve kontrol mercileri

Madde 1 - 4 birinci teşrin 1926 tarihinden önce vücut bulmuş vakıflardan

- A - Bu Kanundan önce zabtedilmiş bulunan vakıflar,
- B - Bu Kanundan önce idaresi zabtedilmiş olan vakıflar,
- C - Mütevelliği bir makama şart edilmiş olan vakıflar,
- D - Kanunen veya fiilen hayri bir hizmet kalmamış olan vakıflar,
- E - Mütevelliği vakfedenlerin ferahlerinden başkalarına şart edilmiş vakıflar,

Vakıflar Umum Müdürlüğüne idare olunur. Bunların hepsine birden (Mazbut vakıflar) denir.

Mütevelliği vakfedenlerin ferahlerine şart edilmiş vakıflara (Mülhak Vakıflar) denir. Bunlar mütevelliği tarafından idare olunur.

Mütevelliği Vakıflar Genel Müdürlüğünün ve Genel Müdürlük de İdare Meclisinin kontrolü altındadır.

Cemaatlere ve esnafı mahsus vakıflar, bunlar tarafından seçilen kişi veya kuruluca yönetilir. İlgili makamlarla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından teftiş edilir ve denetlenirler. Teftiş ve denetlemenin usulleri ve nasıl yapılacağı ile sonuçları çıkartacak yönetmelikle belirtilir.

Cemaat vakıflarının Türk Kanunu Medenisinin 78 nci maddesi gereğince Vakıflar Genel Müdürlüğüne ödeyecekleri teftiş ve denetleme masraflarına katılma payının, genel bütçeden karşılanmasına Bakanlar Kurulunca karar verilebilir. Bu karar anılan vakıfların teftiş ve denetimini etkilemez.

İdare uzuvları ve kontrol mercileri

Madde 1 - 4 birinci teşrin 1926 tarihinden önce vücut bulmuş vakıflardan

- A - Bu Kanundan önce zabtedilmiş bulunan vakıflar,
- B - Bu Kanundan önce idaresi zabtedilmiş olan vakıflar,
- C - Mütevelliği bir makama şart edilmiş olan vakıflar,
- D - Kanunen veya fiilen hayri bir hizmeti kalmamış olan vakıflar,
- E - Mütevelliği vakfedenlerin ferahlerinden başkalarına şart edilmiş vakıflar,

Vakıflar Umum Müdürlüğüne idare olunur. Bunların hepsine birden (Mazbut vakıflar) denir.

Mütevelliği vakfedenlerin ferahlerine şart edilmiş vakıflara (Mülhak Vakıflar) denir. Bunlar mütevelliği tarafından idare olunur.

Mütevelliği Vakıflar Genel Müdürlüğünün ve Genel Müdürlük de İdare Meclisinin kontrolü altındadır.

Cemaatlere ve esnafı mahsus vakıflar, bunlar tarafından seçilen kişi veya kuruluca yönetilir. İlgili makamlarla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından teftiş edilir ve denetlenirler. Teftiş ve denetlemenin usulleri ve nasıl yapılacağı ile sonuçları çıkartacak yönetmelikle belirtilir.

Cemaat vakıflarının Türk Kanunu Medenisinin 78 nci maddesi gereğince Vakıflar Genel Müdürlüğüne ödeyecekleri teftiş ve denetleme masraflarına katılma payının, genel bütçeden karşılanmasına Bakanlar Kurulunca karar verilebilir. Bu karar anılan vakıfların teftiş ve denetimini etkilemez.

Cemaat vakıfları, vakfiyeleri olup olmadığının bakılmaksızın, Vakıflar Genel Müdürlüğünün izniyle dini, hayri, sosyal, eğitimsel, şahi ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasınmaz mal edinebilirler ve tasınmaz malları üzerinde tasarruflar bulabilirler.

Bu vakıfların dini, hayri, sosyal, eğitimsel, şahi ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere, her ne surette olursa olsun, tasarrufları altında bulunduğu, vergi kayıtları, kira sözleşmeleri ve diğer belgeleri belirleyen tasınmaz mallar, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde tasarruflarına hâlinde vakıf adına tescil olunur. Cemaat vakıfları adına bağışlanan veya vasiyet olunan tasınmaz mallar da bu madde hükümlerine tâbidir.

Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Vakıflar Genel Müdürlüğünün bağlı bulunduğu Bakanlıkça çıkartılacak yönetmelikle düzenlenir. (Üçüncü ve dördüncü uyum paketi) (Öngörülen yönetmeliğin kanunun yürürlük tarihinden itibaren bir yıl içinde yürürlüğe konulması öngörülmüştür.)

Altıncı uyum paketi ile Kanuna aşağıdaki madde eklenmiştir:

GEÇİCİ MADDE 2. - Cemaat vakıfları, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren onsekiz ay içinde 1 inci maddenin yedinci fıkrası uyarınca tescil başvurusunda bulunabilirler.

İŞKENCEYLE MÜCADELE

4.4.1929 tarihli ve 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu

Muhakemenin iadesi ve yazılı emir

Mahkûmun lehine muhakemenin iadesi sebepleri :

Madde 327 - Kat'ileşen bir hükümlüye neticelenmiş olan bir dava aşağıda yazılı hallerde mahkûmun lehine olarak muhakemenin iadesi yoluyla tekrar görülür:

- 1 - Duruşmada ihtıcaac olunan ve hükme tesir eden bir vesikannın sahteliği tebeyyün ederse.
- 2 - Yemin verilerek dinlenmiş olan bir şahid veya ehlihbrenin hükme müessir olacak surette mahkûm aleyhine kasd veya ihmâl ile hakikat hilafında şahittikte bulunduğu veya rey verdiği anlaşılrsa.
- 3 - Bizzat mahkûm tarafından sebebiyet verilmiş olan kusur müstesna olmak üzere hükme iştirak etmiş olan hakimlerden biri aleyhine ceza tabikatını ve kanunî bir ceza ile mahkûmiyeti istisizam edecek mahiyette olarak vazifelerini ifada kusur etmişse.
- 4 - Ceza hükümü, hukuk mahkemesinin bir hükümüne müstenid olup da bu hüküm kat'ileşmiş olan diğer bir hüküm ile bozulmuş ise.
- 5 - Yeni vakıalar veya yeni deliller dermeyeran edlip de bunlar yalnız başına veya ewelce irad edilen delillerle birlikte nazara alındıkları takdirde maznunun beraetini veya daha hafif bir cezayı havi kanun hükümünün tabiki ile mahkûm olmasını istisizam edebileceek mahiyette olursa. Şu kadar ki kabahat hükümleri hakkında ancak ewelce mahkûm tarafından öğrenilmemiş olan veya kendi kusurle olmayarak ewelce irad edilmemiş bulunan vakıalar veya deliller dermeyeran olunabilir.

Muhakemenin iadesi ve yazılı emir

Mahkûmun lehine muhakemenin iadesi sebepleri :

Madde 327 - Kat'ileşen bir hükümlüye neticelenmiş olan bir dava aşağıda yazılı hallerde mahkûmun lehine olarak muhakemenin iadesi yoluyla tekrar görülür:

- 1 - Duruşmada ihtıcaac olunan ve hükme tesir eden bir vesikannın sahteliği tebeyyün ederse.
- 2 - Yemin verilerek dinlenmiş olan bir şahid veya ehlihbrenin hükme müessir olacak surette mahkûm aleyhine kasd veya ihmâl ile hakikat hilafında şahittikte bulunduğu veya rey verdiği anlaşılrsa.
- 3 - Bizzat mahkûm tarafından sebebiyet verilmiş olan kusur müstesna olmak üzere hükme iştirak etmiş olan hakimlerden biri aleyhine ceza tabikatını ve kanunî bir ceza ile mahkûmiyeti istisizam edecek mahiyette olarak vazifelerini ifada kusur etmişse.
- 4 - Ceza hükümü, hukuk mahkemesinin bir hükümüne müstenid olup da bu hüküm kat'ileşmiş olan diğer bir hüküm ile bozulmuş ise.
- 5 - Yeni vakıalar veya yeni deliller dermeyeran edlip de bunlar yalnız başına veya ewelce irad edilen delillerle birlikte nazara alındıkları takdirde maznunun beraetini veya daha hafif bir cezayı havi kanun hükümünün tabiki ile mahkûm olmasını istisizam edebileceek mahiyette olursa. Şu kadar ki kabahat hükümleri hakkında ancak ewelce mahkûm tarafından öğrenilmemiş olan veya kendi kusurle olmayarak ewelce irad edilmemiş bulunan vakıalar veya deliller dermeyeran olunabilir.
- 6 - Ceza hükümünün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması. Bu halde, muhakemenin iadesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde istenebilir.

(Üçüncü ve beşinci uyum paketi)

18.06.1927 tarihli ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu

İadei muhakeme

Madde 445 - Katiyen verilen veya katiyet iktisap etmiş olan kararlar hakkında aşağıdaki sebeplere binaen iadei muhakeme talep olunabilir:

- 1 - Muhakeme esasında esbabı mücbireye veya lehine hükümlenen tarafın fiiline binaen elde edilemeyen bir senet veya vesikânin hükmün itasından sonra ele geçirilmiş olması,
- 2 - Hükme esas itihaz olunan senedin sahteliğine karar verilmiş veyahut senedin sahte olduğu mahkeme veya bir mevkii resmide ikrar olunmuş veya sahteelik hakkındaki karar hükümden evvel itihaz olup iadei muhakeme talebinde bulunan kimsenin, hüküm zamanında bundan haberi bulunmamış olması,
- 3 - Hükme esas itihaz olunan bir ilam hükmü fesh ve nakzolunarak kaziyei muhakeme teşkil etmek suretiyle külliyen mürteli olması,
- 4 - Şahadetî hükme esas itihaz olunan şahidin hükümden sonra yalan şahadete mahkûm edilmiş olması
- 5 - Ehlîhâbrenin kasten hilafî hakikat ihbaratta bulunduğuunun hükmen tahakkuk etmesi,
- 6 - Mahkûmunlehin yalan yere yemin ettiği ikrarı veya beyinâtı tahririye ile sabit olmuş olması,
- 7 - Mahkûmunleht tarafından hükme müessir diğer bir hile ve hud'anın kullanılmış olması,
- 8 - Yekil ve mümessil olmayan kimseler huzuriye davanın rüyet ve hükmedilmiş olması,
- 9 - Davayı rüyetten istinkaf etmeğe kanunen mecbur olan hakim huzuriye muhakemenin rüyet ve hükmedilmiş olması,
- 10 - İki tarafı ve sebebi müddehit bir dava hakkında sadır olan bir ilama mugayir yeni bir ilam suduruna sebep olabilecek bir madde yokken yine o mahkeme veya diğer bir mahkeme tarafından ewelki ilamin hükmü hilaftında bir hüküm ve karar verilmiş olup da her iki ilamin katiyet kesbetmesi.

Birinci fıkranın 4, 5 ve 6 ncı bentlerindeki hallerde yargılamanın iadesinin istenebilmesi, bu sebeplerin kesintişmiş bir ceza mahkûmiyet kararı ile belirlenmiş olması şartına bağlıdır. Delil yokluğundan başka bir sebeple ceza kovuşturmasına başlanamamış veya karar verilmemiş ise, ceza mahkemesi karar aranmaz. Bu takdirde yargılamanın iadesi sebeplerinin varlığının, yargılamanın iadesi davasında öncelikle ispat edilmesi gerekir.

İadei muhakeme

Madde 445 - Katiyen verilen veya katiyet iktisap etmiş olan kararlar hakkında aşağıdaki sebeplere binaen iadei muhakeme talep olunabilir:

- 1 - Muhakeme esasında esbabı mücbireye veya lehine hükümlenen tarafın fiiline binaen elde edilemeyen bir senet veya vesikânin hükmün itasından sonra ele geçirilmiş olması,
- 2 - Hükme esas itihaz olunan senedin sahteliğine karar verilmiş veyahut senedin sahte olduğu mahkeme veya bir mevkii resmide ikrar olunmuş veya sahteelik hakkındaki karar hükümden evvel itihaz olup iadei muhakeme talebinde bulunan kimsenin, hüküm zamanında bundan haberi bulunmamış olması,
- 3 - Hükme esas itihaz olunan bir ilam hükmü fesh ve nakzolunarak kaziyei muhakeme teşkil etmek suretiyle külliyen mürteli olması,
- 4 - Şahadetî hükme esas itihaz olunan şahidin hükümden sonra yalan şahadete mahkûm edilmiş olması
- 5 - Ehlîhâbrenin kasten hilafî hakikat ihbaratta bulunduğuunun hükmen tahakkuk etmesi,
- 6 - Mahkûmunlehin yalan yere yemin ettiği ikrarı veya beyinâtı tahririye ile sabit olmuş olması,
- 7 - Mahkûmunleht tarafından hükme müessir diğer bir hile ve hud'anın kullanılmış olması,
- 8 - Yekil ve mümessil olmayan kimseler huzuriye davanın rüyet ve hükmedilmiş olması,
- 9 - Davayı rüyetten istinkaf etmeğe kanunen mecbur olan hakim huzuriye muhakemenin rüyet ve hükmedilmiş olması,
- 10 - İki tarafı ve sebebi müddehit bir dava hakkında sadır olan bir ilama mugayir yeni bir ilam suduruna sebep olabilecek bir madde yokken yine o mahkeme veya diğer bir mahkeme tarafından ewelki ilamin hükmü hilaftında bir hüküm ve karar verilmiş olup da her iki ilamin katiyet kesbetmesi.

Birinci fıkranın 4, 5 ve 6 ncı bentlerindeki hallerde yargılamanın iadesinin istenebilmesi, bu sebeplerin kesintişmiş bir ceza mahkûmiyet kararı ile belirlenmiş olması şartına bağlıdır. Delil yokluğundan başka bir sebeple ceza kovuşturmasına başlanamamış veya karar verilmemiş ise, ceza mahkemesi karar aranmaz. Bu takdirde yargılamanın iadesi sebeplerinin varlığının, yargılamanın iadesi davasında öncelikle ispat edilmesi gerekir.

(Üçüncü ve dördüncü uyum paketi)

KÜLTÜREL HAKLAR

14.10.1983 tarihli ve 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu

Üçüncü uyum paketi ile Kanunun adı "Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun" olarak değiştirilmiştir.	
Amaç Madde 1 - Bu Kanunun amacı; eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dilde eğitim ve öğretim yapan okullar ile Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğreniminin tabii olacağı esasları düzenlemektir.	Amaç Madde 1 - Bu Kanunun amacı, eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller, yabancı dilde eğitim ve öğretimin tabii olacağı esasları düzenlemektir.
Esaslar Madde 2 - Milletlerarası anlaşma hükümleri saklı olmak üzere, resmî ve özel her derece ve türdeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında okutulacak yabancı dillerin ve yabancı dilde eğitim ve öğretimin tabii olacağı esaslar şunlardır: a) Türk vatandaşlarına ana dilleri, Türkçeden başka hiçbir dilde okutulamaz ve öğretilmez. b) İlköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumlarında, Atatürkçü düşünce, Atatürk, ilke ve inkılaplarını konu olarak atan Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Sosyal Bilimler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ve Türk Kültürüyle ilgili diğer dersler; yabancı dilde okutulamaz ve öğretilmez. Öğrencilere, eğitim ve öğretileri süresince bu derslerle ilgili araştırma görevleri ve ödevler, Türkçeden başka hiçbir dilde yapılmaz. c) Türkiye'de eğitimi ve öğretimi yapılacak yabancı diller, Millî Güvenlik Kurulunun görüşü alınarak, Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edilir. d) İlköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumlarında yabancı dilde eğitim ve öğretimi yapılacak dersler okullar Millî Eğitim Bakanlığınca; yükseköğretim kurumlarında yabancı dilde eğitimi ve öğretimi yapılacak dersler ile yabancı dilde eğitim ve öğretimi yapacak yükseköğretim kurumları Yükseköğretim Kurulunca belirlenir. e) Yabancı dilde okutulacak derslerin eğitim ve öğretim programlarının tabii olacağı esaslar; ilköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumları, için Millî Eğitim Bakanlığınca, yükseköğretim kurumları için Yükseköğretim Kurulunca tespit edilir. f) Yabancı dil eğitim ve öğretimiyle ilgili uygulamaların Türk Millî eğitimimizin amaçlarına, temel ve ana ilkelerine ve bu Kanundaki esaslarla uyumluğu; ilköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumlarında Millî Eğitim Bakanlığınca; yükseköğretim kurumlarında Yükseköğretim Kurulunca denetlenir.	Esaslar Madde 2 - Milletlerarası anlaşma hükümleri saklı olmak üzere, resmî ve özel her derece ve türdeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında okutulacak yabancı dillerin ve yabancı dilde eğitim ve öğretimin tabii olacağı esaslar şunlardır: a) Eğitim ve öğretim kurumlarında, Türk vatandaşlarına Türkçeden başka hiçbir dil, ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez. Ancak, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için, 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabii olmak üzere özel kurslar açılabilir; bu kurslarda ve diğer dil kurslarında aynı maksatla dil dersleri oluşturulabilir. Bu kurslar ve derslerde, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ilkesi ve millîyeti bölünmez bütünlüğüne aykırı öğretim yapılamaz. Bu kursların ve derslerin açıklanması ve denetimine ilişkin esas ve usuller, Millî Eğitim Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir. b) İlköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumlarında, Atatürkçü düşünce, Atatürk, ilke ve inkılaplarını konu olarak atan Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Sosyal Bilimler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ve Türk Kültürüyle ilgili diğer dersler; yabancı dilde okutulamaz ve öğretilmez. Öğrencilere, eğitim ve öğretileri süresince bu derslerle ilgili araştırma görevleri ve ödevler, Türkçeden başka hiçbir dilde yapılmaz. c) Türkiye'de eğitimi ve öğretimi yapılacak yabancı diller, Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edilir. d) İlköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumlarında yabancı dilde eğitim ve öğretimi yapılacak dersler ile yabancı dilde eğitim ve öğretimi yapacak yükseköğretim kurumları Yükseköğretim Kurulunca belirlenir. e) Yabancı dilde okutulacak derslerin eğitim ve öğretim programlarının tabii olacağı esaslar; ilköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumları, için Millî Eğitim Bakanlığınca, yükseköğretim kurumları için Yükseköğretim Kurulunca tespit edilir. f) Yabancı dil eğitim ve öğretimiyle ilgili uygulamaların Türk Millî eğitimimizin amaçlarına, temel ve ana ilkelerine ve bu Kanundaki esaslarla uyumluğu; ilköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumlarında Millî Eğitim Bakanlığınca; yükseköğretim kurumlarında Yükseköğretim Kurulunca denetlenir.
(Üçüncü uyum paketi ile değiştirilmiştir.)	

13.04.1994 tarihli ve 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun

Yayın İkteleri

Madde 4 - Radyo ve televizyon yayınları kamu hizmeti anlayışı içerisinde aşağıdaki iktelere uygun olarak yapılır:

- Türkiye Cumhuriyetinin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne,
- Toplumun millî ve manevî değerlerine,
- Anayasasının Genel Esaslar kısmında yer alan iktelere, demokratik kurallara ve kişi haklarına,
- Genel ahlak, toplum huzuru ve Türk aile yapısına,
- Devletin özgürlüğüne, ilerişim ve yayında çoğultuluk esasına,
- İnsanların ırk, cinsiyet, sosyal sınıf veya dini inançları dolayısıyla hiçbir şekilde kinanmaması ilkesine,
- Toplumun sükûnet, terör ve etnik ayrımcılığa seykedene ve toplumdaki nefret duyguları oluşturacak yayınlara imkân verilmemesi ilkesine,

Ayrılmaması;

- Türk millî eğitiminin genel amaçlarına, temel iktelerine ve millî kültürün geliştirilmesi ilkesine,
- Yayınlarla adanet ve tarafsızlığa, yasalara saygılı olma esasına,
- Kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçüç düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliği taşıyan yayın yasaklanmasına,
- Özel amaç ve çıkarılara hizmet eden ve haksız rekabete yol açıcı yayın yapılmaması esasına,
- Haber ve olayların çabuk ve doğru bir şekilde sunulması ilkesine,
- Çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek yayın yapılmaması esasına,
- Kişi ya da kuruluşların cevap ve tekliz haklarına saygılı olmasına ilkesine,
- Haberlere, spor programlarına ve reklamlara ayrılmış zamanlar hariç olmak üzere, yayıncıların, yayın zamanlarının en az yarısını yerli yayınlara ayırılmasını sağlamaya, bu oranın, seyircilerin taleplerini göz önüne alarak ve yayıncının haber verme, eğitim, kültür ve eğlendirme sorumluluklarını dikkate alarak, yayın türleri ve süreleri ile asgari niteliklerini de öngörme suretiyle, aşamalı bir biçimde gerçekleştirilmesi hususlarına,
- Bilgi ilerişim telefonları yoluyla yarışma ve benzeri yöntemlere başvurulmaması ve bunların sonucunda dinleyici veya seyircilere ikramiyeye verilmek veya ikramiyeye verilmesine aracılık yapmaması, lotaryaya fırsat bırakmaması esaslarına,

s) Demokratik kurallar çerçevesinde, kamunun siyaset, eğitim ve kültürel alanlardaki beklentilerine cevap verecek şekilde, demokratik gruplar ve siyasi partiler arasında fırsat eşitliğinin sağlanmasına esasına,

t) Radyo ve televizyon yayınlarının Türkçe yapılmasına, ancak, evrensel kültür ve bilim eserlerinin olmasına katkı olan yabancı dillerin öğretilmesi veya bu dillerde haber iletilmesi amacıyla bu dillerin kullanılabilmesi, Türkiyeyi aşırılığa kaçmadan, özallıkları ve kuralları bozulmadan konuşma dili olarak kullanılmak; millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak, çağdaş eğitim ve bilim dili halinde gelişmesini ve zenginleşmesini sağlamasına esasına,

u) Türk müzik sektörünün gelişimine katkıda bulunmak ilkesinden hareketle, müzik yapımları ve telif hakkı sahiplerinin haklarını tanımak ve ihlal etmemek esasına, uygun olmak suretiyle yapılır.

Yayın İkteleri

Madde 4 - Radyo, televizyon ve veri yayınları, hukukun üstünlüğüne, Anayasasının genel iktelerine, temel hak ve özgürlüklere, millî güvenliğe ve genel ahlaka uygun olarak kamu hizmeti anlayışı çerçevesinde yapılır. Yayınların Türkçe yapılması esasır. Ancak, evrensel kültür ve bilim eserlerinin olmasına katkı olan yabancı dillerin öğretilmesi veya bu dillerde müzik veya haber iletilmesi amacıyla da yayın yapılabilir.

Ayrıca, kamu ve özel radyo ve televizyon kuruluşlarında Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleleket olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir. Bu yayınlar, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel ilkelere, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olmaz. Bu yayınların yapılmasına ve denetimine ilişkin usul ve esaslar, Üst Kurulca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

Radyo, televizyon ve veri yayınlarında uyulması gereken yayın ikteleri şunlardır:

- Türkiye Cumhuriyeti Devletinin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı yayın yapılmaması.
- Toplumun millî ve manevî değerlerine,
- Anayasasının Genel Esaslar kısmında yer alan iktelere, demokratik kurallara ve kişi haklarına,
- Genel ahlak, toplum huzuru ve Türk aile yapısına,
- Devletin özgürlüğüne, ilerişim ve yayında çoğultuluk esasına,
- İnsanların ırk, cinsiyet, sosyal sınıf veya dini inançları dolayısıyla hiçbir şekilde kinanmaması ilkesine,
- Toplumun sükûnet, terör ve etnik ayrımcılığa seykedene ve toplumdaki nefret duyguları oluşturacak yayınlara imkân verilmemesi ilkesine,
- Türk millî eğitiminin genel amaçlarına, temel iktelerine ve millî kültürün geliştirilmesi ilkesine,
- Yayınlarla adanet ve tarafsızlığa, yasalara saygılı olma esasına,
- Kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçüç düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliği taşıyan yayın yasaklanmasına,
- Özel amaç ve çıkarılara hizmet eden ve haksız rekabete yol açıcı yayın yapılmaması esasına,
- Haber ve olayların çabuk ve doğru bir şekilde sunulması ilkesine,
- Çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek yayın yapılmaması esasına,
- Kişi ya da kuruluşların cevap ve tekliz haklarına saygılı olmasına ilkesine,
- Haberlere, spor programlarına ve reklamlara ayrılmış zamanlar hariç olmak üzere, yayıncıların, yayın zamanlarının en az yarısını yerli yayınlara ayırılmasını sağlamaya, bu oranın, seyircilerin taleplerini göz önüne alarak ve yayıncının haber verme, eğitim, kültür ve eğlendirme sorumluluklarını dikkate alarak, yayın türleri ve süreleri ile asgari niteliklerini de öngörme suretiyle, aşamalı bir biçimde gerçekleştirilmesi hususlarına,
- Bilgi ilerişim telefonları yoluyla yarışma ve benzeri yöntemlere başvurulmaması ve bunların sonucunda dinleyici veya seyircilere ikramiyeye verilmek veya ikramiyeye verilmesine aracılık yapmaması, lotaryaya fırsat bırakmaması esaslarına,
- Demokratik kurallar çerçevesinde, kamunun siyaset, eğitim ve kültürel alanlardaki beklentilerine cevap verecek şekilde, demokratik gruplar ve siyasi partiler arasında fırsat eşitliğinin sağlanmasına esasına,
- Radyo ve televizyon yayınlarının Türkçe yapılmasına, ancak, evrensel kültür ve bilim eserlerinin olmasına katkı olan yabancı dillerin öğretilmesi veya bu dillerde haber iletilmesi amacıyla bu dillerin kullanılabilmesi, Türkiyeyi aşırılığa kaçmadan, özallıkları ve kuralları bozulmadan konuşma dili olarak kullanılmak; millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak, çağdaş eğitim ve bilim dili halinde gelişmesini ve zenginleşmesini sağlamasına esasına,
- Türk müzik sektörünün gelişimine katkıda bulunmak ilkesinden hareketle, müzik yapımları ve telif hakkı sahiplerinin haklarını tanımak ve ihlal etmemek esasına, uygun olmak suretiyle yapılır.

<p>13.04.1994 tarihli ve 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun</p>	<p>o) Yayınlarda, mevzuatın eser sahiplerine tanıdığı haklarını ihlâl edilmemesi. p) Bilgi iletişim telefonları yoluyla yarışma ve benzeri yöntemlere başvurulmaması ve bunların sonucunda dinleyici ve seyircilere ikramiye verilmemesi veya ikramiye verilmesine aracılık edilmemesi, lotarya yapılması, bilgi iletişim telefonları yoluyla yapılacak anket ve kamuoyu yoklamalarının, hazırlık aşamasından sonuçlarının İhâna kadar noter nezaretinde gerçekleştirilmesi. r) Televyonda bölünür ekran yoluyla ana program ile ilgili veya ilgisiz bilgiler veren konuları işleyen yayınların yapılması, çerçeveler veya alt yazı tekniği kullanılarak sürekli yayın yapılması, haberde konu ile ilgili olmayan görüntülerin verilmesi, haberte benzerlik arz eden görüntülerin aşırı niteliğinin belirtilmesi. s) Program hizmetlerinin bütün unsurlarının insan onuruna ve temel insan haklarına saygılı olması. t) Yayınların müstahcen olmaması. u) Kadına, güçsüzlere ve küçüklere karşı şiddetin ve ayrımcılığın teşvik edilmemesi. v) Yayınların şiddet kullanımı özendirici veya ırkçı nefret duygularını kışkırtıcı nitelikte olmaması. y) Suç örgütlerinin korkutucu ve yıldırcı özelliklerinin yansıtılmaması. z) Gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini zedeleyecek türden programların, bunların seyredilebileceği zaman ve saatlerde yayınlanmaması.</p> <p>(Üçüncü ve altıncı uyum paketi) (Üçüncü uyum paketi ile öngörülen yönetmeliğin kanunun yürürlük tarihinden itibaren bir yıl içinde yürürlüğe konulması öngörülmüştür.)</p>
<p>5.5.1972 tarihli ve 1587 sayılı Nüfus Kanunu</p>	<p>Doğumlar</p> <p>Madde 16 - Her çocuğun doğum tutanağı bildirisi yapılan nüfus dairelerince adli ve soyadı olarak tutulur. Doğumları baba, yoksa veya kısıtlı, tutuklu, hasta ve her hangi mecburi bir sebeple orada bulunmazsa veli veya vasisi bir ay içinde nüfus memuruna İki tanıklık sözünü bildirilerek doğum tutanağına yazdırmakla ödevlidir. Bir aydan sonra yapılan doğum bildirimleriyle genel nüfus yazımında bulunuyarak yazım dışında kalanlar 17 nci madde uyarınca mahallin en büyük idare amirinin emriyle yazılır. Çocuğun adını ana ve babası kor. Ancak milli kültürümüzde,ahlak kurallarına örf ve adedeterimize uygun düşmeyen veya kamuoyunu inciten adlar konulmaz, doğan çocuk babasının, evlenme dışında doğmuş ise anasının soyadını alır. Ölü doğan çocuklar nüfus kütüğüne yazılmaz.</p> <p>Doğumlar</p> <p>Madde 16 - Her çocuğun doğum tutanağı bildirisi yapılan nüfus dairelerince adli ve soyadı olarak tutulur. Doğumları baba, yoksa veya kısıtlı, tutuklu, hasta ve herhangi mecburi bir sebeple orada bulunmazsa ana, veli veya vasisi doğumun olduğu tarihten başlayarak yurtdışında otuz gün içinde nüfus memuruna, yurtdışında altmış gün içinde başkonsolosluklara sözlü bildirilerek doğum tutanağına yazdırmakla yükümlüdür. Bir aydan sonra yapılan doğum bildirimleriyle genel nüfus yazımında bulunuyarak yazım dışında kalanlar 17 nci madde uyarınca mahallin en büyük idare amirinin emriyle yazılır. Çocuğun adını ana ve babası kor. Ancak ahlak kurallarına uygun düşmeyen veya kamuoyunu inciten adlar konulmaz, doğan çocuk babasının, evlilik dışında doğmuş ise anasının soyadını alır. Ölü doğan çocuklar nüfus kütüğüne yazılmaz. (Altıncı uyum paketi)</p>

SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ

9.1.11.1983 tarihli ve 2945 sayılı Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu

Görevler

- Madde 4 - Millî Güvenlik Kurulu;**
- Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konularında, görüş tespit eder;
  - Devletin millî güvenlik siyaseti doğrultusunda tespit edilen millî hedeflerin ve hazırlanan millî plan ve programların gerçekleştirilmesine ilişkin tedbirleri belirler;
  - Devletin millî güvenlik siyasetini etkileyecek millî güç unsurlarını ve ülkenin siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel ve teknolojik durum ve gelişmelerini sürekli takip ederek değerlendirir, millî hedefler yönünde güçlenmelerini sağlayacak temel esasları tespit eder;
  - Devletin varlığı, bütümsüzlüğü, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda zorunlu gördüğü tedbirleri tespit eder;
  - Anayasal düzeni koruyucu, millî birlik ve bütünlüğü sağlayıcı, Türk Milletini Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve ilkeleri doğrultusunda ve millî ilkö ve değerler etrafında birleş tirecek millî hedeflere yönlendirici gerekli tedbirleri belirler. Sayılan bu hususlara yönelmiş yurtiçi ve yurtdışı tehditlere karşı koymak, bu tehdidi etkisiz kılmak için gereken strateji ve temel esasları tespit eder;
  - birlikte planlama ve uygulama hizmetleri konularında görüşleri, ihtiyaçları ve alınmasını lüzumlu gördüğü tedbirleri tespit eder;
  - Ölçünlü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik veya savaş hali ilanı için görüş tespit eder;
  - Ölçünlü hal ile savaş, savaşı gerektiren ve savaş sonrası hallerde, kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ve vatandaşlara düşecek topyekün savunma, millî seferberlik ve diğer konularda hizmet ve yükümlülükleri ile bu hususlarda yapılacak planlara temel teşkil edecek esasları tespit eder;
  - Devletin millî güvenlik siyasetinin öngördüğü hususlar ve topluma yönelik hizmetler ile topyekün savunma hizmetlerinin gerektirdiği mali, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer konulara ilişkin tedbir ve ödeneklerin kalkınma planı, program ve yıllık bütçelerde yer almasını sağlamak üzere gerekli esasları tespit eder;
  - Millî güvenlik kapsamına giren konularda yapılan ve yapılacak müzakeraları andlaşmalar hakkında görüş tespit eder.
- Millî Güvenlik Kurulu, tespit ettiği bu görüş, tedbir ve esasları Kurul kararı halinde Bakanlar Kuruluna bildirir ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

Görevler

Madde 4 - Millî Güvenlik Kurulu, 2 nci maddede belirtilen millî güvenlik ve Devletin millî güvenlik siyasetine ilişkin tanımlar çerçevesinde Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda tavsiye kararları alır ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit eder; bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir. Başbakan, Millî Güvenlik Kurulunun tavsiye kararlarının ve görüşlerinin değerlendirilerek üzere Bakanlar Kuruluna sunulması ve Bakanlar Kurulunda kabulü halinde bu tavsiye kararlarının uygulanmasının koordinasyonu ve izlenmesi için bir Başbakan yardımcısını görevlendirebilir.

(Yedinci uyuym paketi)

9.11.1983 tarihli ve 2945 sayılı Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu	
<p>Kurulun toplanması</p> <p>Madde 5 - Kurul ayda bir defa olağan toplantılar. Ayrıca Cumhurbaşkanının gerekli gördüğü ve Başbakan veya Genelkurmay Başkanının önerilerini uygun bulduğu hallerde olağanüstü de toplanabilir.</p> <p>Kurul toplantıları Cumhurbaşkanının başkanlığında yapılır. Cumhurbaşkanının katılmadığı zamanlar Kurula Başbakan başkanlık eder.</p>	<p>Kurulun toplanması</p> <p>Madde 5 - Kurul, iki ayda bir toplanır. Gerekliğinde Kurul, Başbakanın teklifi üzerine veya doğrudan Cumhurbaşkanının çağırısı ile de toplanır.</p> <p>Kurul toplantıları Cumhurbaşkanının başkanlığında yapılır. Cumhurbaşkanının katılmadığı zamanlar Kurula Başbakan başkanlık eder.</p> <p>(Yedinci uyum paketi)</p>
<p>Kararların dağıtım ve takibi</p> <p>Madde 9 - Millî Güvenlik Kurulu kararlarıyla ilgili Bakanlar Kurulu kararlarının dağıtım; Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği tarafından yapılır.</p> <p>Bu kararlara ilişkin uygulamalar Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği tarafından takip edilerek sonuçları hakkında Başbakan, Cumhurbaşkanına ve Millî Güvenlik Kuruluna belli süreler içinde bilgi verilir.</p> <p>Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği ayrıca Bakanlar Kurulu kararı haline getirilemeyen Millî Güvenlik Kurulu kararları ile bu kararlara ilişkin gelişmeler hakkında da Cumhurbaşkanına Başbakanın ve Millî Güvenlik Kuruluna bilgi sunar.</p>	<p>Yedinci uyum paketi ile yürürlükten kaldırılmıştır.</p>
<p>Genel Sekreterliğin görevleri</p> <p>Madde 13 - Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği;</p> <p>a) Millî Güvenlik Kurulunun 4 üncü maddede sayılan görevleriyle ilgili olarak, gerekli her türlü çalışma, araştırma, inceleme ve değerlendirmeleri yapar, bunların sonuçlarını teklifleri ile birlikte Cumhurbaşkanına, Başbakan ve Millî Güvenlik Kuruluna sunar;</p> <p>b) Millî Güvenlik Kurulu kararlarının hazırlanmasında ve bu kararlara ilişkin Bakanlar Kurulu kararlarının uygulanmasında, bakanlıklar ve ilgili kurum ve kuruluşlarla müşterek çalışmalar yapar, uygulamaları takip ve kontrol eder, düzenleyici, yönlendirici ve koordine edici işbirliğinde bulunur;</p> <p>c) Millî Güvenlik Kurulunun sekreterlik hizmetlerini yürütür;</p> <p>d) Bakanlar Kurulunun millî güvenliği sağlanmasına sorumluluğuna ilişkin olarak; Devletin savunma siyaseti dışında millî güvenlik siyasetini tayin, tespit, uygulama ve gerektiğinde düzeltme ve değiştirme görevlerini doğrudan veya bakanlık, kurum ve kuruluşlarla da yapılacak müşterek çalışmalarla araştırır, inceler, planlar hazırlar ve bu konudaki uygulamaları takip ve koordine eder, yönlendirir, sonuçları değerlendirir;</p> <p>e) Millî Güvenlik Kurulu kararları ile bunlara ilişkin Bakanlar Kurulu kararları doğrultusunda, 4 üncü maddenin birinci fıkrasının (d) ve (e) bentlerinde belirtilen konularda gerekli olan hizmet ve faaliyetleri planlar, yürütür ve ilgili bakanlık, kamu ve özel kurum ve kuruluşlardaki bu konulara ilişkin uygulamaları takip ve kontrol eder, yönlendirir ve koordine eder;</p>	<p>Genel Sekreterliğin görevleri</p> <p>Madde 13 - Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği;</p> <p>a) Millî Güvenlik Kurulunun sekreterlik hizmetlerini yürütür,</p> <p>b) Millî Güvenlik Kurulunca ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir.</p> <p>(Yedinci uyum paketi)</p>

9.1.1. 1983 tarihli ve 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu	
<p>f) Silahlı Kuvvetler görev alanı dışında kalan topyekün savunma hizmetlerini koordine eder ve bu konudaki düzenlemeleri takip eder. Bu hizmetlerle ilgili plan ve esasların tespiti, düzenlenmesi ve değişiklik işlemlerini yürütür. Bu esaslara göre, bakanlık, kurum ve kuruluşların yapacakları planların gerçekleştirilmesini ve uygulamalarını temin ve takip eder. Milletlerarası antlaşma ve anlaşmalar gereğince aynı konu ile ilgili hizmetleri yerine getirir ve yürütmesini sağlar. Olağan hal ve savaş, savaş gerektiren ve savaş sonrası hallerde topyekün savunma sivil hizmetleri yönünden kamu ve özel kuruluşlara düşecek görev ve yükümlülüklere ait kanunî ve idarî tedbirleri tespit ederek gerçekleştirilmesi için faaliyette bulunur;</p> <p>g) Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle ilan edilen olağanüstü halde alınacak tedbir, yapılacak iş ve işlemlerin tespit çalışmalarını yapar, uygulamada işbirliğinin sağlanması için gerekli tedbirleri tespit eder ve bu konudaki tekliflerini Başbakan'a sunar;</p> <p>h) Milli güvenlik siyasetinin öngördüğü tedbirlerin alınması ve hizmetlerin yürütülmesi ile topluma yönelik hizmetler ve topyekün savunma sivil hizmetlerinin gerektirdiği malî, ekonomik, sosyal ve diğer tedbirlerin kalkınma, plan ve programlarında yer alması, yıllık bütçelerde bunlar için ödenek ayrılması konularında, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ile işbirliği ve koordinasyonda bulunur.</p> <p>ı) Cumhurbaşkanını, Başbakan ve Milli Güvenlik Kurulunca ve kanunlarla verilen diğer görevleri yürütür.</p>	<p>Yedinci uyum paketi ile yürürlükten kaldırılmıştır.</p>
<p>Genel Sekreterliğin yetkileri</p> <p>Madde 14 - Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, 13 üncü maddede belirtilen görevlerin yerine getirilmesinde, takip ve kontrol edilmesinde, yönlendirilmesinde, koordine edilmesinde ve denetlenmesinde verilen direktifler çerçevesinde Cumhurbaşkanını, Başbakan ve Milli Güvenlik Kurulu adına yetkilidir.</p>	<p>Genel Sekreter</p> <p>Madde 15 - Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral/Dramiral rütbesinde Silahlı Kuvvetler mensupları arasından Genelkurmay Başbakanın inhası, Başbakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile atanır.</p>
<p>Bilgi ve belgeler</p> <p>Madde 19 - Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile özel hukuk tüzelkişileri Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğine gerekli olan açık ve her derecede gizli bilgi ve belgeleri süreli veya istenildiğinde vermek zorundadırlar.</p>	<p>Genel Sekreter</p> <p>Madde 15 - Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanır. Söz konusu atamanın, Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları arasından yapılmasının öngörülmesi hâlinde Genelkurmay Başkanının olumlu görüşü alınır.</p> <p>(Yedinci uyum paketi)</p> <p>Yedinci uyum paketi ile yürürlükten kaldırılmıştır.</p>
<p>Yedinci uyum paketi ile Kanuna aşağıdaki geçici madde eklenmiştir:</p> <p>Geçici Madde 4 - Bu Kanunla 9, 11, 1983 tarihli ve 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununda öngörülen düzenlemelere uygun olarak, 2945 sayılı Kanunun 21 inci maddesinde gösterilen esaslar çerçevesinde bu Kanunun yayımı tarihinden itibaren üç ay içinde yönetmelik çıkarılır.</p>	<p>Kaynak: AB Uyum Paketleri, Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Siyasi Dairesi Başkanlığı yayını, Ankara, Nisan 2004</p>

KAYNAKÇA

Kitaplar

Aktar, Ayhan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

Alexandris, Alexis, **The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918-1974**, Athens, Center for Asia Minor Studies, 1983.

Andrews, Peter Alford, **Türkiye'de Etnik Gruplar**, (çev. Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul, Ant Yayınları, 1992.

Bagley, Tennent Harrington, **General Principles and Problems in the International Protection of Minorities**, Genève, IUHEİ, 1950.

Beşikçi, İsmail, **Kürtlerin 'Mecburi İskan'ı**, İstanbul, Komal, 1977.

Çavuşoğlu, Naz, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, 2. B., İstanbul, Su Yayınları, 2001.

Çeçen, Anıl, **Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti**, Ankara Çalışmaları Dizisi, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), 2001.

Dayıoğlu, Ali, **Bulgaristan'da Müslüman-Türk Azınlığı (1878-2000)**, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953.

George, Pierre, **Géopolitique des Minorités**, Presses Universitaires de France, Que sais-je, 1984.

İnanç, Zeri (derleyen), **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, Ankara, Ütopya Yayınları, 2004.

Kautsky, John, **Political Change in Underdeveloped Countries: Nationalism and Communism**, N.Y., John Wiley and Sons, 1962.

Kaygusuz, Özlem, **Foreign Policy and the Reconstruction of Modern Turkish Citizenship During the National Struggle Period**, yayınlanmamış doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, 2003.

Kıvılcımlı, Hikmet, **İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)**, İstanbul, Yol Yayınları, 1979.

Kocatürk, Utkan, **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1938**, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 1973.

Kurubaş, Erol, **Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı**, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2004.

Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Takım I, C. I, Kitap 2, çev. Seha L. Meray, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1970.

Macartney, C.A., **National States and National Minorities**, London, Oxford University Press, 1934.

Nur, Rıza, **Hayatım ve Hatıratım**, C. III, İstanbul, Altındağ Yayınevi, 1967.

Oran, Baskın, **Atatürk Milliyetçiliği, resmî ideoloji dışı bir inceleme**, 5. B., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999.

Oran, Baskın, **Devlet Devlet'e Karşı**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1994.

Oran, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, 4. B., Ankara, İmaj Yayınları, 2001.

Oran, Baskın (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne**

Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. I, 9. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Ökte, Faik, **Varlık Vergisi Faciası**, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1951.

Reyna, Yuda, Moreno Zonana, Ester, **Son Yasal Düzenlemelere Göre Cemaat Vakıfları**, İstanbul, Gözlem Yayınları, 2003.

Reyna, Yuda, Şen, Yusuf, **Cemaat Vakıfları ve Sorunları**, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1994.

Soykan, T. Tankut, **The Implications of the Copenhagen Political Criteria on the Language Rights of the Kurds in Turkey**, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, McGill University, Institute of Comparative Law, 2004.

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C. I, (1920-1945), 2. basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989.

Thornberry, Patrick, **International Law and the Rights of Minorities**, Oxford, Clarendon Press, 1994.

Uygun, Oktay, **Federal Devlet - Temel İlkeler, Kurumlar ve Uygulama**, İstanbul, Çınar Yayınları, 1996.

Volkan, Vamik D., Itzkowitz, Norman, **Turks and Greeks, Neighbours in Conflict**, Cambridgeshire, Eothen Press, 1994.

Yalçınkaya, Ayhan, **Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1996.

Yıldız, Ahmet, **"Ne Mutlu Türküm Diyebilene"**, **Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları, 1919-1938**, 2. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Makaleler (gazeteler dışında)

Aliefendioğlu, Yılmaz, "Azınlık Hakları ve Türk Anayasa Mahkemesinin Azınlık Konusuna Bakışı", **Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)**, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, s. 218-241.

Ayzit, Aynur, "Mevzuatın Görünümü", **Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)**, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, s.s.242-261.

Bruinessen Martin van, "Kurds, Turks, and the Alevi Revival", <http://www.let.uu.nl/~martin.vanbruinessen/personal/publications/Alevi_revival.htm>

Çavuşoğlu, Naz, "Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye - Bir Karşılaştırma", **Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)**, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, s. 124-146.

Çetin, Fethiye, "Yerli Yabancılar", **Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)**, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, s. 71-81.

Guimezanes, Nicole, "Fransa ve Azınlıklar", **Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)**, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, s. 285-294.

Karimova, Nigar, Deverell, Edward, "Minorities in Turkey", **Swedish Institute of International Affairs**, Vol. 7, No. 9 (2001),

<<http://www.ui.se/texter/opl9.pdf>>

Kurban, Dilek, "Confronting Equality: The Need for Constitutional Protection of Minorities on Turkey's Path to the European Union", **Columbia Human Rights Law Review**, Vol. 151, No.35, 2003, s. 151-214.

Oran, Baskın, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik - Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", **SBF Dergisi**, Cilt 48, No.1-4, (Ocak-Aralık 1993), s.109-120.

Oran, Baskın, "Bir İnsan Hakları ve Çokkültürcülük Belgesi Olarak 1923 Lozan Barış Antlaşması", **Kopenhag Kriterleri**, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayını, 2001, s.210-219.

Oran, Baskın, "Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği", (ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), **Milliyetçilik**, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce serisi C. IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 871-879.

Oran, Baskın, "Lozan'ın 'Azınlıkların Korunması' Bölümünü Yeniden Okurken", **SBF Dergisi**, Cilt 49, No.3-4, (1994), s. 283-301.

Oran, Baskın, "Thoughts on the State and the Kurdish Identity in Turkey", (ed. Ole Hoiris and Sefa Martin Yurukel), **Contrasts and Solutions in the Middle East**, Aarhus, Aarhus University Press, 1998, s. 489-499.

Tarhanlı, Turgut, Turgut Tarhanlı'nın Bildirisi, **Cemaat Vakıfları, Bugünkü Sorunları ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, İstanbul Barosu Yayını, 2002, s. 34-45.

Uygun, Oktay, "İfade Özgürlüğü: Ulusal ve Uluslararası Standartlar", **Güncel Hukuk**, No. 1, Ocak 2004, s. 26-27.

Internet

<<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=524225156&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0>>

<<http://hudoc.echr.coe.int/Hudoc1doc2/HFJUD/200305/dicle pour le dep - 25141jv.chb4 10122002f.doc>>

<<http://www.hukuki.net/kanun/21777.23.text.asp>>

<<http://www.hukuki.net/kanun/2510.13.text.asp>>

<<http://www.yargitay.gov.tr/aihm/tcSosyalistTurkiyePartisi.html>>

<www.chveneburi.net>

Görüşmeler

Mustafa Şen'le görüşme, 07 Haziran 2004

Oktay Uygun'la görüşme, 31 Mayıs 2004.

Özlem Kaygusuz'la görüşme, 30 Mayıs 2004.

Tankut Soydan'la görüşme, 01 Haziran 2004.

Turgut Tarhanlı'yla görüşme, 10 Şubat 2003.

"AB'ye hazırlık süreci, Türkiye'deki azınlık hakları konusunu her şeye rağmen olumlu bir sürece sokmuştur. Bu süreç, Cumhuriyet'in ilk döneminde ülkeyi çağdaşlaştırmak için yapılan hukuk reformlarının doğrudan devamı niteliğinde sayılabilir. Ancak Türkiye'nin AB üyeliğinin ima ettiği devlet ve demokrasi anlayışı ile, geçmişten devralınan yönetim zihniyeti arasında sıkışmışlığı da gözardı edilemez.

Yeni bir çağdaşlaşma iradesine ihtiyaç gösteren tam da bu konjonktürde, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Prof. Baskın Oran'ın elinizdeki çalışmasını kamuoyuna sunuyor olmaktan onur duyar. Türkiye'de azınlık kavramı ve azınlık haklarının, dünyada insan hakları konusunda gelinen noktaya paralel olarak, kapsamlı bir şekilde analiz edildiği, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye'de azınlık mevzuatı, uygulaması ve içtihadının incelendiği, ve Avrupa Birliği süreciyle bu alanda gerçekleştirilen reformların içeriğinin değerlendirildiği bu çalışma Türkiye'nin bu konuda nereye geldiğinin ve ileriki günlerde hangi adımların atılması gerektiğinin daha iyi anlaşılması açısından sağlam bir zemin sağlamakta.

TESEV olarak bu çalışma ile, Türkiye'nin azınlıklar ve azınlık haklarının korunması ve vatandaşlık alanında, dünyada gelinmiş olunan noktayı yakalayacak atılımı yapabilmesine anlamlı bir katkı yapabilmeyi umuyoruz.

ISBN 975-8112-46-5